

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

64 pagini

N
A
T
O

N
A
T
O

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU

GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația
Societatea Civilă

President DAN GRIGORE

Editors

Stela Arhire
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăiuțu
Mihail Dobre
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Victor Neumann
Dan Pavel
Cristian Preda
Cristian R. Pîrvulescu
(Deputy Editor)
Valentin Stan
Louis Ulrich

Graphics

Tomnița Florescu
Manager
Alice Dumitrache

Desktop Publishing

Ω PRESS '93
Manuela Gheorghiu

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor aparute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți. Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau deciziile, se creează imagini, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni – 21.000 lei, plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.
Cont FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ
Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

noua adresă a Fundației Societatea Civilă este
Intr. Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212 București
12-15 luni-joi; 11-13 vineri

Tel: ● Sediul Fundației: 210 75 69 ● Administrație: 673 61 86
● Tehnoredactare: 614 08 27 ● Fax: 223 33 89

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria Copiilor: București, Piața Romană 9
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omniscop: Craiova
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
SC San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltai 59

Sfera politicii apare pe data de 1 a fiecărei luni.
Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației,
Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Grupajul "Mass media și influențarea opiniei publice" este parte dintr-un micro-proiect al Fundației "Societatea Civilă" finanțat de Programul PHARE pentru Democrație

Cuprins

2. <i>In memoriam Ghiță Ionescu</i>	Stelian Tănase	Profesorul
3.	Alina Mungiu – Pippidi	La moartea lui Ghiță Ionescu
4. NATO	Iulia Motoc	Scurtă încercare de definire
8.	Maarten Hoff în dialog cu Anca Ionaș	Un punct de vedere
10.	Adrian Pop	Proiectul Central-european
12.	Cristiana Terenche	Principiile unei noi colaborări militare euro-atlantice
14.	Árpád Nemes	Minoritatea maghiară și integrarea euro-atlantică
17. <i>Mass-media și influențarea opiniei publice</i>	Dumitru Sandu	Încredere ca resursă a tranziției
22.	Carmen Bendovski	Talk-show-ul ca factor de influențare a opiniei publice
24.	Radu Bușneag	Campania electorală în viziunea agențiilor de presă
29. <i>Anatomia comunismului</i>	Document	Plenara CC al PCR 22 octombrie 1945
35.	Document 1956	Raportul Hrușciiov
39. <i>Politică internațională</i>	Alina Mungiu – Pippidi	Alegerile din Rusia
41.	Armand Goșu	Între mirajul imperiului și supraviețuirea prin modernitate
47.	Andrei Mocearov	Rusia între aparență și realitate
51. <i>Actualitatea</i>	Adrian Marino	Izolaționismul cultural
57. <i>Cărți și autori</i>	Liviu Antonesei	H-R. Patapievic, <i>Politice</i>
59.	Andrei Pippidi	Alexandru Șafran, <i>Un tăciune smuls flăcărilor</i>
61.	Cristian Preda	Stelian Tănase, <i>Oră oficială de iarnă</i>
63.	Louis Ulrich	Tom Gallagher, <i>Romania after Ceaușescu</i>
64. <i>Semnale</i>		

Profesorul

STELIAN TĂNASE

La începutul anilor '80 cineva mi-a dat în mare secret cartea lui Ghiță Ionescu despre comunismul românesc. Atunci, ca și astăzi, cartea (apărută în 1964) rămîne op-ul cel mai consistent în ce privește istoria comunismului autohton. Alături de *The Great Terror* de Robert Conquest, *Darkness At Noon* de Arthur Koestler și *Conversations with Stalin* de Milovan Djilas, cartea lui Ghiță Ionescu mi-a deschis apetitul pentru istoria comunismului. Ghiță Ionescu a fost primul care a oferit o sinteză durabilă asupra fenomenului comunist românesc. Analizele, diagnosticul, imensitatea informației folosite, înțelegerea profundă, privirea chirurgicală, mereu atentă la conexiuni sînt și astăzi de necontestat. La 30 de ani de la apariție *Communism in Romania* rămîne nedepășită. Abia cercetări post-decembrie 1989 (care întîrzie să apară), odată cu deschiderea arhivelor și apariția unei noi generații de istorici vor putea după o vreme să egaleze amploarea viziunii autorului. De altfel, el era un bun cunoscător, din anii '30, al fenomenului sfîngii din țara noastră. Ghiță Ionescu a avut simpatii politice care l-au apropiat de pușinii intelectuali din acea generație, care nu aveau vederi radicale de dreapta (a se vedea *Jurnalul unui cobai* de Miron Radu Paraschivescu, unde apare de mai multe ori în însemnări). I-a frecventat pe Lucrețiu Pătrășcanu, pe Tudor Teodorescu Braniște etc. Un episod aparte este apariția sa în procesul grupului Ana Pauker de la Craiova alături de avocați cunoscuți, dacă ar fi să amintim doar numele Ellei Negruzzi. Ghiță Ionescu a fost un lucid, aventura sa ideologică din anii tinereții luînd sfîrșit la mijlocul anilor '40, cînd numit la Ambasada din Ankara (unde ambasador era Grigore Moisil), refuză să se întoarcă la București, acolo unde ocupantul sovietic impunea legea sa.

Carierea sa de autor și profesor, editor al importantei reviste *Government and Opposition* este prea bine cunoscută cititorilor noștri pentru a insista. Prestigiul său în lumea științelor politice este echivalent cu acela atins de Mircea Eliade în domeniul istoriei religiilor.

Ghiță Ionescu a fost și rămîne mentorul revistei *Sferta Politicii*, pe care a patronat-o în ultimii săi ani de viață. Ne revendicăm de la gîndirea sa politică, de la deschiderile pe care le-a făcut. Am avut privilegiul să-l cunosc. În 1991 fiind invitat în Anglia de Foreign Office și întrebare pe cine aș dori să întîlnesc în timpul scurtei vizite, am dat un singur nume: Ghiță Ionescu. Domnul profesor a venit – în ciuda vîrstei sale – de la Manchester la Londra pentru această întîlnire de o seară, consumată într-un club cu atmosferă dickensiană. Un an mai tîrziu,

cu sprijinul său, *Sfera Politicii* apărea cu o scrisoare de încurajare din partea sa, o scrisoare care trasa lapidar și programul pe care dorea să-l imprime revistei. Am purtat cu domnia sa, multe convorbiri telefonice despre conținut, linii directoare, format, autori... Fără sfaturile sale minuțioase ne-ar fi fost infinit mai greu. În primăvara lui 1993 a întreprins o vizită la București unde a patronat o conferință internațională, prilej să ne surprindă prin vitalitatea și curiozitatea sa nedeținută. Am avut privilegiul să scriu o recenzie despre cartea mea, *Șocuri și crize*, cîteva săptămîni mai tîrziu. Mi s-a părut că nu merit bunele sale cuvinte.

Într-un fel Ghiță Ionescu a fost mereu acasă. Aproape toate lucrările sale cuprind referințe despre România postbelică. Era cel mai bine informat despre ceea ce se întîmpla după război aici. Bibliografiile sale sînt impresionante. Citea totul, de la cele mai anodine articole de ziar la tratatele cele mai sofisticate. Conversația cu el, pe viu sau prin telefon, dezvăluia curiozitatea fără limite de care era dominat. Am vorbit ultima dată cu el în urmă cu cîteva săptămîni. Dispariția soției îl doborîse. Cu toate acestea m-a supus unui interogatoriu *sui generis* dorind să aflu ce se mai întîmplă la București, politic, editorial și publicistic. Mi-a cerut să-i trimit un număr de cărți despre care i se vorbise, ca și manuscrisul cărții mele despre guvernarea Gheorghiu Dej pe care am terminat-o primăvara aceasta. Într-un fel cartea mea intersecta o mare parte din cartea sa apărută în 1964. S-a oferit să citească manuscrisul, chiar m-a grăbit să îl trimit adăugînd promisiunea că va scrie o prefață "dacă te aranjează, dragă!". I-am promis de asemenea, să-i trimit documente din arhiva CC al PMR/PCR, pe care mi le-a cerut în dată ce a auzit că le am. N-a fost să fie.

Îi datorăm enorm, (comunitatea mică de *political scientists* români), îi dătoez personal prea mult pentru a adăuga ceva. Decît că vom rămîne fideli spiritului său. Domnule profesor, ne veți lipsi. Ne lipsiți deja foarte mult.

STELIAN TĂNASE (1952) – Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Vice-President of the Romanian Political Science Association. He authored several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994.

Dragă domnule Tănase,

Ca membru al colegiului de redactori al revistei *Sfera Politicii* mă grăbesc să-i urez un mare succes. Nădăjduiesc mai ales că într-un viitor apropiat să se considere îndreptățită să-și lărgească titlul pentru a confirma că într-o democrație adevărată "politicul" nu poate fi numai o "sferă" a activității naționale. În "polis" totul era politic – și mai ales în forma sa democratică demos-ul, poporul, hotăra de toate. Voința populară nu se limita la "sfera" și orientările generale ale poporului. Închideau și deschideau noi perioade politice. Rezultatul alegerilor americane este o nouă confirmare a schimbărilor impuse de voința populară și în politica internă și în cea mondială.

Într-adevăr, asistăm astăzi la expansiunea politicului dela național, transnațional și la global. Statele nu se pot include de acum înainte în gospodăriile domestice. Pentru moment, tranziția dela vechea politică a statelor, la noua democrație transnațională creiază ceea ce știința de relații internaționale numește "tulburări". Criza mondială de astăzi este numai o mare "tulburare" în instalarea democrației mondiale.

De aceea mă bucur îndeosebi că revista noastră se declară dela început interdisciplinară nemaiputînd separa studiile politice de cele economice, sociologice și de relații internaționale. Ele sînt acum o singură perspectivă științifică – și tinerii intelectuali români vă vor fi recunoscători pentru a o răspîndi.

Cu cele mai bune urări, Ghiță Ionescu

tele de lectură. Deși în ultimii patru ani au fost traduse trei cărți ale lui Ghiță Ionescu (volumul de la *Litera* și alte două volume, incluzînd *Opoziția* la *Humanitas*), și deși în 1993 i-a fost decernat titlul de *doctor honoris causa* al Universității din București, el rămîne un autor insuficient citit, citat și studiat atît în mediul academic, cît mai ales în cercul mai larg al intelectualității românești. Analiza prestației politice a bisericii ortodoxe comparativ cu alte biserici est-europene în timpul comunismului din *The Politics of the East European Communist States*, este, după știința noastră, unica de această profunzime, ca și capitoul despre populismul românesc (cu accentul pe Constantin Stere) din volumul editat împreună cu același Ernest Gellner, *Populism*. Traducerea acestui volum constituie, în timpurile în care toată lumea vorbește despre populism fără să știe măcar ce este, o urgență editorială.

Maestru al nostru, al tuturor celor care am încercat să apucăm pe drumul politologiei românești, profesor exigent, dar nemăsurat de generos, Ghiță Ionescu ne lasă foarte singuri pe un drum pe care facem de-abia primii pași. El a murit îndurerat de pierderea soției sale, Valence Ramsay du Bois, cu cîteva luni mai devreme. În multele telefoane și scrisori schimbate în ultimii doi ani mi s-a arătat extraordinar de îngrijorat de soarta și de viitorul nostru, al celor din România. Ghiță Ionescu, un specialist recunoscut în problemele unificării europene (conducea Comitetul de Cercetare pentru Unificare Europeană al prestigioasei IPSA, International Association of Political Science), era în același timp un adept convins al monarhiei constituționale și un consilier devotat al regelui Mihai.

Alina Mungiu-Pippidi

10 Noembrie 1992

Dragă domnule Tănase
Ca membru al colegiului de redactori al revistei *Sfera Politicii* mă grăbesc să-i urez un mare succes. Nădăjduiesc mai ales că într-un viitor apropiat să se considere îndreptățită să-și lărgească titlul pentru a confirma că într-o democrație adevărată "politicul" nu poate fi numai o "sferă" a activității naționale. În "polis" totul era politic – și mai ales în forma sa democratică demos-ul, poporul, hotăra de toate. Voința populară nu se limita la "sfera" și orientările generale ale poporului. Închideau și deschideau noi perioade politice. Rezultatul alegerilor americane este o nouă confirmare a schimbărilor impuse de voința populară și în politica internă și în cea mondială.

Într-adevăr, asistăm astăzi la expansiunea politicului dela național, transnațional și la global. Statele nu se pot include de acum înainte în gospodăriile domestice. Pentru moment, tranziția dela vechea politică a statelor, la noua democrație transnațională creiază ceea ce știința de relații internaționale numește "tulburări". Criza mondială de astăzi este numai o mare "tulburare" în instalarea democrației mondiale.

De aceea mă bucur îndeosebi că revista noastră se declară dela început interdisciplinară nemaiputînd separa studiile politice de cele economice, sociologice și de relații internaționale. Ele sînt acum o singură perspectivă științifică – și tinerii intelectuali români vă vor fi recunoscători pentru a o răspîndi.

Cu cele mai bune urări, Ghiță Ionescu

La moartea lui Ghiță Ionescu

În urmă cu puțin timp a încetat din viață, la Londra, celebrul politolog britanic de origine română Gh. Ionescu. Născut în 1913, Ghiță Ionescu a fost un apropiat al cercurilor liberale, mai ales de viitorul ministru de externe Constantin Vișoianu și secretar al unchiului său Constantin Stere.

După război a început o carieră de mare succes în Occident, ca profesor de politologie. A predat științe politice (*Government*) la universități de mare prestigiu, cum ar fi London School of Economics and Political Sciences și Universitatea din Manchester, unde și-a încheiat cariera.

Autor a numeroase cărți și articole, Ghiță Ionescu nu a uitat niciodată originea sa românească. În toate lucrările sale despre comunism (*The Reluctant Ally, Comparative Communist Politics, The Politics of the European Communist States, Communism in Romania*) (tradusă de editura *Litera* acum un an), Ionescu s-a arătat un adversar neînduplecat al comunismului, făcînd pentru un Occident deseori în derută o analiză lucidă și necruțătoare și pledînd cauza statelor est-europene rămase după cortina de fier.

Alte contribuții teoretice ale lui Ghiță Ionescu, cum ar fi mai ales volumul *Opposition*, scris împreună cu Isabel de Madariaga, prietenă și colaboratoare de viață, l-au impus ca pe un teoretician remarcabil, recompensat prin nenumărate distincții profesionale. Împreună cu Ernest Gellner, și el decedat în toamna trecută, și cu aceeași Isabel de Madariaga, Ghiță Ionescu a fondat și condus pînă în ultima clipă a vieții prestigiosul jurnal de științe politice *Government and Opposition*, în care, în ultimul an, după ce fusese grav bolnav, își publica mai mult no-

Scurtă încercare de definire

IULIA MOTOC

What is NATO now? Politically victorious alliance, to which the end was predicted, NATO now seems to develop along its classical collective legitimate defence functions those relates to security – maintaining in Europe. The Partnership for Peace seems to constitute the most eloquent expression of this dual nature of NATO. Does the Alliance view Romania as a future member meant to consolidate it or rather as a “peace preserving and war preventing” space?

Chestiunea pe care nimeni nu îndrăznește să o abordeze astăzi este ce se va întâmpla dacă NATO va începe procesul de extindere fără ca România să fie inclusă. Orizontul negru și paralizant care se deschide la evocarea acestei alternative mai mult decât la formularea unor scenarii interne pesimiste demonstrează revalorizarea politicii externe și a relațiilor internaționale.

Reprezentarea NATO ca șansa noastră istorică i-a conferit o idealitate care nu se mai cuvenea cercetată. Prin prisma misiunii noastre de integrare, a rezultat o imagine bilaterală (sau trilaterală dacă ținem cont și de atenția acordată relațiilor NATO cu Ungaria). Una dintre consecințele cele mai concrete ale acestei imagini înguste a fost percepția liniștitoare, dar eronată, a Parteneriatului pentru pace ca o pre-aderare, ca un răspuns la problemele noastre de securitate.

În mod evident, între NATO și multe dintre țările Europei Centrale și de Est a intervenit o neînțelegere. Ceea ce căutau statele din fostul lagăr comunist era alianța euro-atlantică, unica alternativă pentru îndepărtarea de Est, într-o logică bipolară care nu exprimă o încremenire în timp, ci o fatalitate a spațiului. Dar, ca orice alianță victorioasă, NATO nu mai putea rămâne ceea ce fusese înainte. Istoria pare să arate că orice alianță victorioasă se transformă, pe termen scurt, într-un concert de națiuni și apoi se dizolvă. Eliminarea adversarului, identificat cu o amenințare comună convertește temporar, înainte de dispariție, mecanismul legitimei apărări colective în cel al securității colective. Alianța formată împotriva lui Napoleon a inclus Franța și a funcționat ca un Concert European între 1815-1822. La fel de efemere au fost și alianțele victorioase după primul și al doilea război mondial, care au dorit normativizarea securității colective.

Poate acest model să fie aplicat Alianței Nord-Atlantice de astăzi? Ni se pare a decela doi factori esențiali care disturbă această evoluție previzibilă și par a se opune: caracterul solid instituțional al acestei alianțe defensive și caracterul politic al victoriei raportate. Aproape jumătate de secol, NATO și-a creat un regim de securitate, reguli de coordonare a politicilor în domeniul apărării

de care statele membre se vor desprinde cu dificultate, și în nici un caz brusc.² Modul inedit în care s-a schimbat configurația relațiilor internaționale actuale, substituirea succesului militar de către cel politic îndepartează NATO de la ecuația dizolvării prin dispariția amenințării comune. Devine mai puțin clar decât era în urma unei victorii militare că fostul adversar nu mai poate constitui o amenințare. Cei doi factori de diferență formează în același timp argumente structurale pentru menținerea NATO în noul echilibru pluripolar (I) influențând în mod diferit funcțiile de menținere a securității pe care le dezvoltă în mod inevitabil o alianță câștigătoare (II).

NATO și politica de echilibru

Într-un sistem anarhic ca cel internațional, alianța reprezintă cea mai eficientă modalitate externă de a realiza politica de echilibru. La cel mai înalt nivel de abstractizare, considera R. Aron, politica de echilibru se reduce la acțiunile ce au ca finalitate a interzice unui stat să acumuleze forțe superioare celor pe care le dețin rivalii săi coalizați.³ Ceea ce determină statele să se alieze este existența unei amenințări comune.⁴ În mod manifest, alianțele sînt mai durabile într-o configurație bipolară decât în cea pluripolară. Trecerea de la un sistem de echilibru bipolar la unul multipolar prin dizolvarea uneia din alianțele rivale determină apariția a cel puțin două tipuri de relații problematice: raporturile alianței victorioase cu fostul lider al alianței dispărute și cele dintre statele membre și liderul lor din perioada bipolarismului.

Alianța Nord-Atlantice a fost creată față de amenințarea pe care o reprezenta URSS. Potrivit paradigmei realiste, îndeplinirea scopului ar fi trebuit să determine dispariția alianței. A dispărut astăzi orice amenințare directă din partea Rusiei împotriva statelor membre NATO? Este comparabilă situația Rusiei de astăzi cu cea a Germaniei după primul sau al doilea război mondial? Deși Rusia și-a pierdut imperiul, deși capacitatea ei militară e în mod vădit diminuată, ea nu este epuizată așa cum au fost marile puteri înfrînte în conflictele ce au marcat an-

terioarele modificări ale structurilor de echilibru internaționale. Sistemul pe care Rusia l-a impus în mod coercitiv a creat mai multe victime decât un război, dar nu există o conștiință a culpabilității, nici în rândul elitelor politice, nici în cel al guvernaților. În aceste condiții, Rusia este mult mai puțin maleabilă și mai periculoasă potențial decât au fost învinșii conflagrațiilor mondiale. Analiza amenințării pe care o prezintă astăzi Rusia trebuie să pornească de la distincția între o amenințare globală, determinată de precaritatea ordinii interne statale și amenințarea față de statele membre ale alianței. Unanim recunoscut, primul pericol vizează securitatea europeană ce poate fi garantată de NATO sau de un alt organism, fără ca menținerea ei să aparțină funcțiilor unei alianțe. Amenințarea directă la adresa statelor membre este singura care justifică perpetuarea alianței ca mecanism ce asigură legitima apărare colectivă. Persistența unei amenințări directe, fie ea și foarte mult diminuată față de NATO, nu este ignorată de autorii occidentali și nici negată de cei ruși. Primul scenariu pentru evoluția raporturilor dintre Rusia și NATO, imaginat de C. Kupchan, unul dintre creatorii Parteneriatului pentru pace, are ca premisă eșecul reformelor în Rusia și drept concluzie posibilitatea ca NATO să continue să funcționeze ca alianță defensivă. Ipoteza celui de-al doilea scenariu este reușita reformelor interne, care, în opinia autorului, ar putea determina Rusia să formeze puntea relațiilor de cooperare între NATO și Euroasia.⁵ Acest tip de raționament surprinde prin logica sa idealistă. Potrivit principiilor elementare ale politicii de echilibru, Rusia, fie ea și democrată, va încerca să contrablanseze marile puteri de astăzi, state membre ale NATO. Numai existența unei amenințări comune va putea determina relații de cooperare între Rusia și NATO. Posibilitatea unei noi confruntări între Rusia și NATO nu este exclusă de autorii ruși. Într-un studiu publicat în Revista NATO, Dmitri Trenin ia în considerare, deși ține să precizeze că acest mod de a gândi este absurd, eventualitatea unei noi confruntări între NATO și Rusia, ceea ce ar determina o mobilizare, dar și o epuizare a resurselor Rusiei și o stopare a reformei.⁶

Refuzul statutului de învins și amploarea problemelor de securitate ale Rusiei conturează imposibilitatea folosirii față de Rusia a unei alte reușite soluții istorice: includerea în alianța victorioasă. De aici, caracterul ambiguu al relațiilor cu Rusia, căutarea permanentă a unui nou statut și rol în noul dispozitiv de securitate europeană. Viziunea instituțională occidentală pare să indice Parteneriatul pentru Pace ca fundament al unei noi relații a Alianței cu Rusia. Însă, Rusia manifestă astăzi o mare suspiciune și o distanțare non-europeană față de acorduri. Un Parteneriat între NATO și Rusia nu înseamnă “

acorduri de cuvinte”, ci “acțiuni comune” în executarea unor sarcini concrete.⁷ Respingînd definirea raporturilor bilaterale cu Alianța, reflectarea în orice mod a victoriei acesteia, Rusia insistă asupra executării comune a mandatului ce decurge din securitatea colectivă, participarea la controlul aplicării acordurilor de la Dayton, spațiu în care cele două părți se pot apropia mai ușor de pierduta condiție de egalitate. Rusia pare să rămână problema insolubilă a ceea ce denumim astăzi “noua arhitectură a securității europene”. Deși se cunosc astăzi riscurile excluderii unei mari puteri învinse, integrarea ei într-o eficientă structură de securitate deja existentă este puțin probabilă. Percepția ca o amenințare de către o alianță rivală care nu înțelege să se dizolve, ci să se extindă și mai aproape de frontierele sale, Rusia pare a prefera acest statut celui conferit de Parteneriatul pentru pace. Rusia continuă să considere NATO ca o alianță și este conștientă că imposibilitatea integrării sale determină și imposibilitatea transformării NATO într-un garant al securității europene.

Un alt raport fundamental care comportă modificări esențiale în trecerea de la configurația bipolară la cea multipolară este cel dintre statele membre ale alianței învingătoare și liderul acesteia. În mod firesc, prima etapă a diminuării coeziunii unei alianțe învingătoare – procesul general de renaționalizare a politicilor în domeniul securității – se manifestă pentru liderul alianței prin reducerea mijloacelor care asigură menținerea coerenței alianței.

Într-o a doua etapă, statele membre ale alianței se opun liderului, cel care a profitat cel mai mult în urma succesului alianței, căutînd să echilibreze tendințele sale hegemonice. De aceea, liderii trebuie să prevadă dizidența unora dintre foștii săi aliați.⁸

Un examen superficial al relațiilor dintre SUA și celelalte state membre ale NATO ne obligă să observăm modul particular în care aceste două reguli se manifestă. Insolubilitatea chestiunii rusești și confruntarea cu o Germanie unificată au redus șansele unei eventuale renaționalizări ale politicilor de securitate. În același timp, elitele statelor europene membre ale alianței au manifestat reticență față de consecințele abandonării multilateralismului. Naționalismul în domeniul securității a fost perceput ca un factor fundamental negativ în procesul creării Uniunii politice europene. Mai mult decât atât, renaționalizarea a apărut ca anunțînd posibilitatea eșecului procesului global al integrării europene.⁹ Atitudinea statelor europene față de hegemonismul american s-a îndepărtat mult de la schema clasică prin faptul că reechilibrarea balanței de putere s-a produs în cadrul alianței prin intermediul altor organizații internaționale. Practic, procesul care a debutat nu este de renaționalizare a politi-

cilor de securitate, ci de reeuropenizare. Transferul anumitor atribuții ale alianței nu s-a produs către statele europene, ci către U.E.O. Atât cedarea de competențe de la NATO către UEO, cât și crearea unei identități europene de securitate rămân instituții care, pentru a fi aplicabile, trebuie să fie precizate; dar esențial este că sensul concretizării lor este european, și nu național.

Concepția celor mai importante state europene asupra raportului dintre NATO și instituțiile europene nu e unitară. Franța favorizează dezvoltarea unei puternice identități europene de securitate și apărare și diminuarea rolului NATO. Anunțata sa reînțoarcere la dispozitivul militar al NATO nu urmărește o cedare de competențe acestei organizații ci, mai departe, trecerea acestor atribuții în sfera europeană, unde se dorește lider. Pentru Marea Britanie, prezența NATO rămâne la fel de importantă. Germania încearcă să concilieze cele două puncte de vedere. Franța ilustrează tendința clasică de reechilibrare a balanței de puteri, dar nu direct în favoarea ei, ci a Uniunii Europene pe care o consideră potențial mai capabilă să echilibreze SUA, care pare a nu resimți influența lor amenințată și refuză intrarea într-o logică a rivalității. În fața Congresului american, președintele Chirac a redus contribuția americană la soluționarea crizei din fosta Iugoslavie la organizarea într-un context deosebit creat de europeni al negocierilor de la Dayton; Bill Clinton a părut a ignora afirmațiile președintelui francez și a refuza o logică de confruntare.¹⁰ Ceea ce pentru Franța reprezintă o contrabalansare a tendinței hegemonice americane, pentru SUA nu este decât o concretizare benefică, profitabilă financiar, a principiului subsidiarității. După aprobare, proiectul de adaptare NATO care conferă statelor europene mai multă autonomie la reuniunea de la Berlin, de la începutul lunii iunie, secretarul de stat american W. Perry nu a interpretat schimbarea ca pe o încercare de diminuare a rolului SUA în NATO. Statele europene vor continua să depindă de SUA în domenii-cheie: culegerea de informații, secrete și logistică. Statele Unite sînt conștiente că europenii nu se pot dispensa decât într-o mică măsură de prezența lor în Europa. Relațiile dintre marile puteri membre ale NATO par a demonta paradigma alianței victorioase. Foștii aliați sînt încă departe de a deveni rivali. Persistența unei amenințări comune, dar și gradul de dezvoltare și democratizare al statelor între care războiul pare să fi fost exclus, pare a determina deocamdată nu o scindare, ci un partaj mai eficient de competențe în domeniul securității.

NATO și securitatea europeană

Orice alianță după victorie tinde a se considera capabilă să asigure întreaga securitate internațională. Mem-

brii Concertului de Națiuni reușiți la Congresul de la Viena în 1815 au crezut că pot să impună și să perpetueze noțiunea lor de prevenire a războiului. Aceeași credință i-a animat și pe fondatorii Ligii Națiunilor după primul război mondial și pe cei ai Organizației Națiunilor Unite în 1945.¹¹ Adoptînd în 1991 Noul Concept Strategic al Alianței, statele membre NATO afirmă că obiectivul ultim și profund al Alianței, dincolo de menținerea securității membrilor săi, este instaurarea unui păci juste și de durată în Europa. În același document, alianța își propune să contribuie la soluționarea crizelor și la prevenirea conflictelor europene.

Legătura dintre legitima apărare colectivă, conceptul-cheie al alianței, prevenirea conflictelor și instaurarea păcii în spațiul european nu este atât de evidentă pe cît pare la un examen sumar. La fel de discutabilă ne apare și amenințarea multidimensională și multidirecțională pe care NATO își propune să o prevină. Legitima apărare colectivă, așa cum este ea definită de articolul 51 din Carta ONU, reluat de art. 5 din Tratatul de la Washington, este o reacție la un atac armat precis și nu la o amenințare globală. Orice interpretare a articolului care se referă la legitima apărare din Carta ONU exclude existența unei legitime apărări preventive. Acest ultim concept a fost dezvoltat de o parte a doctrinei contemporane din dreptul internațional public¹², dar nu aparține dreptului pozitiv. Aceeași aparență de continuitate există și între, pe de o parte, preambulul și primele două articole ale Tratatului din 1949 și, pe de altă parte, noile inițiative NATO în domeniul securității europene. Debutul tratatului reia, după o practică curentă la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, pasaje pacifiste din Carta ONU, dar el nu cuprinde nici o referință la contribuția concretă a NATO la securitatea europeană. Menținerea păcii și securității revine ONU și în special Consiliul de Securitate, dominat de membrii alianței victorioase în al doilea război mondial. Tot acestei organizații îi revine și competența de a preveni conflictele. Legitima apărare colectivă se poate exercita numai în condițiile în care ONU nu intervine. Funcțiile de menținere a securității și prevenire a conflictelor nu se pot considera o continuare a legitimei apărări colective, așa cum vrea să le prezinte NATO, ele sînt alt gen de funcții dezvoltate în general de coalițiile centrale victorioase.

Caracterul dual al NATO după sfîrșitul Războiului Rece, ca organism ce trebuie să asigure legitima apărare a statelor membre într-o manieră cît mai eficientă și de organizație implicată în prevenirea conflictelor este bine ilustrat de instituția Parteneriatului pentru pace. Două demersuri diferite ale NATO sînt conținute în această nouă instituție: unul specific alianței care își caută noi membri

pentru a perfecta modul de garanție a statelor membre în caz de agresiune și al doilea, caracteristic unei coaliții centrale, care își propune să mențină securitatea europeană. Odată cu creșterea numărului de state participante al doilea demers devenea prevalent. Aderarea tuturor acestor state la NATO a determinat transformarea acestuia într-o organizație menită să asigure securitatea. În același timp, antamarea procesului de aderare pentru anumite state, ar putea închide NATO într-o logică de alianță și trasa noi linii în Europa, ceea ce Parteneriatul pentru pace își propune să evite. Dincolo de inițiativele proprii pentru menținerea securității europene, caracterul puternic instituționalizat și eficient, au recomandat NATO pentru executarea deciziilor ONU în soluționarea conflictelor europene. NATO este astăzi singura organizație militară credibilă care, potrivit unei logici a subsidiarității, dar determinat și de inexistența unor forțe armate ale ONU, poate aplica autorizarea ONU de recurgere la forță. Această autorizare care a apărut punctual în timpul crizei iugoslave a luat amploare și s-a extins la toate aspectele de soluționare a conflictelor care intră în competența ONU odată cu operațiunea destinată să asigure aplicarea acordurilor de la Dayton. Descrierea acestor noi misiuni NATO deosebit de complexe depășește cadrul analizei noastre de aici.

CONCLUZII

Beneficiară a unei victorii politice, într-un cadru internațional puternic instituționalizat, NATO pare a se îndepărta astăzi de paradigma "alianței victorioase". Noile funcții de menținere a securității europene pe care NATO și le asumă astăzi cu succes nu exclud continuarea rolului de alianță al NATO. Nereușind să găsească o soluție la problema Rusiei și profitînd de experiența instituțională dobîndită, organizația pare să caute un echilibru între logica legitimei apărări colective și cea a menținerii securității europene, dar pare departe de a se dizolva. □

NOTE:

1. Termenul de regim este utilizat în sensul definit de Krasner: "Un ansamblu de principii, de norme, de reguli și de proceduri decizionale, implicite sau explicite, în jurul cărora converg așteptările unor actori într-un domeniu dat al relațiilor internaționale", S. Krasner, *International Regimes*, Ithaca, Cornell University Press, 1983, pp. 1-2.
2. G. Hellman și R. Wolf, "Neorealism, Neoliberal Institutionalism and the Future of NATO", *Security Studies*, vol. 3, no. 1, autumn 1993, p. 20.
3. R. Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, ed. 8, 1984, p. 137.

4. K. Waltz, *Theorie of International Politics*, Reading, Mass: Addison, Wesley, 1979, pp. 126-127. Walt a completat teoria alianțelor prin introducerea factorilor non-structurali ca percepție a amenințării. În opinia sa, statele preferă să formeze alianțe cu statele mai îndepărtate cu care nu au nici un fel de dispute, preferîndu-le vecinilor și altor state din partea cărora simte existența unei amenințări (vezi Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca, Cornell University Press, 1987, p. 32).
5. C. Kupchan, "Strategic Visions", *World Policy Journal* (fall 1994), pp. 118-119.
6. D. Trenin, "Avoiding a new confrontation with NATO", *NATO review*, may 1996, p. 17.
7. *Ibidem.*, p. 18.
8. R. Aron, *op. cit.*, p. 137.
9. Cei mai importanți dintre autorii care au utilizat acest argument sînt S. Hofmann, "French Dilemmas and Strategies in the New Europe", in R.O. Keohane, J.S. Nye and S. Hofmann, *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*, Cambridge, Harvard University Press, 1993, pp. 127-148, L. Richardson, "British State Strategy after the Cold War", in *ibid.*, p. 148-169, R. Art, "Why Western Europe needs the United States and NATO", *Political Science Quarterly*, vol. 111, no. 1, 1996, pp. 1-39.
10. "The Relationship Between the United States and France", Adress by Jacques Chirac, *Vital Speeches of the Day*, pp. 269-271, și "The United States and France: Building on a Historic Alliance", Opening remarks at a press conference following meeting, Washington D.C., February 1996, *US Department of State Dispatch*, vol. 7, 5 february 1996.
11. Pentru o analiză a ordinii internaționale reglementate de un concert de națiuni, R. Rosecrance, "A New Concert of Powers", *Foreign Affairs*, summer 1992, pp. 72-82.
12. Cei mai reprezentativi sînt: C.H.M. Waldock, *The Regulation to the Use of Force by Individual States in International Law*, 81 *Recueil des cours de l'Academie de droit international*, 1952, pp. 496 și urm.; D.W. Bowett, *Self-Defense in international law*, Manchester University Press, 1958, pp. 187 și urm.; M.S. McDouglal, F.P. Feliciano, *Law and minimum world public order. The legal regulation of international coercion*, New Haven and London, Yale University Press, 1961, p. 232.

IULIA MOTOC (1967) – She holds a DEA at University Aix-Marseille. Ph. D. in International Public Law at University Aix-Marseille.

Currently, she works as a Teaching Assistant at the Faculty of Political and Administrative Sciences of the University of Bucharest.

Un punct de vedere

MAARTEN HOFF în dialog cu ANCA IONAȘ

Beneficiind în egală măsură de o activitate practică și de o carieră academică, dr. Maarten Hoff a acumulat o experiență bogată în domeniul politicii de securitate națională și internațională. După o carieră militară în conducerea Ministerului Apărării și în Academia Militară din Olanda, și-a continuat cercetările în sfera politicii internaționale, obținând doctoratul. Este specializat în procesul de elaborare a deciziilor politice. Atât în activitatea de consultant, cât și în cea de om de afaceri, dr. Hoff este interesat în mod deosebit de implicațiile pe care le va avea asupra securității europene procesul de transformări care se produc în NATO.

ANCA IONAȘ: Una dintre cele mai spinoase întrebări despre viitorul NATO se referă la perspectiva extinderii spre Est, dilemă care declanșează multe tensiuni în interiorul organizației. Cum apreciați posibilitățile NATO de a fi operativ în condițiile unui număr mai mare de parteneri?

DR. MAARTEN HOFF: Cu cât sînt mai mulți membri într-o organizație, cu atât mai mare este șansa de a avea mai multe conflicte de interes. Într-adevăr, la momentul actual, în interiorul NATO există două opinii divergente referitor la posibilitatea acceptării unor noi membri. Există, mai înainte de orice, structura birocratică a NATO, adeptă a unui număr cât mai mare de membri. "Cu cât vom avea mai mulți membri, cu atât mai puternic vom fi" – pare a fi deviza acestei grupări. Dar, mai există și structura politică din interiorul NATO, care pare să opteze pentru o neutralizare a țărilor din zona Europei Centrale și de Est. De aici pornește conflictul. Este vorba de o serie de convingeri legate de extinderea NATO, de stabilitatea și securitatea zonei. Dar, după cum evoluează lucrurile, nu sînt prea lămurit la această oră cu ce înseamnă, de fapt, securitatea. Mai clar îmi este ce înseamnă să te simți în nesiguranță.

Care sînt transformările pe care, în opinia dumneavoastră, trebuie să le sufere NATO pentru a se redefini în noul context internațional?

Cred că structura NATO a evoluat treptat, devenind în prezent o organizație politică în mai mare măsură de-

cît una militară. De-a lungul timpului, atribuțiile mai multor țări s-au extins. De exemplu, Franța, de la poziție de izolare, a ajuns acum în mijlocul procesului de luare a deciziilor. O importantă schimbare s-a petrecut și cu Spania. Dar, după părerea mea, cea mai complexă transformare din ultima perioadă s-a petrecut cu Germania. În privința căreia se pune problema dacă va avea sau nu mai multă putere în NATO. Pentru prima dată de la cel de-al doilea război mondial, de cînd există trupe NATO, avem trupe germane în țări străine. Această latură militară a NATO s-a transformat foarte mult. De asemenea, au existat multe schimbări în direcția cooperării armatelor și diviziilor comune (franceze, germane, olandeze). O caracteristică a NATO este aceea de a fi o organizație politică regională cu o influență puternică în afara teritoriului ei.

Cum concepeți noua identitate NATO?

Pentru o delimitare mai corectă a acestei noi identități trebuie să ținem cont de două aspecte esențiale. Mai întîi, americanii sînt dornici să asigure securitatea zonei balcanice. Marea diversitate etnică a zonei mărește gradul de risc față de apariția conflictelor etnice pe teritoriile Albaniei, Macedoniei, Turciei. Apoi, după cum știm, America domină NATO. Întrebarea care se pune este dacă vor fi americanii dispuși să plătească prețul menținerii stabilității în Balcani. Vor fi ei dispuși să aibă trupe permanente IFOR? Apropiatele alegeri par să infirme această ipoteză. După evoluția internă a evenimentelor din viața politică americană, este evident că președintele Clinton nu-și poate permite riscul de a trimite trupe permanente în Balcani sau de a garanta securitatea zonei. Dar, dacă americanii nu sînt dornici să trimită trupe permanente în Balcani, înseamnă că asigurarea securității va trebui continuată de Uniunea Europei Occidentale. Atunci, următoarea întrebare ce se impune va fi: care sînt țările occidentale care vor sprijini trimiterea de trupe în Balcani sub steagul ONU? Totul depinde, în principal, de voința americanilor și, în al doilea rînd, de coeziunea Uniunii Europene.

Care sînt interesele americane față de Europa?

Părerea mea diferă de a colegilor mei în legătură cu acest subiect. Americanii au avut întotdeauna două strategii. Prima era orientată permanent spre Europa Occidentală, dictată, în principal, de rațiuni economice. A doua

strategie era spre Pacific, impusă de rațiuni geopolitice. Ceea ce constat acum este o tendință de alunecare de la prima strategie la a doua, care ar putea declanșa o schimbare fundamentală în sistemul internațional și care ar afecta atât structura militară, cât și pe cea politică. Înseamnă că Europa va trece în planul secund. De pildă, americanii simt o amenințare puternică venind dinspre Rusia; la această oră, ei nu au suficientă energie pentru a preveni criza europeană. Contextul geopolitic actual creează condiții perfecte pentru o schimbare în ierarhia politicii americane de la Est-Vest la spațiul Pacific-Rin.

Spuneți că părerea dumneavoastră este diferită de cea a colegilor vest-europeni în privința intereselor politicii externe americane. Care este, atunci, opinia colegilor dumneavoastră?

Majoritatea colegilor mei vest-europeni gîndesc interesele politicii americane prin raportare permanentă la Europa. Dar universul SUA este mult prea vast pentru a putea fi conceput în funcție de Europa. De ce Europa și nu Africa? Pentru că, pe moment, americanii au în Africa doar interese legate de respectarea drepturilor omului?

Care ar fi principalele slăbiciuni ale sistemului democratic american ce ar putea pune sub semnul întrebării menținerea Statelor Unite ca superputere?

Aceste slăbiciuni sînt conținute în chiar funcționarea procesului democratic american. Presiunea opiniei publice influențează deciziile, comportamentul liderilor și chiar politica externă. Faptul că sistemul politic american nu este omogen, iar economia se află într-un ușor declin, nu împiedică însă SUA să domine în continuare lumea prin modelul democrației, deși nu desăvîrșit, dar funcțional.

Credeți că teoriile referitoare la criza sistemelor democratice fac plauzibilă ipoteza renașterii comunismului?

Ceea ce s-a întîmplat în fosta Uniune Sovietică – după părerea mea – nu a avut nimic de-a face cu spiritul filosofiei comuniste, ci doar cu o banală luptă pentru deținerea puterii absolute. Din acest punct de vedere, Imperiul sovietic a fost cea mai mare putere anticomunistă. Toți conducătorii sovietici erau animați mai degrabă de ambiția de a stăpîni decît de a realiza dezideratele filosofiei comuniste. Același lucru s-a întîmplat în România și în celelalte țări foste comuniste. Clanul Ceaușescu era animat de înfăptuirea propriilor interese și nu de cauza comunismului. Dacă filosofia comunismului va avea în viitor o șansă va fi pentru prima dată în istorie. Deci nu se poate pune problema renașterii comunismului.

Cum apreciați poziția Rusiei față de extinderea NATO?

Rusia nu are suficientă putere pentru a contracara opinia americană a extinderii NATO. Ea nu este capabilă să-și rezolve nici măcar problemele interne. Trebuie însă să facem o diferențiere între capacitățile și intențiile Rusiei.

Credeți în posibilitatea unei alianțe Rusia-China?

Se poate ca Rusia să dezvolte o politică favorabilă față de China; dar, în orice caz, nu cred în posibilitatea unei alianțe militare între cele două țări. Mai posibilă mi se pare o coaliție în Estul Pacificului, între Japonia, China și Coreea. SUA, în spiritul noii strategii, vor avea tot interesul să încheie tratate în această zonă, pentru a o consolida. Conform acestei ipoteze, Rusia este interesată de o apropiere față de China, dar nu va putea accepta o astfel de relație care ar plasa-o într-o dependență. Dar, mai degrabă, în perspectivă se profilează o altă coaliție: împrejmuită de două fronturi la est de NATO, iar la vest de coaliția din estul Pacificului, Rusia va avea tot interesul să semneze un tratat cu țările vestice în vederea contracarării statelor aliate Chinei.

Revenind la problemele de securitate, aveți o părere despre cum vor fi gestionate viitoarele conflicte regionale și subregionale?

Nu vreau să gîndesc aceste probleme în termenii NATO, ci în cei mai generali, ai unei organizații politice regionale. După cum s-a constatat, capacitatea unei organizații universale, de talia ONU, de a rezolva problemele de securitate tot mai complexe este destul de limitată. Cred că problemele zonei se pot soluționa mai ușor la nivel regional. Iar la nivele inferioare subregionale pot fi soluționate cu mai mare eficiență conflictele intra-statale. Acestor organizații profesionale și bine dotate le revine sarcina de a menține stabilitatea zonei.

Cum apreciați perspectivele Parteneriatului pentru Pace pentru țările Europei Centrale și de Est?

După părerea mea, soluția pentru securitatea acestor țări nu este neapărat NATO. Ea poate fi crearea unei alte organizații, regionale, de securitate independentă de NATO. Există premisele ca Parteneriatul pentru Pace să evolueze într-o astfel de direcție.

Să înțeleg deci că șansele României de a adera la NATO sînt destul de mici, după părerea dumneavoastră?

Cred că România nu va întîmpina nici un obstacol în cazul aderării la structura politică a NATO. Dacă însă își propune să adere la structura militară, atunci va avea probleme, în primul rînd din cauza costurilor foarte mari pentru integrarea militară, cel puțin în etapa actuală, cînd încă nu s-au găsit soluții eficiente pentru scăderea lor. □

Proiectul Central-european

ADRIAN POP

Assesing the achievement and shortcomings of the main frameworks of Central European sub-regional cooperation, the article defines the Central European project as a limited failure.

Proiectul Central European este un caz interesant de construcție regională bazată pe căutarea identității. Apărută ca un experiment al cooperării transnaționale între regiuni cu trecut istorico-cultural comun, ca o cale de depășire a logicii Războiului Rece, și ca consecință a revoluțiilor din 1989 din Centrul și Estul Europei, ideea unei identități central-europene a fost transferată din tărâmul politicii identității în domeniul politicii instituționale.

Evaluarea performanțelor celor două cadre ale cooperării Central Europene – *Grupul de la Vișegrad* și *Inițiativa Central-europeană* – se poate face pornind de la trei premise:

1. Cooperarea subregională, în ciuda faptului că joacă un rol important în noua arhitectură a Europei, este incapabilă să înlocuiască integrarea în Uniunea Europeană, rolul fiind mai degrabă acela de principal proiect de socializare în vederea integrării ulterioare cu Occidentul;

2. Acordurile subregionale sunt stabile numai în măsura în care se bazează pe o rețea de legături de colaborare și nu pe clivaje tradiționale, naționale, teritoriale sau culturale, pe dispute ori conflicte;

3. Eficiența generală a cadrului instituționalizat al cooperării subregionale este dată de cele mai puțin dezvoltate țări membre, așezate după principiul convoiului.

Inițial, Grupul de la Vișegrad a fost văzut de țările implicate ca un mijloc de a se detașa de Rusia și de alte state est-europene în oferta lor de integrare cu Uniunea Europeană și organizațiile de securitatea euro-atlantice.

La rândul său Occidentul a văzut în cooperarea exclusivă dintre cele trei state membre o testare a pregătirilor acestora pentru eventuala lor admitere și le-a încurajat. Dar, țările ce au simțit că au șansa mai bună pentru a se integra cu Occidentul, și deci pot obține mai mult prin urmărirea acestui obiectiv singure au respins cooperarea.

Rolul călărețului singuratic a fost jucat succesiv de Ungaria, până la începutul anului 1992, apoi de Republica Cehă din vara anului 1992, cu slovacii șovăitori în prima fază, apoi gata de cooperare, și cu polonezii mereu cooperanți. Astfel, după ce inițial părea să funcționeze, cooperarea din interiorul Grupului de la Vișegrad, a început să slăbească. Un prim semnal al acestei "defecțiuni" s-a produs cu ocazia încheierii acordului de aso-

ciere cu Comunitatea Europeană, în decembrie 1991. În ciuda faptului că s-au consultat în timpul negocierilor, cele trei țări au semnat acordul de asociere separat, conform practicilor de negociere ale Comunității Europene, dar și în funcție de propriile lor interese, procesul devenind mai degrabă o competiție decât o colaborare.

Într-o formă oarecum diferită, modelul s-a reproduș cu ocazia negocierilor privind Parteneriatul pentru pace al NATO (ianuarie 1994) sau cu propunerea privind primele aplicații (Ungaria și Polonia) pentru membrii U.E. (aprilie 1994), și aceasta în ciuda unei decizii anterioare luate la Summit-ul de la Praga al Grupului de la Vișegrad (mai 1992) care stabilea prezentarea în comun a participanților la negocierile pentru aderearea în U.E.

Predominanța relațiilor de competiție în raport cu cele de colaborare au transformat Grupul de la Vișegrad într-un joc cu rezultat nul.

La aceste împrejurări se mai adaugă acele situații care au avut un impact negativ asupra proiectelor Grupului, în special separarea Cehoslovaciei și demersurile de abordare nediferențiate ale CEE/U.E., NATO și UEO privind fostele țări nesovietice din Estul Europei.

Dizolvarea Cehoslovaciei a fost urmată de detașarea Republicii Cehă de orice angajamente sale subregionale central-europene, în sensul urmării propriei integrări în structurile Occidentale. Mai mult liderii cehi au pus la îndoială în mod repetat utilitatea Grupului de la Vișegrad, declarând că a fost o idee a Occidentului pentru a ține de-o parte Europa Centrală.

Cât despre slovaci, conștienți că ei au fost dezavantajați economic, de sciziune, ei au devenit mai favorabili Grupului decât erau înainte de dizolvarea Cehoslovaciei.

O altă cauză a insucceselor Grupului de la Vișegrad în realizarea speranțelor membrilor săi este legat de politica CEE/U.E. față de țările est și central-europene.

În ciuda teoriei "cercurilor concetrice" privind lărgirea CEE/UE care a crescut speranțele țărilor Grupului de la Vișegrad în legătură cu o admitere mai rapidă în cadrul Uniunii Europene, ideea adâncirii organizației a avut câștig de cauză asupra celei de lărgire treptată, includerea celorlalte țări central și est-europene împiedicând până în prezent o integrare mai rapidă.

Politica față de Europa Centrală și de Est a UEO, ca organizație de apărare și securitate a U.E., aceasta con-

trastează cu politica NATO, întrucât nu se fac diferențieri între fostele țări nesovietice membre ale Tratatului de la Varșovia și statele succesoare ale fostei Uniunii Sovietice.

Înființarea Forumului Consultativ al UEO (1992) și acordarea statutului de parteneri asociați (mai 1994) sînt două măsuri importante în această direcție. Totuși, la întrunirea lărgită la nivel de miniștri de externe și ai apărării ai UEO de la Birmingham (mai 1996), a fost stabilit că nefuncționalul sistem de securitatea europeană bazat pe UEO putea fi anviat fără a ține seama de Federația Rusă și Ucraina.

Un impact negativ asupra colaborării sub umbrela Grupului de la Vișegrad l-au avut deasemenea dezacordurile în relațiile bilaterale, în special cele referitoare la drepturile minorităților, ecologie și bariere vamale.

De departe cele mai tensionate relații bilaterale între țările membre Grupului de la Vișegrad sînt cele dintre Ungaria și Slovacia. Diferențele dintre cele două țări vizează situația numeroasei minorități maghiare din Slovacia și proiectul, inițial comun de construirea al barajului Gabčíkovo-Nagymaros de pe Dunăre. Rămîne de văzut dacă tratatul recent încheiat între Ungaria și Slovacia (mai 1996) va reuși să îmbunătățească semnificativ relațiile dintre cele două țări.

Tendința către un comportament necooperant a cunoscut o dramatică schimbare de curs odată cu încheierea Acordului central-european pentru comerț liber (CEFTA) la 21 decembrie 1992 și cu intrarea acestuia în vigoare la 1 martie 1993. Cele trei țări inițiatore ale CEFTA au devenit patru după sciziunea Cehoslovaciei, ajungînd la cinci odată cu admirea Sloveniei (cu ocazia întrunirii CEFTA de la Brno din toamna anului 1995). Alte țări, inclusiv România se află pe lista de așteptare.

Scopul CEFTA, așa cum este definit în primul articol al Acordului este întemeierea graduală, într-o perioadă de tranziție care se va încheia cel tîrziu la 1 ianuarie 2001, a unui spațiu al comerțului liber. Durata perioadei de tranziție coincide cu perioada de tranziție restabilă prin acordurile de asociere cu UE. Principalul obiectiv al CEFTA este garantarea priorităților, cel puțin a celor recunoscute de țările membre, privind integrarea în U.E. Pe lîngă creșterea competitivității economice, acordul urmărește sporirea puterii de cumpărare a consumatorilor și atragerea de investiții străine în zonă. Avînd menirea de a demonta vechile structuri ale CAER și de a pregăti integrarea cu Occidentul, Grupul de la Vișegrad a trecut de la accentuarea aspectelor politice și de securitate, la privilegierea celor economice. Dacă între 1991-1993 colaborarea economică a fost mai degrabă greoaie, cea politică fiind prioritară, între 1993-1996 situația s-a inversat.

Contrar Grupului de la Vișegrad, lărgirea cadrului de colaborare subregională în zona Europei centrale a

fost realizată prin Inițiativa Central-Europeană, care inițial avea un câmp limitat, dar a condus la continua dezvoltare a membrilor săi și la asumarea unor sarcinilor crescînde și generatoare de probleme. Începuturile Inițiativei Central-Europene se leagă de înființarea Colectivului de lucru Alpe-Adria (noiembrie 1978), un experiment al colaborării transfrontaliere, care cuprindea inițial nordul Italiei, Austria, Bavaria, regiunile din vestul Ungariei, dar care are acum în componență ca membri și observatori regiuni de frontieră din 7 țări – Italia, Austria, Germania, Ungaria, Slovenia și Elveția.

Doar prin ridicarea statutului organizației de unul bazat pe entități subnaționale la unul întemeiat pe baze naționale cadrul lărgit al cooperării în zona Europei Centrale poate prelua sarcini sporite. Astfel, Inițiativa cvan-dragulară (înființată în noiembrie 1989 și cuprinzînd Italia, Austria, Iugoslavia și Ungaria), inițiativa pentagonală (înființată în mai 1990 și cuprinzînd pe lîngă statele mai sus menționate și Cehoslovacia) și inițiativa hexagonală (înființată în iulie 1991 și cuprinzînd cel cinci țări plus Polonia) sînt tot atîția pași în vederea creării cadrului lărgit al cooperării în zona Central Europeană.

Criza din Iugoslavia a însemnat atît o lovitură cît și un nou început pentru această organizație. Din decembrie 1991 cînd și-a schimbat numele în Inițiativa Central-Europeană, cadrul lărgit al cooperării subregionale în Europa Centrală și-a lărgit continuu numărul de membri. Filozofie de bază a acestei organizații a fost integrarea graduală, respectiv mai întîi participarea activă în grupuri de lucru, cu statut de observatori și membrii asociați, urmată apoi de obținerea calității de membri plini. În acest mod au fost astfel primite în forum Slovenia, Croația și Bosnia Herțegovina, (iulie 1992), Macedonia (iulie 1993), Bulgaria, Belarus, România, Ucraina și Albania (1 iunie 1996).

Comparînd realitățile și lipsurile celor două organizații central-europene de cooperare subregională pe de-o parte și rezultatele concrete ale Grupului de la Vișegrad raportate la așteptările statelor membre, pe de altă parte, proiectul central european poate fi definit ca un eșec limitat. Oricum, CEFTA și multiplele proiecte care au fost dezvoltate de Inițiativa Central Europeană promit realizarea practică a integrării țărilor membre în U.E. □

ADRIAN POP (1958) – He graduated from the History Department, Babeș-Bolyai University, Cluj. M.A. in Political Science from the University of the State of New York and the Central European University.

Currently, enrolled in a Ph.D. program. Lecturer at the Faculty of Political Science, University of Bucharest.

Principiile unei noi cooperări militare euro-atlantice

CRISTIANA TERENCE

The author describes the articulation of the process which involves simultaneously NATO expanse and search for a new identity.

De la sfârșitul anilor '80, Europa a cunoscut o continuă transformare privind eliminarea marilor diviziuni politice și ideologice ce au caracterizat perioada anterioară și care creaseră zone distincte între Estul și Vestul continentului. După 1989, majoritatea statelor europene s-au regăsit pe același drum în căutarea acelorași valori: democrația, statul de drept, respectarea drepturilor omului, economia de piață. Astfel, prăbușirea blocului din Est a pus capăt structurii bipolare a continentului, consolidată mai ales de perioada Războiului Rece. Desigur, în țările Europei Centrale și de Est transformarea are loc în ritmuri diferite, dar toate au același obiectiv strategic declarat: integrarea în structurile comunitare și euro-atlantice. Până acum, o parte dintre acestea au primit statutul de țară asociată la Uniunea Europeană și de partener la Uniunea Europei Occidentale, participând în mod foarte activ la lucrările Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică (CCNA) și la programul NATO-Parteneriat pentru Pace, în speranța de a intra în Alianță într-un viitor cât mai apropiat.

În ce privește NATO, încă de la începutul lui 1994 aceasta s-a pronunțat în favoarea integrării noilor democrații din Est în structurile sale de apărare a comunității atlantice. Când și cine, aceste întrebări nu au primit încă răspuns, cu toată nerăbdarea celor în cauză.

Acum, NATO se află în situația căutării propriei identități, deoarece motivația care a stat la baza constituirii sale nu se mai justifică: amenințarea blocului sovietic și a sateliților săi nu mai există, deci pericolul inițial a dispărut. Dar riscurile de instabilitate, nu. De aceea, rolul NATO în Europa capătă noi valențe, cum ar fi cea de a promova valorile democratice în țările din Est. Definirea noului rol al Alianței a fost și scopul reuniunii de la Berlin, la 3 iunie a.c., a miniștrilor de externe din țările membre în Consiliul Atlantic. Nu întâmplător a fost ales acest oraș-simbol: capitala unei Germanii unite, Berlin simbolizează evoluția continentului nostru spre o singură Europă liberă și unită. La Berlin s-a dat un semnal clar al dorinței de reformă în sinul Alianței, care să corespundă transformărilor majore de pe continent în sensul garantării securității și stabilității viitoare a întregului continent.

În ce privește noua orientare a misiunilor forțelor aliate, s-a ajuns la concluzia că apărarea colectivă continuă să rămână funcția esențială a Alianței. Dar riscurile de azi sînt mult diferite de cele de altă dată și mai complexe decât cele cu care s-a confruntat NATO de-a lungul existenței sale. Astfel, pentru a determina aceste riscuri, NATO trebuie să dispună de forțe, de structuri și de procedee care să-i permită să facă față în mod eficace unor eventuale probleme în domenii diverse, de la apărarea colectivă pînă la gestionarea crizelor și menținerea păcii, contribuind, astfel, la o apropiere mai largă a Alianței de problemele de securitate europeană. Potrivit acestui concept, relația cu Uniunea Europei Occidentale (UEO) capătă o nouă direcție prin crearea Grupurilor de Forță Interame Multinaționale (GFIM), special pentru a face față operațiilor specifice. Prin aceasta se oferă Alianței un mijloc suplă și eficace de a alcătui forțe în timp scurt și de a îmbunătăți cooperarea cu țări ne-membre NATO, chemate să participe la noi misiuni ale acesteia. În acest sens, se apreciază drept istorică decizia luată la Berlin: de a crește rolul UEO în relația cu NATO în scopul de a întări dimensiunea europeană a Alianței ca mijloc de consolidare și de fundamentare pe baze mai solide a solidarității transatlantice. Obiectivul este de a ajunge la o concertare euro-atlantică de tip nou în interiorul NATO, cu un pilon forte european. Aceasta explică și intenția Franței de a reveni în Alianță, din care a ieșit în 1966, ca reacție a lui de Gaulle față de rolul tot mai mare pe care îl impuneau SUA partenerilor săi europeni. Azi, acest "pilon" există sub forma UEO, considerată "brațul înarmat" al Uniunii Europene, din care fac parte 10 țări comunitare. Astfel, la Berlin s-a stabilit între NATO și UEO un acord de securitate care să ofere cadrul necesar schimbului de informații necesare urmării obiectivelor comune în materie de securitate, în deplină transparență și cât mai rapid. Însă, Alianța continuă să fie forumul de consultare a membrilor săi și de luare a deciziilor.

Colaborarea NATO cu țări ne-membre s-a dovedit eficace într-un program de tipul celui deja aplicat - 01 Parteneriat pentru Pace (PPP) - ce poate juca în conti-

nuare un rol decisiv în pregătirea candidaților în ce privește responsabilitatea și nevoile ce decurg din aderarea lor la NATO. În perspectivă, PPP poate funcționa și cu rolul de a menține și întări relațiile cu țările din al doilea sau al treilea val de aderare, evitînd crearea unor noi linii de divizare a Europei. Programul PPP pentru 1996-1998 are în vedere tocmai pregătirea capacității și crearea obișnuinței de a acționa în comun în interesul păcii. Sînt vizate domenii de stabilire a relațiilor de colaborare civilo-militare, achiziționarea de material de apărare, inclusiv apărare aeriană, elaborarea unei politici de apărare și stabilirea unor planuri civile de urgență. Valoarea practică imediată a PPP a fost demonstrată în desfășurarea operațiunilor militare din Bosnia, cînd 12 parteneri au cooperat cu NATO în cadrul IFOR. De fapt, prin PPP, Alianța urmărește să ofere cât mai multe ocazii partenerilor săi de a-și asuma responsabilități în elaborarea programelor comune de cooperare și, mai ales, de a participa mai strîns la eforturile desfășurate pentru promovarea securității regionale. Însă, PPP nu vrea să fie o trambulină a candidaților pentru a intra în NATO, ci urmărește să aibă un rol important în stabilirea încrederii între parteneri, așa cum este cazul IFOR în spațiul iugoslav.

Dorința NATO de a se adapta noilor condiții apărute în Europa, prin dezvoltarea aptitudinii sale de a îndeplini noi roluri și misiuni, s-a materializat prin "Efort Concentrat", care a reunit în cadrul IFOR forțe din NATO și din alte 16 țări ne-membre (din Europa, Africa de Nord, Orientul Mijlociu și din Asia), formînd o coaliție eficace pusă în serviciul păcii. În felul acesta, IFOR a reunit pentru prima dată componenta militară și cea civilă, elemente necesare stabilirii unei păci sigure și reconstrucției vieții economice și sociale. Se poate spune că, prin acțiunea IFOR, s-a deschis ușa cooperării Alianței cu noi parteneri, intensificînd dialogul cu aceștia pentru a-i face să înțeleagă mai bine aspectele specifice și modalitățile practice de a face parte din structurile euro-atlantice. Dar IFOR a avut și un rol deosebit în atragerea Rusiei în acest tip de cooperare multinațională, în care să-și asume răspunderea de a garanta pacea prin mijloace militare. Cine ar fi crezut, în urmă cu cîțiva ani, că poate fi posibilă o asemenea colaborare între ruși și aliați? Nu numai că a fost posibilă, dar aceasta reprezintă momentul în care NATO a intrat într-o nouă fază a istoriei sale, cînd se discută nu atît cine să intre în NATO, ci, mai ales, cînd și cum.

În 1994, summit-ul NATO a decis că este momentul să analizeze posibilitatea lărgirii rîndurilor sale, decizie care a rămas valabilă, dar nu se știe cînd se va întîmpla acest lucru și cine va fi pus pe lista candidaților. Deocamdată, IFOR a dovedit că o cooperare a Alianței cu parteneri din afara ei funcționează cu rezultate bune.

Dar, cum țările ce se declară candidate sînt, în mare parte, din fostul bloc socialist, unde principiul militar s-a bazat pe ideea de "confruntare", ele vor avea de înlocuit acest concept cu cel de "cooperare". Alianța nu mai este o amenințare pentru nimeni. Din contră. Rolul pe care vrea să și-l asume de acum încolo în Europa este de a contribui la stabilitatea și securitatea continentului. În această perspectivă, este esențial pentru Alianță să stabilească cu Rusia noi relații de parteneriat și de colaborare în domeniul securității și stabilității.

Cînd soldații ruși au luptat în Bosnia cot la cot cu cei din Alianță, în condiții de deosebită dificultate, s-a văzut că se pot stabili relații pe o nouă bază pragmatică, caracterizată de încredere reciprocă. De altfel, participarea Rusiei la IFOR a deschis ușa unui parteneriat fundamental nou, care să depășească declarațiile de intenție. În felul acesta, realitatea a demonstrat că este posibil să se creeze un vast cadru de dialog politic și de cooperare practică cu Rusia. Recent, Klaus Kinkel, ministrul german de externe, afirmă că parteneriatul de securitate Rusia-NATO se poate fixa pe o bază solidă, cum ar fi o cartă între Bruxelles și Moscova, deoarece în Europa nu poate fi securitate fără a avea un partener ca Rusia. Dar și aceasta trebuie să urmeze calea reformelor care să o conducă spre democratizarea politică, economică și socială a țării. Dacă în urmă cu puțin timp, fostul ministru rus al apărării, Pavel Graciov, se opunea cu vehemență lărgirii Alianței spre Est, de teama apropierei structurilor militare euro-atlantice de granița vestică a Rusiei, tonul s-a mai atenuat după summit-ul de la Berlin. Cei 16 i-au dat de înțeles lui Evgheni Primakov, ministrul rus de externe, prezent ca invitat la reuniune, că Alianța are tot interesul de a stabili relații "speciale" cu Rusia ca principiu al propriei sale filosofii: de asigurare a stabilității și securității continentului. În ce constă acest caracter "special", rămîne să se stabilească cu noul guvern ce se va forma după (re)alegerea lui Boris Elțin în funcția de președinte al Federației Ruse. Grijă aliaților rămîne de a-i convinge și pe noii miniștri ruși de conținutul real al reformelor din structurile Alianței, și că nu mai este cazul să fie trezite alte suspiciuni și susceptibilități ale Moscovei față de NATO. □

CRISTIANA TERENCE (1950) - She graduated from the Faculty of Filology, University of Bucharest.

Currently, she works as reporter for the newspaper *România Liberă*.

Minoritatea maghiară și integrarea euro-atlantică

ÁRPÁD NEMES

The author considers that Romania's integration in the euro-atlantic structures is definitely linked with the existence of good neighboring relations with Hungary and the situation of the Hungarian minority from Romania.

Cea mai mare parte a presei românești prezintă organizația de apărare a intereselor minorității maghiare, Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR) ca pe un element de frînare a integrării României în structurile NATO. Pe plan intern UDMR este învinuită că legitimizează naționalismul-extremist românesc, iar în politica externă Uniunea maghiarilor poartă răspunderea pentru aprecierea defavorabilă a României. Comunitatea de aproape două milioane de maghiari din Români, minoritate a cărei cultură și tradiție diferă de cele ale majorității se consideră parte a națiunii maghiare. În consecință, ne putem întreba: oare comunitatea maghiară poate constitui un factor de securitate în statul național român? În acest context, integrarea NATO, obiectiv național prioritar al diplomației românești, se confruntă cu comunitatea maghiară taxată "neloială" și militantă a așa-numitului "separatism".

Antropologii au ajuns la concluzia că două populații învecinate devin agresive în măsura în care scade schimbul de informații dintre ele și nu există obiective comune. Dar poate exista oare obiectiv comun acolo, unde pînă și în opinia formatorilor liberali de opinie, programul UDMR este de neacceptat pentru "forțele politice naționale", fie ele la guverne sau în opoziție?

Începînd cu 1918, România se declară cu consecvență stat național, în timp ce maghiarimea din România nu este dispusă, nici după căderea sistemului comunist, să-și sacrifice identitatea în favoarea statului¹. În această ordine de idei, există totuși cel puțin un obiectiv bazat pe interese comune: integrarea României în NATO. Aceasta este șansa istorică a României de a se alinia politic – prin Europa Centrală - Europei. Totodată, aceasta este marea șansă a minorității maghiare de a încheia un contract cu statul român, subliniind condițiile sprijinirii acestui proiect.

România are la dispoziție aproximativ o jumătate de an pentru a accede în rîndul celor mai puternici candidați cărora li se va deschide poarta aderării la

NATO. Se presupune că la începutul anului 1997 vom afla care sînt țările est-europene care vor fi primite în structurile NATO. Ioan Mircea Pașcu, secretarul de stat la Ministerul Apărării Naționale, a reiterat afirmația ministrului german al apărării, Volker Rühle, conform căreia condițiile politice vor fi determinate în procesul integrării NATO, iar dimensiunile militare se vor subordona acestor criterii².

Țările din Europa Centrală și de Est sînt apreciate individual în funcție de performanțele realizate în edificarea sistemului instituțional democratic³. Tocmai de aceea este improbabilă aserțiunea președintelui Iliescu, conform căreia deoarece "țările din zonă parcurg aceleași procese de transformare, NATO ar trebui să le trateze în același mod⁴.

Diplomația română se confruntă cu două probleme de fază:

(1) "România se află, în continuare, în mîinile urmașilor direcți ai dictaturii comuniste a lui Ceaușescu"⁵;

(2) România nu și-a reglementat încă raporturile cu statele vecine: Moldova, Ucraina și Ungaria.

În afară de acestea, problema minorității maghiare din România reprezintă o a treia chestiune cardinală care, sub aspect politic, prezintă cea mai mare sursă de tensiune; în schimb, dacă ar fi tratată corespunzător, ar mări considerabil spațiul de manevră al politicii externe românești. Tocmai de aceea, în pofida faptului că sîntem într-un an electoral, "realpolitikul" ar impune guvernului român acordarea unor concesiuni, realizarea unor pași pozitivi în direcția soluționării favorabile a solicitărilor minorității maghiare.

Problema maghiarilor din România nu a fost tratată în termeni realistici⁶. Din nefericire, cu excepția UDMR, nici un partid politic din România nu a inclus în programul său idei, soluții concrete menite a rezolva problemele minorităților naționale. Acest fapt confirmă teama manifestată în rîndul majorității românilor, potrivit

căreia dacă tratăm în mod real problema maghiară, asigurînd chiar numai garanții juridice minime, vom crea condițiile știrbirii suveranității statului, declanșînd un proces greu de stopat de către guvernul român. Analizii politici avizați din țară și de peste hotare sînt conștienți că tratarea corespunzătoare a problemei maghiare nu poate fi amînată la nesfîrșit. Întrebarea este – ce preț va trebui să plătescă statul român, respectiv care ar fi cele mai mici costuri pentru soluționarea satisfăcătoare a acestei chestiuni?

Ungaria a afirmat în repetate rînduri că susține aderarea României la NATO. Evident, motivul acestei decizii politice nu se poate reduce la atitudinea specială manifestată de Ungaria față de comunitatea maghiară din România. În același timp, semnarea tratatului de bază româno-ungar este, fără îndoială, una din pietrele de hotar ale integrării României în structurile Euro-Atlantice.

Occidentul pare să considere România răspunzătoare pentru nefinalizarea tratatului de bază din România și Ungaria. Ceea ce reprezintă, în mod univoc, o înfrîngere a diplomației românești. Pe de altă parte, găsesc că ar fi neproductivă adoptarea chiar a unui "tratament bun" în cazul în care lipsește voința politică pentru implementarea celor cuprinse în tratatul de bază. Ratificarea unui document-vitrină ar instituționaliza confruntarea româno-ungară, facilitînd pătrunderea conflictului în cele două parlamente, unde parlamentarii opoziției vor cere socoteală guvernelor. Mesajul funcționarilor NATO poate fi însă interpretat și astfel: dacă România nu este pregătită pentru semnarea tratatului de bază ar trebui cel puțin să se străduiască să adopte un asemenea document. Asemenea demersuri, inclusiv propunerea lui Ion Iliescu pentru reconcilierea istorică, s-au dovedit a fi în general lipsite de credit. Prin urmare, un mesaj nou din partea României ar avea valoarea unei reacții la avertismentul președintelui Adunării Generale Nord Atlantice, Karsten Voight, lansat la Bratislava: "Slovacia trebuie să emită semnele pozitive de îndată, pînă la proxima plenară NATO și ulterior în mod curent, ca să influențeze, conform intereselor sale, persoanele occidentale competente în materie, și să-și îmbunătățească substanțial situația". Mutatis mutandis, introducerea unor elemente noi, spectaculoase în politica față de minorități a României ar fi receptate ca semnale pozitive, diminuînd rămînerea în urmă cauzată de lipsa tratatului de bază. O nouă abordare s-ar putea clădi pe următoarele principii:

1. *Integrarea socială.* Maghiarii din România sînt parte a societății pluraliste românești. Integrarea comunității maghiare în societatea românească este probată

prin faptul că maghiarii sînt reprezentați în multe domenii ale vieții sociale, economice, politice (cu excepție făcînd domenii ca: armata, poliția, diplomația, etc, unde, din nefericire, statul aplică în exclusivitate criteriile etnice). Recentele alegeri locale vin în întîmpinarea ideii că minoritatea maghiară se bucură de o integrare socială semnificativă: în județele Covasna și Harghita, unde maghiarii reprezintă în majoritatea populației, prezența la urne s-a ridicat mult peste media pe țară. Totodată, UDMR își desemnează propriul candidat la președinție pentru alegerile din toamnă. Prin urmare, maghiarii cred că pot să-și schimbe soarta și acceptă România drept patrie. Cu toate acestea, o bună parte a politicianilor români îi consideră "separatiști" pe liderii UDMR

2. *Separatismul.* O comunitate integrată nu poate fi separatistă. Este evident că, din punctul de vedere al păstrării culturii, limbii și tradițiilor, pot fi edificate structuri interne menite să apere identitatea comunității respective. O rețea școlară autonomă a maghiarilor din România este o exigență la fel de firască ca și rețeaua școlară autonomă românească în Transnistria, ceea ce nu amenință în nici un fel suveranitatea României sau a Moldovei. În schimb, conform raportului S.R.I. din 1995, punerea în practică a rețelei școlare maghiare autonome afectează "exercițiul suveranității statului român în interiorul granițelor sale". Mai mult, raportul incriminează dreptul minorităților naționale la elaborarea unor documente și la exprimarea unor opțiuni politice proprii.

3. *Loialitatea.* Nu se poate cere socoteală asupra loialității unei comunități față de stat, deoarece acesta incumbă tragerea la răspundere colectivă, prefigurînd acuzația de culpabilitate colectivă. Statul poate pretinde loialitate numai cetățenilor lui, fiindcă cetățenia este singurul concept juridic care consacră raporturi de drept constituțional între individ și stat. În plus, legarea conceptului loialității de criterii etnice este o mare greșeală. Aprecieri loialității ar trebui să se facă în funcție de modul în care cetățenii îndeplinesc sau nu datoriile, obligațiile legale individuale. Toate documentele UDMR sînt date publicității, iar dezbaterile asupra concepției sale privind diferitele forme de autonomie s-au desfășurat public. Reprezentanții UDMR au în permanență în vedere că realizarea practică a autonomiei nu se poate concretiza decît ca urmare a compromisului dintre UDMR și stat, autonomia dobîndind putere juridică prin aprobarea parlamentului.

Este adevărat că un mesaj pozitiv formulat în acest registru nu comportă obligații juridice. În schimb, o asemenea retorică ar compensa dezavantajul datorat nesemnării tratatului de bază româno-ungar. Noutatea mesajului

lui constă în faptul că nu se pornește de la premisa conform căreia în România "nu există propriu-zis o problemă a minorităților", dar se admite că situația minorității maghiare își așteaptă rezolvarea. Negarea existenței unei probleme reale a minorităților poate duce în mod previzibil la continuarea marginalizării României, respectiv la creșterea neîncrederii manifestată în Occident față de noi. Revendicările minorității maghiare, fie ele îndreptățite sau nu, trebuie să constituie subiectul unor discuții instituționalizate purtate între autoritățile române și reprezentanții minorității maghiare. Este nefundată speranța că se va îmbunătăți fundamental raportul dintre Ungaria și România în condițiile în care România, în loc să devină "statul compromisului", continuă să rămână "statul negației"; dimpotrivă, în aceste condiții s-ar întârzia cu siguranță, integrarea României în NATO. În acest context pare de neînțeles afirmația de la Bruxelles a ministrului apărării naționale, Gheorghe Tinca, potrivit căreia în cazul în care Ungaria va fi primită în NATO înaintea României, atunci se vor putea produce "deznodăminte nedorite", pe care "le pot provoca revendicările extremiste ale minorității maghiare din Ardeal". Deci, în timp ce funcționarii de la Bruxelles au pretenția ca România să fie o țară stabilă, diplomația română amenință că țara noastră poate deveni ușor teatrul unor confruntări interetnice, care, pe deasupra, nu sînt provocate de politicienii de la București sau de la Budapesta, ci de minoritatea maghiară.

În lumina celor prezentate mai sus, se poate trage concluzia că guvernul român nu are o concepție elaborată pentru rezolvarea celor trei probleme: integrarea în NATO, raporturile de bună vecinătate româno-ungare și situația minorității maghiare din România.

Ministrul de externe Teodor Meleșcanu admite că "noi nu considerăm problema minorităților, ca atare, periculoasă pentru securitatea României". Activitatea politică a UDMR, respectiv integrarea comunității maghiare în societatea românească, vin în sprijinul afirmației ministrului de externe român. Minoritatea maghiară nu a recurs și nu va recurge la acțiuni teroriste pentru promovarea drepturilor sale. UDMR respectă Constituția și legile României. Este adevărat că U.D.M.R este nemulțumită de modul în care răspunde, dacă o face, statul român la problemele ridicate de ea. Acesta este însă un pandant al luptei politice, și, în nici un caz, nu constituie sursa unui conflict interetnic. Nu trebuie pierdut din vedere că în România, din cauza unui insuficient control al instituțiilor statale, puterea dispune de mijloace care, dacă interesele sale o impun, pot declanșa oricînd un conflict interetnic. Minoritatea, datorită poziției sale, nu poate fi niciodată inițiatorul unui asemenea conflict, ci

numai cea care va supora, întotdeauna, consecințele lui. Este posibil ca, în urma înfrîngerii puterii în alegerile locale, în cursul campaniei din toamnă, P.D.S.R. să folosească un ton puternic naționalist, anti-maghiarismul transformîndu-se astfel într-una din temele principale ale luptei politice. Este clar că într-o asemenea situație nu UDMR este cea care nu reprezintă interesele naționale, ci tocmai majoritatea care propagă naționalismul, pe bază exclusivă.

În situația dată, din nefericire, avem motive serioase să ne temem că trenul integrării va merge mai departe fără România – fără majoritatea română și, implicit, fără minoritatea maghiară. □

NOTE:

1. Anna-Maria Biro, What Other Can Do, *World Policy Journal*, Volume XII, No. 1, Spring 1995
2. Ioan Mircea Pașcu, *MTI*, 8 mai 1996
3. *The Economist*, The return of the Ilaburgs, 18-24 Noiembrie 1995
4. Interviu acordat de președintele Ion Iliescu ziarului german *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18 iunie 1996
5. Tad Szulc, Unpleasant Truth about Eastern Europe, *Foreign Policy*, Spring, 1996, p. 59
6. Alina Mungiu Pippidi, Problema democrației tranșilvane în România, *Sfera Politici*, nr. 36-37-38
7. Declarația președintelui Ion Iliescu postului maghiar de televiziune: "Problemele sînt amplificate de factori politici, însă nu există propriu-zis o problemă a minorităților", *Dimineața*, 20 aprilie 1996
8. Interviu acordat de ministrul apărării Gheorghe Tinca agenției de știri Reuter, *MTI*, 14 iunie 1996
9. Teodor Meleșcanu, The National Security of Romanian, *Central European Issues*, Autumn 1995, p. 23

ARPAD NEMES (1968) - He graduated from Faculty of Construction in Cluj.

Currently, he works as Adviser on International Relations of the President of the Democratic Alliance of Hungarians in Romania.

Încrederea ca resursă a tranziției (II)

DUMITRU SANDU

Reconstrucția instituțională a societății implică nu numai elaborarea unor acte normative la nivel central. Procesul se desfășoară pe un plan mai larg și include redefinirea socială a rolului instituțiilor.

Anumite articulații ale unui astfel de proces pot fi urmărite din perspectiva încrederii instituționale.

Sondajele de opinie și mass media au contribuit substanțial la conturarea a trei tipuri de imagini contrastante:

- instituțiile în declin de încredere cu guvernul, ca model exemplar de evoluție negativă;
- instituțiile de stabilitate înalt-positivă, cu armata ca model exemplar;
- instituțiile în proces de însănătoșire sub aspectul credibilității, cu poliția și SRI ca posibile exemple relevante.

Declinul, stabilitatea înalt pozitivă și însănătoșirea (recuperarea) sînt, deci, principalele procese pe care le suportă încrederea în instituții. Varianta evoluțiilor oscilante este una compozită, rezultată din combinări pe termen scurt ale celor trei tendințe menționate. Poate fi dată o singură explicație pentru toate aceste tipuri de evolu-

ții? Dacă răspunsul este "da", urmează, firesc, interogația asupra surselor de diferențiere a sensului tendințelor.

Răspunsurile sînt serios complicate dat fiind faptul că înregistrările date de sondajele de opinie sînt, frecvent, contradictorii, cercetările sociale care să urmărească aceleași probleme prin aceleași întrebări sînt, deocamdată, o raritate în spațiul cercetării sociale românești.

Chiar în condiții de insuficientă stabilitate a datelor de sondaj, problema explicării tendințelor în evoluția nivelului de încredere instituțională trebuie pusă. Acest tip de încredere este unul dintre punctele esențiale pentru înțelegerea legitimității instituțiilor statale în noul context. Gradul de încredere în stat, în instituțiile sale legislative, executive și juridice este o măsură a legitimității statului.¹ Pentru instituții de tipul bisericii, unde relația nu este de supra- sub-ordonare, de dominație, încrederea nu mai este relevantă pentru legitimitate, ci pentru funcționalitate sau performanță instituțională.

În ansamblu, variația nivelului de încredere în instituții în perioada de tranziție postcomunistă poate fi explicată prin:

I. COMPORTAMENT	→	variații de comportament instituțional	→	<ul style="list-style-type: none"> • schimbări în modul de organizare a instituțiilor • decizii instituționale cu impact asupra populației • evenimente instituționale de mare vizibilitate
II. PERSONALITATE	→	variația imaginii publice a personalităților exemplare pentru instituția dată la nivel central și local	→	<ul style="list-style-type: none"> • mod de mediatizare • decizii personale cu impact public
III. DEFINIȚIE SOCIALĂ	→	redefinirea socială a rolului instituțiilor	→	<ul style="list-style-type: none"> • ce ar trebui să facă instituțiile • reevaluarea modului în care au acționat în trecut
IV. CONTAGIUNE/ CONVERSIE ÎNTRE SPECILE DE ÎNCREDERE	→	interdependența între fenomenele de încredere de diferite tipuri	→	<ul style="list-style-type: none"> • fenomene de iradiere a încrederii de la o instituție la alta • fenomene de inerție a încrederii în aceeași instituție • influența încrederii interpersonale asupra celei instituționale

Declinul încrederii

Încrederea în guvernele postdecembriste a evoluat prin "cădere liberă" (tabel 1). Nivelul foarte ridicat al încrederii înregistrat în prima parte a anului 1990 nu are o explicație specifică acestei instituții. Este vorba de un gen de încredere compensatorie: neîncredere în fosta clasă politică a comunismului atinse valori extrem de ridicate înainte de decembrie 1989. Lipsa de legitimitate a nomenclaturii era foarte clară. Colapsul ceaușismului și aducerea altor personaje în prim-planul vieții politice au fost însoțite de lansarea unui fenomen de încredere compensatorie generalizată – instituțională și neinstituțională. Logica simțului comun pare să fi fost de tipul: "cei pe care i-am înlăturat au fost atât de răi, i-am urât atât de mult încât nu se poate ca aceia care au venit să nu fie mai buni. În ei putem, deci, investi încredere". Această încredere compensatorie, de niveluri foarte ridicate, făcea parte din fenomenul general al reformismului anticipativ la care ne-am referit deja în prima parte a analizei. Ea se conjuga în foarte bună măsură cu optimismul societal și individual, cu ideea că reforma democratică și economică se va desfășura rapid, fără costuri sociale deosebite. Era, în același timp, un gen de încredere fondatoare: noul guvern era "dăruit" social cu un capital de încredere. La sfârșitul anului 1991, foarte rapid deci, nivelul mediu al încrederii în guvern se reduce aproape la jumătate față de 1990. Comparația cu ceea ce a fost, cu cât de rau a fost regimul Ceaușescu, se face din ce în ce mai puțin. Începe să conteze ceea ce înfăptuiesc efectiv guvernanții la nivel central și local, modul în care iau decizii și sînt mediatizați. De la încrederea "dăruită" compensatorie, prin raportare la neîncrederea în fosta nomenclatură, se trecea la stadiul în care încrederea trebuia câștigată prin propriul comportament de guvernare. Între timp, rolul guvernului fusese redefinit social. Foarte probabil că definiția socială dominantă a rolului de guvernare include ca dimensiuni esențiale asigurarea libertății individuale, a ordinii, a protecției și justiției sociale. Neîncrederea în

guvern și, în genere, în "putere" este cu atât mai mare cu cât problemele locale sînt percepute ca fiind mai serioase, cu cât este mai mare nemulțumirea în legătură cu infrastructura și corupția locală (tabel 2).

Primul ministru, ca personalitate-simbol pentru guvern, are o influență foarte mare asupra încrederii acordate acestei instituții: 90% dintre persoanele care nu au încredere în primul ministru manifestă neîncredere și în raport cu guvernul; 61% dintre persoanele care au încredere în primul-ministru declară că au încredere și în guvern.³ Diferența considerabilă între cele două procente sugerează o cauzalitate diferită pentru gradul de neîncredere și, respectiv, încredere. Neîncrederea în guvern pare să fie legată de evaluarea primului ministru în mai mare măsură decît încrederea în respectiva instituție. Altfel spus, o imagine negativă a primului ministru se răsfrînge negativ și asupra imaginii sociale a guvernului; în schimb, o reprezentare socială pozitivă a conducătorului de guvern duce în mai mică măsură la structurarea unei imagini pozitive asupra guvernului în ansamblu.

Declinul încrederii în guvern nu poate fi explicat în întregime prin comportamentele sau performanțele acestei instituții, prin reprezentarea socială asociată cu primul ministru sau miniștrii cabinetului pe care îl conduce sau prin reprezentările sociale referitoare la rolul respectivei instituții. În plus, pare să acționeze și un efect de *trend*: o dată instalată tendința de reducere a încrederii, aceasta se autoreproduce ca tendință atîta timp cît în comportamentul guvernului nu intervin schimbări sau evenimente majore. Un exemplu de modificare de scurtă durată a tendinței de reducere a încrederii în guvern este furnizat de ultima mineriadă, din octombrie 1991. Sondaje realizate înainte și după acest eveniment au permis înregistrarea unei creșteri a încrederii în guvern. Schimbarea ar putea fi interpretată ca dezaprobare socială a modului forțat în care a fost înlocuit Petre Roman ca urmare a jocurilor politice asociate cu venirea minerilor la București. Creșterea încrederii în guvern apare în acest context ca evaluare pozitivă compensatorie pentru o nedreptate.

Tabel 1
Evoluția încrederii în guvern, armată, biserică și poliție

Perioada sondajului	Procent persoane care declarau că au încredere mare sau foarte mare în			
	guvern	armată	biserică	poliție
aprilie 1990	79	90	77	36
septembrie 1991	42		66	33
aprilie-mai 1993	32	87	83	51
septembrie 1995	31	85	83	53

Tabel 2

Factorii care favorizează (+) sau defavorizează (-) încrederea în instituții și încrederea interindividuală

Factori de influență	"putere" (prim-ministru, guvern, președinte)	Nivelul încrederii în				
		instituții ale ordinii publice (poliție și SRI)	armată	biserică	justiție	încredere inter- individuală
educație	-				-	+
este bărbat (1-da; 0-nu)				+	-	+
avere	-			-	-	+
vîrstă	+		+			+
locuiește la sat (1-da; 0-nu)	+					
gravitate probleme sociale județene (sărăcie)		+	+			-
încredere interpersonală	+	+	+		+	*
satisfacții materiale	+	+		+	+	+
consideră grave problemele infrastructurii locale	-	-	-		-	
consideră grave infracțio- nalitatea și corupția locală	-	-		-	-	-
credința în Dumnezeu			+	+	+	

* factor neinclus în modelul explicativ pentru tipul de încredere de pe coloană.

cel mai important factor (predictor) pentru tipul de încredere de pe coloana respectivă

Exemplu de mod de citire: vîrsta este cel mai important factor explicativ al încrederii în puterea politică.

Creșterea vîrstei este însoțită de creșterea nivelului mediu de încredere, toate celelalte condiții fiind egale (ținînd sub control influența celorlalți factori).

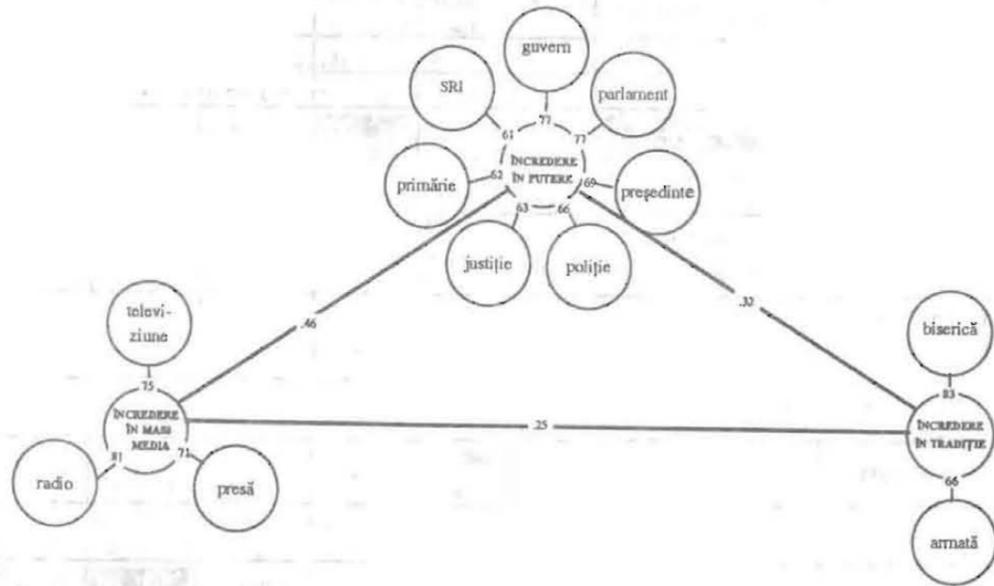
Încrederea în putere este, de asemenea, mai mare pentru săteni decît pentru orășeni, se reduce pe măsură ce crește nivelul de instrucție, de avere și de percepție a unor probleme sociale locale ca fiind grave. Nivelul ei crește odată cu cel al încrederii interpersonale.

Efectele variației încrederii în guvern și, în genere, în instituții, se regăsesc la nivelul proceselor și evenimentelor majore ale tranziției postcomuniste – privatizare, democratizare, alegere electorală etc. Încrederea în guvern, spre exemplu, are o foarte ridicată rată de conversie în voturi: 42% din cei care manifestă încredere în guvern declară că ar vota cu PDSR; din totalul celor care nu au încredere în guvern, 44% se declară a fi nedecisiși, iar 25% ar vota cu partide istorice sau liberale (sondaj COMALP, 1995).

Mozaicul încrederii

Privită din perspectiva încrederii, societatea românească a anilor '90 este puternic divizată. Câmpul încrederii instituționale este marcat prin arii de consens negativ, arii de consens pozitiv și arii de intensă controversă socială.

Biserica și armata sînt instituțiile tipice pentru zona de consens pozitiv, de înaltă încredere. Parlamentul și guvernul reprezintă zona de consens negativ, de minim nivel de încredere. Justiția, SRI și poliția se plasează în

Cu litere mari, în sferile centrale, sînt notate tipurile de încredere – în PUTERE, în MASS MEDIA și în TRADIȚIE. Coeficienții notați pe arcele de graf dintre sferile centrale măsoară intensitatea corelației dintre respectivele tipuri de încredere. Variantele de încredere direct măsurate sînt notate cu litere mici și sînt plasate în sferile periferice. Coeficientul plasat pe arcul de graf dintre o sferă periferică și una centrală măsoară intensitatea corelației dintre variabila latentă tip de încredere și indicatorul de încredere specifică.

Exemplu de mod de citire: încrederea în putere este cel mai bine măsurată prin încrederea în guvern și în parlament (coeficienți de corelație 0.77). Încrederea în putere este asociată în mai mare măsură cu încrederea în mass media decît cu instituțiile tradiționale (biserica și armata).

Detalii tehnice: figura prezintă rezultatele unei analize factoriale de tip OBLIMIN. Variabilele incluse în analiza factorială reprezintă valorile reziduale din modelele de regresie multiplă, avînd ca variabile dependente încrederea în instituția de referință, iar ca predictori variabile de status (educație, vîrstă, sex, avere) sau ecologice (mediu rezidențial de locuire, gravitatea problemelor sociale în județ). În acest mod au fost construite 12 modele de regresie (cîte unul pentru fiecare instituție semnificată prin cercurile periferice), din care au rezultat 12 variabile reziduale. Procedeu este adoptat pentru a putea identifica modul de grupare a variabilelor de încredere după ce a fost eliminat efectul variabilelor de status sau ecologice. Non-răspunsurile sînt înlocuite cu valorile medii ale variabilei. Pe arcele de graf dintre sferile centrale și cele periferice apar coeficienții din matricea structurală. Un model alternativ în care am inclus în plus și încrederea interindividuală, era structurat ca și cel prezentat în acest material, indicatorul încrederii interindividuale fiind plasat în aceeași grupă cu indicatorii mass media.

Sînt folosite date din sondajul COMALP, 1995.

aria de maximă controversă socială, cu valori foarte apropiate ale ponderilor de încredere și de neîncredere.⁴

Sub aspectul conținutului, încrederea instituțională se structurează clar pe trei dimensiuni (fig. 1):

- încrederea în "putere", cu guvernul, parlamentul și președinția ca principali termeni de referință;
- încrederea în mass-media și încrederea în instituții ale tradiției naționale – armata și biserica.

Toate aceste trei tipuri de încredere sînt pozitiv legate între ele, dovadă a existenței efective a unui fenomen de încredere instituțională.

În sfera instituțiilor puterii ar putea fi identificate trei subtipuri de încredere:

- în instituții centrale, cu activitate de mare vizibilitate socială (președinția, parlamentul și guvernul);
- în instituții care au mai mult relevanță locală decît centrală pentru cetățean (primăria, justiția și poliția);
- în instituții centrale de vizibilitate socială redusă (SRI).

Încrederea în putere este structurată mai mult în funcție de modul de raportare la instituțiile centrale de mare vizibilitate socială.

Sub aspect causal, încrederea instituțională prezintă aceeași imagine mozaicată, puternic diferențiată (vezi tabelul 2):

- încrederea interpersonală este un factor determinant important pentru toate tipurile de încredere instituțională, cu excepția celei referitoare la biserică. În special încrederea în justiție, în poliție și în SRI sînt favorizate de valorile ridicate ale încrederii interindividuale;
- încrederea în armată și în putere sînt comandate în principal de vîrstă: cu cît o persoană este mai în vîrstă, cu atît tinde să aibă o mai mare încredere în respectivele instituții;
- încrederea în biserică are o configurație causală puternic diferențiată în raport cu cea asociată încrederii în armată, în pofida faptului că analiza factorială grupează aceste două varietăți de încredere în același factor. În ambele cazuri este vorba de orientări de tip tradiționalist. Încrederea în biserică presupune însă un tradiționalism de credință (credința în Dumnezeu), pe cînd încrederea în armată are mai mult un temelie de tradiționalism ecologic și de vîrstă: persoanele care au încredere în armată sînt preponderent bărbați în

vîrstă, care locuiesc în zone sărace ale țării. Determinarea religioasă acționează și în cazul încrederii în armată, dar în mai mică măsură decît pentru biserică.

Deși încrederea în armată și în biserică are niveluri foarte ridicate, fenomenele respective sînt departe de a fi uniforme pentru diferite segmente sociale.⁵

Încrederea instituțională are o puternică determinare venită dinspre zona satisfacțiilor și a insatisfacțiilor în legătură cu modul de organizare socială, cu eficiența instituțiilor sociale.

Altfel spus, ea este puternic influențată de natura definițiilor date de populație pentru situațiile sociale locale (infrastructură, corupție etc.)

NOTE:

1. "Statul ca dușman", "izolarea puterilor locale", "nedreptatea justiției" sau "încredere precară între cetățean și justiție" sînt sintagme-cheie în caracterizarea legitimității statului pentru societăți precum cea din Mezzogiorno. În studii de acest gen, neîncrederea instituțională este indicatorul esențial al lipsei de legitimitate (Christian Giordano, "Sociologia weberiană a dominației și interpretarea etnologică a fenomenelor politice în societățile spațiului mediteranean", în Traian Rotariu, Rudolf Poledna, Andrei Roth (coord.), *Studii weberiene*, Clusium, 1995).
2. În funcție de anii menționați, sursele de date sînt specificate în prima parte a acestui material, publicat în *Sfera Politicii*, 38/1996.
3. Sondaj COMALP, finanțat de CNCSU, realizat de Catedra de Sociologie a Universității București, în septembrie 1995.
4. Datele de susținere a afirmațiilor sînt prezentate în Dumitru Sandu, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1996, pp. 271-272.
5. Iluzia de omogenitate a atitudinii față de armată și biserică derivă, în bună măsură, și din modul în care sînt raportate datele de sondaj, prin regruparea celor care declară că au încredere mare și foarte mare. Este probabil că efectele de dezirabilitate socială acționează puternic în legătură cu evaluarea instituțiilor tradiționale.

DUMITRU SANDU (1949) – Ph.D. in Sociology, University of Bucharest.

He teaches, as senior lecturer, "social data analysis" and "sociology of the postcommunist transition" at the University of Bucharest.

Talk-show-ul ca factor de influențare a opiniei publice

CARMEN BENDOVSKI

Impus de câteva decenii în Statele Unite și Europa ca unul dintre cele mai populare programe de televiziune, *talk-show*-ul opune criticilor – al căror principal argument este absența ilustrației video și adecvarea acestui format mai degrabă la specificul radioului – forța irezistibilă a respirației “emise” și “receptate” simultan, a autenticității momentului transmis în direct, atracția exercitată de *star-sistem*-ul preluat din industria spectacolului și cea cinematografică, iar nu în ultimul rând, nevoia evidentă și constantă de comunicare prin cuvânt.

Formatul se aplică celor trei genuri de programe audio-vizuale, de divertisment, formative și informative, rețetele de succes variind de la *talk-show*-urile axate pe personalitatea moderatorului (o vedetă de televiziune ce poate aduce în platou, zilnic, cele mai mari personalități din cele mai diferite domenii), la cele structurate tematic sau la *talk-show*-urile cu public care abordează cel mai adesea subiecte senzaționale sau controversate.

Observarea acestui fenomen mediatic în România presupune câteva precizări, rezultate din teoria jurnalismului de televiziune, precum și din practica televiziunilor occidentale care l-au acreditat: (1) însăși denumirea indică faptul că *talk-show*-ul instituie suveranitatea cuvântului asupra imaginilor ilustrative, exclude orice tip de material editat și recurge cel mai adesea la o scenografie minimală și sobră; (2) durata unui *talk-show* nu depășește 30-45 de minute, schematicismul imaginii fiind corectat prin ritmul alert al dialogului, dar și al decupajului regizoral; (3) echipa – în afara celei tehnice – este cu mult mai mare decât s-ar presupune în cazul unei astfel de producții simple și include, pe lângă producător, un asistent al moderatorului, documentariști, secretariat special; (4) oralitatea, capacitatea de a improviza, reacția rapidă a moderatorului sînt elemente absolut necesare, dar nu suficiente. Acestea li se adaugă rigoarea profesională necesară oricărui interviu, convenția impusă invitatului privind fondul și forma dialogului, precum și cea impusă telespectatorilor – care nu au voie să intervină în direct decât cu întrebări și extrem de rar cu scurte comentarii.

După o întrerupere de aproape zece ani, în 1990, Televiziunea Română relua programele transmise în direct. Denumit uneori impropriu *talk-show*, programul care a

funcționat ca model avea de fapt formatul unui magazin ce a inclus, la început, într-o revoluționară devălmășie, momente de divertisment, interviuri, concursuri, anchete, muzică, documentare, dialoguri în direct și numeroși invitați, într-o alcătuire năucitoare de subiecte și discursuri și, nu în ultimă instanță, un public rebel, care înțelegea să beneficieze de libertatea de expresie prin exhibarea turbulentă, și nu rareori incoerentă, a opiniilor și obsesiilor acumulate în decenii. La ora începerii emisiilor de trei ore *live*, nici unul dintre membrii echipei nu stăpînea programul în întregime. Era epoca romantică a emisiunii “Veniți cu noi pe programul doi”, care a marcat concepția de programe și prestația moderatorilor chiar și după apariția televiziunii prin cablu și a televiziunilor particulare. Meritele acestei premiere mediatic românești sînt incontestabile: platoul a servit drept *agora* unui public neinformați și privat de exercițiul dialogului, subiecte prohibite au fost expuse cunoașterii și dezbaterii publice, echipele tehnice, artistice și redacționale s-au putut antrena în cadrul acestor transmisiuni directe complexe. “Veniți cu noi pe programul doi” a făcut carieră, dar nu în egală măsură școală. Mult timp, majoritatea *talk-show*-urilor s-au caracterizat prin abateri flagrante de la normele profesionale expuse în primul capitol. Și astăzi, disciplina dialogului și tehnica moderației sînt ignorate de o parte a moderatorilor de televiziune. Deși recunoscut ca avînd un rol major în formarea și informarea opiniei publice românești, *talk-show*-ul nu face obiectul nici unei analize complexe din partea observatorilor și comentatorilor fenomenului audio-vizual, nu constituie obiect de studiu pentru seminariile de tehnică de televiziune din cadrul facultăților de jurnalism și științe ale comunicării și nici de investigație specializată a impactului asupra opiniei publice. *Talk-show*-urile prezentate de posturile de televiziune din România se sustrag încă, în mare parte, standardelor profesionale respectate de televiziunile occidentale. Lipsa de cultură politică și civică, atît de des acuzată de analiștii fenomenelor tranziției românești se poate explica și prin eșecul comunicării la nivelul programelor de televiziune cu un potențial de impact, teoretic, foarte mare. Vom încerca în continuare să grupăm pe capitole unele dintre cauzele acestui eșec.

Analizînd oferta de *talk-show*-uri a posturilor de televiziune bucureștene, vom constata anumite caracteristici comune (cu variațiuni irelevante): ignorarea duratei și ritmului de emisie, contrar unei reguli elementare a producției de televiziune, care impune concizie și succesiune alertă a semnalului audio-video; refuzul de a respecta forma fixă a *talk-show*-ului, prin includerea de reportaje, anchete, interviuri, adesea mediocre și inutile în cadrul programului respectiv; un număr prea mare de invitați, într-o alcătuire frecvent întîmplătoare, fapt care produce un bruiat al discursului, dezechilibre de participare la dialog și confuzie în rîndul telespectatorilor cu capacitate redusă de receptare. Nu ne vom referi aici la excepții. Vom mai observa doar că uzanțele mai sus enumerate mențin o audiență scăzută și o configurație relativ fixă a segmentului de telespectatori (publicul fidel), iar în cazul inițierii unor dezbateri pe teme de interes public major în cadrul unor asemenea programe, receptarea mesajelor doar de către un public avizat nu poate fi decît nesatisfăcătoare.

Succesul și eficiența unui *talk-show* depind aproape în egală măsură de prestația actorilor – moderator, invitat/invitați, public sau telespectatori, cu precizarea că moderatorilor le revine responsabilitatea de a regiza acest tip de spectacol. Ne vom referi, așadar, mai întîi la ei. În absența specializărilor, moderatorii s-au ales din rîndul redactorilor, al oamenilor de televiziune cu oarecare vechime, al debutanților în televiziune și, mai recent, din rîndul jurnaliștilor de presă scrisă. Cu toții s-au produs în direct, fără vreo testare competentă a nivelului profesional, a spontaneității raționamentului, a aptitudinilor de comunicare orală, a comportamentului în fața camerei și fără nici o pregătire prealabilă. Așa se face că putem întîlni moderatori timorați de personalitatea invitaților, incapabili să stăpînească desfășurarea programului, să conducă dialogul și să înlesnească traseul mesajului de la emițător la receptor pentru a realiza ceea ce comunicarea reprezintă prin definiție, *înțelesul comun*. În unele cazuri, autosuficiența instalată în urma aparițiilor repetate pe ecran generează superficialitate în pregătirea și moderarea dialogului și o inadmisibilă abdicare de la normele profesionale care impun oricărui jurnalist să țină cont de cel cărîuia i se adresează – publicul.

Invitații, la rîndul lor, ignoră și ei adesea faptul că trebuie să *comunic*, nu să *vorbească*, chiar dacă de multe ori afirmă cu tărie că doresc să se facă înțeleși. Rigoarea comunicării și o metodologie, de altfel simplă, aplicată temei în discuție, s-ar cere impusă de moderator. Lucrurile nestînd astfel, invitații folosesc într-o proporție covârșitoare fie un limbaj de specialitate, fie unul excesiv de elevat, limbajul de lemn sau discursul presărat cu elemente care trimit la un fond informațional și cultural de care telespectatorul mediu nu dispune.

Și, în sfîrșit, publicul. Publicul este suveran, afirmă teoreticienii americani ai comunicării. Afirmăția se referă la obligația emițătorului (jurnalist, politician, specialist sau lider de opinie) de a-și formula mesajul la un nivel de înțelegere accesibil unui număr cît mai mare de receptori. În calitate de participant la un dialog în direct, publicul are dreptul să solicite clarificări și informații suplimentare, dar nu îl are pe acela de a distorsiona mesajul prin intervenții excesive, divagații sau lungi expuneri ale propriului punct de vedere. Un psiholog american constata că “în general, căutăm informația conformă cunoștințelor noastre anterioare și adesea ignorăm orice informație nemișlocită care vine în contradicție cu aceasta”. Această trăsătură se amplifică în cazul majorității publicului românesc consumator de programe de televiziune și participant la dialogurile transmise în direct, pînă într-atît, încît întrebările se pun uneori agresiv-retoric, iar expunerea propriului punct de vedere sufocă firească curiozitatea a oricărui om și exercițiul intelectual banal de investigare a subiectului supus atenției publice. Pentru a nu pierde minute prețioase și coerența dialogului, moderatorul ar fi obligat să-și informeze publicul asupra disciplinei de emisie și să îngăduie doar întrebări. Nu o face, iar invitatul sau invitații, neavînd această calitate, sînt nevoiți să accepte un dialog cu telespectatorul în cauză, dialog nu rareori poticnit și lipsit de interes pentru alți telespectatori, fapt care se traduce în alte și alte minute pierdute și formula finală, deja obsedantă, “ar mai fi fost foarte multe de spus, de explicat...”

Ar mai fi de spus, în final, că prestația presei – și, în special, a televiziunilor – în campania pentru alegerile locale din iunie, anul acesta – abstracție făcînd de încercările de manipulare sau favorizarea fățișă a unui sau altuia dintre candidați – a fost pentru prima oară remarcabilă ca amploare. Credem însă că ar fi prematur să explicăm această performanță printr-o evoluție subită a fenomenului mediatic luat în discuție aici. Patronii de presă au toate mijloacele de a impune o ridicare a standardelor profesionale. Deocamdată, par să uzeze mai mult de dreptul de a ignora problema. □

CARMEN BENDOVSKI – She graduated from the Faculty for Foreign Languages, Department of German and English Language, University of Bucharest. In 1992-1993 she benefited from a USIA grant at the Department for Journalism and Communication at Chico State University, California.

Currently, she is having talk-shows on Radio Total.

Campania electorală în viziunea agențiilor de presă

RADU BUȘNEAG

Agenția de presă
– prezentare generală –

Nu cred că putem defini cu exactitate ce înseamnă în ziua de azi agenție de presă; în schimb, putem încerca o caracterizare sumară a unei asemenea instituții prin prisma funcțiilor pe care este chemată să le îndeplinească.

Fără îndoială, principala funcție sau menire a agenției de presă este producerea de știri. Știri din actualitatea politică, economică, socială, sportivă, etc. Este poate un loc comun faptul că știrile de agenție trebuie furnizate beneficiarilor cât mai rapid, trebuie să fie imparțiale, sigure, relevante, complete și realizate cu un grad sporit de acuratețe.

Peste tot în lume, primele informații despre un eveniment sînt furnizate – în majoritatea covârșitoare a cazurilor – de agențiile de presă. Acestea au, așadar, menirea de a "lansa" evenimentul respectiv pe piața informației, urmînd ca ulterior el să fie preluat, urmărit și dezvoltat de ziare, televiziune sau radio.

Trebuie remarcat, totodată, că agențiile de presă nu se adresează direct publicului "consumator" de informație, producția informațiilor fiind supusă unui proces de selectare de către mijloacele de informare directă, enumerate mai sus.

Agențiile de presă pot fi naționale, private sau în serviciul unor asociații de presă. Pe plan mondial, s-au detașat, după cel de-al doilea război mondial, ca lideri ai informației, agenții de presă ca REUTERS, FRANCE PRESSE, ASSOCIATED PRESS – agenții recunoscute ca fiind cele mai rapide, exacte și corecte.

Agențiile de presă din România ROMPRESS și MEDIAFAX – singurele competitoare viabile

În România, înainte de 1989, exista o singură agenție de presă, agenție oficială, de partid și de stat – AGERPRES. În ianuarie 1990, AGERPRES s-a transformat în A-

genția Națională de Presă ROMPRES. La fel ca și în celelalte domenii, tranziția la nivelul agenției ROMPRES s-a desfășurat lent, fără convulsii și fără schimbări spectaculoase de concepție și personal.

Monopolul deținut de ROMPRES a fost însă spart în urma apariției pe scena agențiilor de presă a cîtorva instituții similare particulare, cum sînt AM PRESS, AR PRESS sau MEDIAFAX. Cu toate acestea, odată cu trecerea timpului, s-a dovedit că singura rivală serioasă a ROMPRES este doar MEDIAFAX. Această concluzie poate fi trasă acum, după cîțiva ani buni de existență a MEDIAFAX, pe baza numărului mare de știri furnizate și a numărului mare de abonați care prădau și utilizează știrile acestei din urmă agenții de presă.

Articolul de față și-a propus să pună față în față cele două agenții – cu toate că una este națională, finanțată de la bugetul de stat și neprofitabilă, iar cealaltă este particulară – pentru a vedea cum îndeplinesc cîteva din funcțiile de bază ale unei asemenea instituții, respectiv funcțiile de imparțialitate, relevanță sau acuratețe.

De ce? Fiindcă avem de-a face cu singurele competitoare viabile de pe piața de știri politice din România care, în ultimă instanță, influențează într-o măsură mai mare sau mai mică audiența standard din țară, publicul consumator, care, la rîndul său, într-un an electoral, devine arbitru al scenei politice.

Și să nu uităm că, recent, un important lider politic acuza presa că mass-media a fost ostilă formațiunii sale în campania electorală, influențînd astfel electoratul și rezultatul alegerilor locale. De îndată ce putem fi de acord că presa poate influența o campanie electorală, nu poate părea decît firească întrebarea: "Ce rol joacă agențiile de presă?". Vom încerca să conturăm un răspuns în cele ce urmează.

Criterii de comparație

Am încercat pînă acum o analiză a modului în care au reflectat și prezentat cele două agenții de presă – ROMPRES și MEDIAFAX – campaniile electorale ale principalilor trei candidați la Primăria Bucureștiului. Este vor-

ba de Victor Ciorbea, reprezentantul Convenției Democratice /CDR/, Ilie Năstase, Partidul Democratice Sociale /PDSR/, și Anton Vătășescu, Uniunea Social Democrată /USD/.

Am examinat în acest sens fluxul de știri interne al celor două agenții, în intervalul 1 aprilie – 1 iunie.

Deoarece a fost vorba de o primă asemenea analiză făcută la noi, a trebuit să stabilim oarecum arbitrar niște criterii, perfectibile, pe baza cărora să putem compara producțiile agențiilor în cauză.

Așadar, a fost contabilizată frecvența aparițiilor celor trei candidați, în contextul în care această apariție s-a produs – respectiv, în sumare, titluri sau în interiorul știrilor. Am comparat numărul de prezențe și am făcut o analiză cantitativă, dar și calitativă a conținutului știrilor semnificative.

Dar iată, *in extenso*, criteriile utilizate:

1. am contabilizat numărul de apariții în sumare al celor trei candidați. Aceste sumare anunță abonații, respectiv presa, seara și dimineața, asupra evenimentelor ce urmează să aibă loc a doua zi, respectiv în cursul zilei curente;
2. am făcut același lucru și în privința apariției în titluri;
3. am comparat, totodată, și numărul de știri dedicate în exclusivitate unuia dintre cei trei candidați, precum și spațiul dedicat în cadrul acestora fiecăruia;
4. partea centrală a analizei a constituit-o însă frecvența de apariție a numelui celor trei în știri și indicele de favorabilitate în cadrul acestor apariții;

Agenția MEDIAFAX și campania electorală pentru alegerile locale

a) Număr total de apariții:

După contabilizarea numărului total de apariții a numelui celor trei în sumare, slug-uri, titluri și știri, am obținut următoarele date:

Victor Ciorbea – 53 de apariții / $i = 0,17$ sau 17% din total;

Ilie Năstase – 189 de apariții / $i = 0,62$ sau 62%;

Anton Vătășescu – 62 de apariții / $i = 0,20$ sau 20%;

(unde "i" reprezintă indicele de frecvență ce reprezintă raportul dintre numărul de apariții ale unui subiect raportat la numărul total de apariții)

Se remarcă frecvența mare de apariții a numelui lui Ilie Năstase, în comparație cu cea a contracandidaților săi, respectiv de peste trei ori mai mare.

Se remarcă, de asemenea, faptul că indicele de apariții înregistrat de Ciorbea și Vătășescu este comparabil: 0,17 și 0,20.

b) Prezența în sumare:

În ce privește prezența în sumare a celor trei candidați, la agenția MEDIAFAX se remarcă o relativă egalitate a frecvențelor de apariție, grefată, totodată, pe un număr relativ mic de apariții, ceea ce conduce la concluzia că eventualele comparații sînt, în această privință, irelevante.

Avem, astfel:

Victor Ciorbea – 7 apariții;

Ilie Năstase – 6 apariții;

Anton Vătășescu – 5 apariții.

c) Prezența în titluri:

Victor Ciorbea – 7 apariții / $i = 0,18$ sau 18%;

Ilie Năstase – 26 apariții / $i = 0,67$ sau 67%;

Anton Vătășescu – 6 apariții / $i = 0,15$ sau 15%.

(unde % sînt din total)

Și aici se remarcă diferența mare între indicele de frecvență al lui Năstase (0,67) și cel al adversarilor săi – Ciorbea (0,18) și Vătășescu (0,15).

d) Numărul de știri dedicate în exclusivitate, prezența în știri și volumul acestora:

La capitolul "număr de știri dedicate în exclusivitate" avem următoarea ordine:

1. Ilie Năstase, cu 21 de știri / $i = 0,70$;

2. Anton Vătășescu, cu 5 știri / $i = 0,17$;

3. Victor Ciorbea, cu 4 știri / $i = 0,13$.

Se remarcă din nou numărul mare de știri în care apare Năstase, de patru, cinci ori mai mare decît adversarii săi.

De asemenea, se observă că Victor Ciorbea și Anton Vătășescu au dedicate în exclusivitate un număr de știri comparabil.

La numărul de prezențe în știri, situația este următoarea:

Victor Ciorbea – 36 apariții / $i = 0,16$ sau 16%;

Ilie Năstase – 140 apariții / $i = 0,64$ sau 64%;

Anton Vătășescu – 43 apariții / $i = 0,20$ sau 20%.

(unde % sînt din total)

Încă o dată, Ilie Năstase se detașează, având un indice de frecvență de 0,64. El este urmat de Vătășescu, cu 0,20, iar Ciorbea ocupă a treia poziție, cu 0,16.

Ilie Năstase are dedicate 296 de rînduri în știrile separate în care apare (73%), comparativ cu 75 de rînduri Anton Vătășescu (19%) și 34 de rînduri Victor Ciorbea (8%).

Se remarcă, în primul rînd, diferența foarte mare dintre numărul de rînduri dedicate lui Ilie Năstase și cel alocat lui Victor Ciorbea.

e) Indici de favorabilitate

Dacă folosim una dintre formulele consacrate în analiza de conținut $F = (f - n)/(f + n)$ pentru identificarea indicelui de favorabilitate F al candidaților (unde "f" reprezintă numărul de afirmații sau contexte punctuale favorabile, iar "n" este numărul celor nefavorabile), avem următoarea situație:

Victor Ciorbea – $f = 5$, $n = 3$, $F = +0,25$;
Ilie Năstase – $f = 14$, $n = 25$, $F = -0,23$
Anton Vătășescu – $f = 6$, $n = 1$, $F = +0,71$.

Concluzia este că Anton Vătășescu are un indice ridicat de favorabilitate pozitiv, Victor Ciorbea, aflat la mijloc, are un indice pozitiv, iar Ilie Năstase are un indice negativ.

f) Concluzii:

- se remarcă o frecvență mare de apariții a lui Ilie Năstase în fluxul de știri interne al agenției MEDIAFAX, comparativ cu Anton Vătășescu și Victor Ciorbea ($IN = 0,62 - AV = 0,20 - VC = 0,17$);
- Ilie Năstase apare în cele mai multe titluri (26), fiind urmat la distanță de Ciorbea (7) și Vătășescu (6).
- Năstase are 21 de știri dedicate în exclusivitate, Vătășescu – 5, iar Ciorbea – 4.
- Năstase are un indice de prezență în știri de 0,64, Vătășescu de 0,20, iar Ciorbea de 0,16.
- La numărul de rînduri, situația este și mai clară: $IN = 0,73$, $AV = 0,19$, iar $VC = 0,08$.
- La favorabilitate, Anton Vătășescu are un indice pozitiv ridicat (+0,71); Ciorbea tot unul pozitiv, dar mult mai mic (+0,25); iar Năstase un indice negativ (-0,23).

Concluzia generală este că agenția MEDIAFAX a prezentat sumar, dar pozitiv, campania lui Anton Vătășescu, aproape că a ignorat-o pe cea a lui Victor Ciorbea și a prezentat-o supradimensionat, prin comparație, și relativ negativ, pe cea a lui Ilie Năstase.

Agencia ROMPRES și campania electorală pentru alegerile locale

Agencia ROMPRES a transmis un număr mult mai mare de știri despre cei trei candidați, ceea ce nu s-a tradus neapărat printr-o ofertă de informații relevante. Peste jumătate din totalul știrilor electorale de la ROMPRES se referă la turneele electorale ale celor trei candidați, acoperite pe baza informațiilor transmise de birourile de presă ale fiecăruia. De remarcat că MEDIAFAX nu a transmis asemenea știri, ci doar pe cele cu relevanță politică. O atitudine firească, mai ales că mediile de informare directe nu au făcut efortul de a prelua informațiile transmise de ROMPRES, care se refereau la vizitele în piețe sau fabrici ale candidaților

a) Număr total de apariții:

După contabilizarea numărului total de apariții a numelor celor trei în sumare, slug-uri, titluri și știri, am obținut următoarele date:

Victor Ciorbea – 200 de apariții / $i = 0,34$ sau 34%;
Ilie Năstase – 214 de apariții / $i = 0,37$ sau 37%;
Anton Vătășescu – 170 de apariții / $i = 0,29$ sau 29%.

(unde "i" este un indice de frecvență ce reprezintă raportul dintre numărul de apariții ale unui subiect raportat la numărul total de apariții, iar % sunt din total)

Se remarcă frecvența comparabilă de apariții a numelor celor trei contracandidați.

De asemenea, se observă că numărul total de apariții al numelor celor trei este, în cazul agenției ROMPRES, de două ori mai mare decât la MEDIAFAX.

b) Prezența în sumare:

Victor Ciorbea – 45 apariții;
Ilie Năstase – 20 apariții;
Anton Vătășescu – 44 apariții.
(unde % sînt din total)

Singura explicație valabilă a numărului redus de apariții ale lui Ilie Năstase este legată doar de activitatea sa electorală, mai redusă în prima parte a campaniei electorale decât a celorlalți candidați.

c) Prezența în titluri:

Victor Ciorbea – 41 de titluri / $i = 0,39$ sau 39%;
Ilie Năstase – 37 / $i = 0,35$ sau 35%;
Anton Vătășescu – 28 de titluri / $i = 0,26$ sau 26%.
(unde % sînt din total)

Aici se remarcă diferența relativ mare între indicele de frecvență al lui Ciorbea (0,39) și cel al lui Vătășescu (0,26).

d) Numărul de știri dedicate în exclusivitate, prezența în știri și volumul acestora:

La capitolul "număr de știri dedicate în exclusivitate" avem următoarea ordine:

1. Victor Ciorbea – 46 știri / $i = 0,37$;
1. Ilie Năstase – 44 de știri / $i = 0,36$;
2. Anton Vătășescu – 33 știri / $i = 0,27$.

Se remarcă din nou faptul că Ciorbea și Năstase sînt aproape la egalitate și la distanță înaintea lui Vătășescu.

La numărul de prezențe în știri, conduce însă detașat Ilie Năstase, cu 141 de apariții / $i = 0,42$ sau 42% din total, urmat de Victor Ciorbea, cu 104 apariții / $i = 0,31$ sau 31%, și Anton Vătășescu – 93 apariții / $i = 0,27$ sau 27%.

Ilie Năstase are dedicate 476 de rînduri în știrile separate în care apare (38%), comparativ cu 468 de rînduri – Victor Ciorbea (37%) și 311 rînduri – Anton Vătășescu (25%).

(unde % sînt din total)

Se remarcă diferența foarte mică dintre numărul de rînduri dedicate lui Ilie Năstase și cel alocat lui Victor Ciorbea și, din nou, distanța față de Anton Vătășescu.

e) Indici de favorabilitate

Vom folosi aceeași formula: $F = (f - n)/(f + n)$ pentru identificarea indicelui de favorabilitate F al candidaților (unde "f" este numărul de afirmații sau contexte punctuale favorabile, iar "n" este numărul de celor nefavorabile).

Avem următoarea situație:

Victor Ciorbea – $f = 8$, $n = 11$, $F = -0,16$;
Ilie Năstase – $f = 35$, $n = 22$, $F = +0,23$
Anton Vătășescu – $f = 11$, $n = 1$, $F = +0,83$.

Așadar, Anton Vătășescu are un indice ridicat de favorabilitate pozitiv, Ilie Năstase, aflat la mijloc, are un indice pozitiv, iar Victor Ciorbea are un indice negativ.

f) Concluzii:

- se remarcă numărul comparabil de apariții al celor doi ajunși în turul doi pentru fotoliul de primar al Bucureștiului, Victor Ciorbea (200) și Ilie Năstase (21), în fluxul de știri interne al agenției ROMPRES, mai mare decât în cazul lui Anton Vătășescu (170).

- Victor Ciorbea apare în cele mai multe titluri (41) și are cele mai multe știri dedicate în exclusivitate (46), fiind urmat îndeaproape de Ilie Năstase (37 de titluri și 44 de știri), și la distanță de Anton Vătășescu (28, respectiv 33).

- Năstase are 141 de prezențe în știri, Ciorbea – 104 și Vătășescu – 93; iar la numărul de rînduri, primii doi sînt aproape la egalitate, fiind urmași la distanță de Vătășescu.

- Dacă pînă acum totul pare în ordine, problemele apar însă la indicii de favorabilitate. În timp ce Vătășescu are un indice de favorabilitate pozitiv foarte ridicat, ceea ce nu reprezintă neapărat o surpriză, diferențele dintre Năstase, cu indice pozitiv, și Ciorbea, cu indice negativ, pot ridica semne de întrebare. Să fie vorba oare de o favorizare a candidatului PDSR de către agenția națională de presă, plătită de la bugetul de stat, în detrimentul candidatului Convenției?! Întrebarea este însă retorică.

În final, remarcăm o acoperire echilibrată a campaniei electorale a celor trei candidați de către agenția ROMPRES, cu un unic semn de întrebare, mai sus prezentat.

Este ROMPRES mai echilibrată decât MEDIAFAX?

Dacă lucrurile sînt clare în privința frecvențelor de apariție, pot apărea totuși semne de întrebare în ce privește aprecierea favorabilităților pozitive sau negative.

Vom oferi în continuare cîteva exemple de asemenea favorabilități, pentru a clarifica modul nostru de lucru. Am considerat orice referire negativă sau pozitivă făcută de agenție, sau citată de agenție, ori un context pozitiv sau negativ în care este plasat subiectul, drept favorabilitate.

Așadar, un citat de genul "partidul de guvernămînt recurge la reînvierea unor «strigoi celebri», de genul lui Ilie Năstase" (MEDIAFAX – 11 aprilie), nu poate fi apreciat decât ca fiind nefavorabil. Iar, dacă analizăm un alt citat din MEDIAFAX, din 2 iunie, lucrurile sînt, de asemenea, clare: "... Victor Ciorbea, un lider sindical în vîrstă de 41 de ani, care reprezintă o figură mult mai sobră decât Ilie Năstase, cu pletele lui lungi..."

Să nu neglijăm agenția ROMPRES. Mai întîi să amintim că ROMPRES a oferit pe fluxul intern, la 2 aprilie, un interviu mult prea mare pentru o agenție de știri, de 44 de rînduri, cu Ilie Năstase. Un lucru asemănător nu s-a întîmplat în privința celorlalți doi candidați. Tot ROM-

PRES a publicat integral, la 25 aprilie, scrisoarea lui Claudiu Iordache către Victor Ciorbea, scrisoare ce ar fi putut avea urmări negative serioase pentru reprezentantul CDR, dacă nu ar fi fost cu totul ignorată de cotidienele de mare tiraj.

Alte exemple: "Victor Ciorbea i-a ascultat cu înțelegere..", sau "Candidatul PDSR a vizitat secțiile uzinei, fiind primit cu simpatie de cei prezenți", ori "(Veteranii de război) și-au manifestat încrederea în Ilie Năstase, afirmând că îl vor susține în campania electorală", sau "Ilie le-a propus lansarea chiar a unei garnituri de cămăși cu numele lui".

Analiza ne conduce la concluzia că agenția ROMPRES a prezentat echilibrat campania electorală a celor trei candidați, cu singura obiecție că diferența între indicii de favorabilitate dintre principalii doi pretendenți este de aproape 0,40 (deci semnificativă), putând ridica semne de întrebare în privința imparțialității agenției.

În schimb, agenția MEDIAFAX, așa cum spuneam și mai devreme, a supradimensionat campania lui Ilie Năstase în știrile sale, în raport cu cea a celorlalți doi contracandidați. Să fie vorba oare aici de o politică editorială orientată către știrea de senzație – cunoscut fiind faptul că o personalitate controversată, cum este Ilie Năstase, atrage mai mulți cititori decât personalitățile "cuminți" – sau de o politică editorială dictată de interese obscure, pe care oricum nu le putem identifica?

*

Iar în final, deși nu fac obiectul analizei de față, se impun câteva observații legate de stilul și acuratețea celor două agenții de presă.

Ca o concluzie generală, putem spune că ROMPRES nu s-a desprins total de modul de lucru AGERPRES, la șase ani și mai bine de la schimbarea numelui. Întlnim constant pe fluxul intern al agenției interminabile comunicate de presă prezidențiale, guvernamentale, de partid sau chiar și scrisori deschise, atunci când imperativele momentului o cer. Și toate acestea nedublate de o știre detașată, care să rezume respectivele documente, așa cum fac agențiile de presă serioase. În orice caz, așa ceva nu se întâmplă la nivelul agenției MEDIAFAX, care a reușit să copieze cu relativ succes stilul agențiilor occidentale, mai precis stilul REUTERS – agenția cu care lucrează curent în ce privește știrile externe.

Deși în compartimentul de informații externe al ROMPRES se lucrează conform normelor occidentale, utilizându-se în elaborarea știrilor tehnica consacrată a "piramidei răsturnate" – știre cu *lead*, sub-*lead*, conținut și

background – la știri interne, din păcate, nici vorbă de așa ceva. MEDIAFAX însă, respectă, în general, aceste reguli de bază.

Dacă mai devreme vorbeam de o redare echilibrată a campaniei electorale de către ROMPRES, nu putem spune același lucru despre stilul și acuratețea producției agenției naționale de presă. Adesea, știrile ROMPRES sînt disproportionat de mari sau de mici în raport cu importanța evenimentului relatat. Și ar mai fi multe de spus, dar ne oprim aici...

În aparență, cele două agenții – una de stat, cealaltă particulară – nu par a fi concurente directe – pe de o parte, din cauza statutului, iar pe de alta, din cauza obiectivelor urmărite de fiecare dintre ele.

În timp ce ROMPRES ar trebui să urmărească, în exclusivitate, o "acoperire" echilibrată, nepartizană, clară, rapidă și totală a evenimentelor politice, economice, sociale etc. la nivel național, obiectivele MEDIAFAX sînt mai degrabă legate de cerințele economiei de piață, respectiv de profit.

Cu toate acestea, cele două agenții sînt concurente, iar dacă depeșele MEDIAFAX le vor depăși, într-o bună zi, semnificativ ca număr și credibilitate pe cele ale ROMPRES în paginile ziarelor, la radio sau televiziune, în aceeași zi ROMPRES își va fi încetat rațiunea de a exista. □

RADU BUȘNEAG (1962) – Postgraduate studies in Communication and Public Relations at the National School of Political Sciences and Administration.

He worked as a New School Editor at the Foreign Desk of the ROMPRES News Agency (1990-1996).

He studied at REUTERS, in London, under a scholarship awarded by the Reuters Foundation. Editor in Chief of the promo magazine RBS News (1993-1995).

Currently, he works as News Editors for Radio Free Europe.

Stenograma Ședinței Plenare a C.C. al P.C.R. din ziua de 22 octombrie 1945

Ordinea de zi:

1. Alegerea Biroului Politic și Secretariatului C.C. al P.C.R.
2. Alegerea Comisiei de Control
3. Atitudinea Tov. Pătrășcanu după critica făcută la Conferința Națională a P.C.R. (1945) de către tovarășii Ghe. Gheorghiu-Dej și Gheorghe Apostol
4. Pregătirile pentru alegerile pentru sfaturile populare

(Continuare din numărul trecut)

Tov. Teohari: Tovarăși, mergem mai departe. Primul punct: alegerea Biroului Politic.

Tov. Bodnăraș: Conform art. 10 din statut, C.C. trebuie să-și constituie un Birou Politic... (citește)

Eu propun în cadrul acestui articol, alcătuirea unui Birou Politic din 7 tovarăși, a unui Secretariat din 4 tovi și a unei Comisii de Control din 3 tovarăși.

Propuneri concrete cu privire la Birou: Tov. Gheorghiu-Dej, Tov. Ana Pauker, Tov. Vasile Luca, Tov. Teohari Georgescu, Tov. Chivu Stoica, tov. Gh. Vasilachi, Tov. Miron Constantinescu. În Secretariat: primii 4 tovarăși: Tov. Gheorghiu-Dej, Tov. Ana Pauker, Tov. Vasile Luca, Tov. Teohari Georgescu.

Comisia de Control. Propunerea mea se referă numai la președintele Comisiei și anume: Tov. Părvulescu, urmând ca pentru ceilalți doi membri altcineva să facă propunerea. Aceasta este propunerea.

Tov. Teohari Georgescu: Tovarăși, propunerea făcută în legătură cu Biroul Politic. Pentru Tov. Gheorghiu-Dej, cine este? / Toată lumea - pentru /

Tovarăși, dacă aveți de făcut alte propuneri?
Tov. Petrescu: Cred că nu este bine să fie un organ din patru oameni. Dacă nu ar fi de aceeași părere...

Tov. Ana Pauker: Secretariatul este un organ executiv.
Tov. Bodnăraș: Biroul este organul politic conducător.
Tov. Teohari: Cine mai are de făcut vreo obiecțiune?

Tov. Vasilachi: Aceiași tovarăși care intră în Biroul Politic, intră și în Secretariat. Dacă nu ar fi o piedică pentru tovarășii care intră în ambele?

Tov. Bodnăraș: Nu are două organe C.C. Nu se poate face una în afară de cealaltă. Este o legătură organică, imposibil de despărțit.

Tov. Teohari: Mai are cineva ceva de spus? Atunci pun la vot propunerile pentru Biroul Politic. Pentru tov. Gheorghiu-Dej? / Toată lumea pentru / Pentru tov. Ana Pauker? / Toată lumea - pentru / Pentru tov. Vasile Luca? / toată lumea - pentru / Pentru tov. Teohari Georgescu? / Toată lumea - pentru / Pentru tov. Chivu Stoica? / toată lumea - pentru /

Tov. Miron Constantinescu: Păi Chivu nu votează?

Tov. Ana Pauker: Sigur, de ce nu votezi?

Tov. Chivu Stoica: Îl propun pe tov. Apostol.

Tov. Ana Pauker: Tov. Apostol este președintele Confederației Generale a Muncii și este angajat în munca de zi cu zi acolo, și i-ar face greutate...

Tov. Teohari: Pentru tov. Vasilachi? Pentru tov. Miron Constantinescu? / Toată lumea - pentru /

Pentru propunerile compunerii Secretariatului: Tov. Gheorghiu-Dej. Tov. Ana Pauker. Tov. Vasile Luca. Tov. Teohari Georgescu. / Toată lumea - pentru /

Pentru Comisia de Control – președinte a fost propus tov. Părvulescu. Cine este pentru? / Toată lumea - pentru /

Tov. Coliu: Tov. Părvulescu mi se pare că este contra. Nu votează.

Tov. Părvulescu: După obicei, nu votează cel propus.

Tov. Ana Pauker: Cred că este la locul lui să votezi. Poți să crezi că altul este mai nimerit, nu?

Tov. Teohari: Tovarăși, s'a propus Comisia de Control să fie formată din 3 tovi. Asupra acestei propuneri are cineva vreo obiecție?

Tov. Chișinevschi: Propun să nu se limiteze numărul tovarășilor care intră în Comisia de Control. Pentru că Biroul Politic poate decide lărgirea Comisiei de Control. S'a ales un președinte și Biroul Politic împreună cu președintele Comisiei, să formeze Comisia de Control cu oameni dinăuntrul sau dinafara C.C.

Tov. Bodnăraș: Biroul Politic poate lărgi, dar Comisia de Control trebuie să aibă un cadru permanent de 3 oameni. Dacă se propune lărgirea Comisiei de Control, Biroul Politic poate aviza acest lucru. Dar propun ca acest comitet din 3 tovi, în frunte cu tov. Pârvulescu, să fie permanent constituit.

Tov. Teohari: Mai aveți vreo propunere?

Tov. Vasilachi: Propun ca astăseară să se aleagă cei 3 tovarăși.

Tov. Chivu Stoica: Propun pe tov. Coliu și Maurer alături de tov. Pârvulescu.

Tov. Radnef: Propun pe tov. Rangez.

Tov. Vasilachi: Propun pe tov. Constanța Crăciun.

Tov. Teohari: Cine mai are propuneri?

Tov. Ana Pauker: O propun pe Liuba.

Tov. Petrescu: 6 candidați.

Tov. Magyaros: Propun pe tov. Rangez și Liuba.

Tov. Coliu: Propun pe tov. Bodnăraș.

Tov. Teohari: Mai aveți propuneri, tovarăși? Au fost propuși:

Tov. Coliu, Maurer, Rangez, Constanța Crăciun, Liuba, Bodnăraș.

Tov. Silaghi: Ași avea o propunere. Ca Biroul Politic să facă pentru ședința viitoare o propunere concretă și aceasta s'o votăm.

Murmure: Nu, nu.

Tov. Miron C-tinescu: Votul se face deschis?

Tov. Ana Pauker: Să mai facem acum...?

Tov. Bodnăraș: Eu rog să retrageți propunerea și pentru mine, și pentru tov. Coliu. Noi trebuie să facem treabă grea în altă parte, și mai cu seamă tov. Coliu va fi ocupat pe linie militară și trebuie să facă muncă bună pe linia armatei.

Tov. Teohari Georgescu: Cei care au propus, să retragă aceste propuneri. /Tov. Chivu Stoica și tov. Coliu retrag propunerile pentru tov. Coliu și tov. Bodnăraș /

Tov. Maurer: Eu am o funcție în administratie. Este muncă multă în Comisia de Control și cred că în felul acesta, nu voi putea face bine nici o muncă, nici cealaltă.

Tov. Teohari: Tov. Chivu retragi propunerea tov. Maurer?

Tov. Chivu Stoica: Nu o retrag.

Tov. Rangheț: Eu îl propun pe tov. Chișinevschi.

Tov. Bodnăraș: Nu, tov. Chișinevschi e cu propaganda.

Tov. Teohari: Propunerile s'au încheiat. Pentru că v'am întrebat, dacă mai aveți ceva și n'a răspuns nimeni. Au rămas propuși: Tov. Rangez, Liuba, Constanța Crăciun și Maurer.

Tov. Bodnăraș: Comisia de Control poate fi alcătuită și din membri supleanți?

Tov. Maurer: Conform statutului s'ar părea că nu. Pentru că se spune acolo, că din sânul C.C....

Tov. Chișinevschi: Biroul Politic al C.C. poate constitui Comisia de Control și din membrii C.C. și din membrii din afara C.C. Comisia de Control poate fi oricând lărgită de C.C. Și cu atât mai mult poate fi constituită și din membri supleanți, care sunt membri în C.C.

Tov. Constanța Crăciun: Și eu vreau să spun: Eu am o muncă cu totul în afară...

Tov. Bodnăraș: Și noi.

Tov. Miron Constantinescu: Ea are o muncă politică.

Tov. Teohari: Au rămas: tov. Rangez, Maurer, Constanța și Liuba. Pentru tov. Maurer? A avut succes votul. Pentru tov. Rangez?

Tov. Bodnăraș: Unanimitatea.

Tov. Teohari: Pun la vot pentru tov. Constanța Crăciun.

Tov. Ana Pauker: Dacă ea spune că nu poate... O s'o căutăm pe urmă și n'o s'o găsim.

Tov. Teohari: Pentru tov. Liuba.

Comisia de Control este formată din tovarăși: Pârvulescu, Rangez și Liuba.

Mai departe, un alt punct: câteva din problemele cele mai importante pe urma Conferinței, puse în fața org. de Partid.

Tov. Vasile Luca: Cea mai importantă problemă, care se pune imediat în fața organizațiilor de Partid și trebuie s'o discutăm, sunt alegerile, adică: pregătirea alegerilor. Desigur că noi aici, înainte de a discuta cu organizațiile respective forma, metoda... Cum ne prezentăm în alegeri, nu putem hotărî acum, dar totuși trebuie discutată, studiată chestiunea, și din punct de vedere politic, de a ne prezenta cu forțele democratice unite în fața alegerilor, și din punct de vedere organizatoric: adică, pregătirea în munca de jos a alegerilor, sarcinile care sunt în această muncă, zi de zi, de pregătire a alegerilor, cum privim această chestiune și cum trebuie pusă în aplicare acolo jos. A doua chestiune: a Frontului Unic Muncitoresc. A treia chestiune: a Partidului Unic Muncitoresc.

La Conferință a fost discutată această problemă și în felul cum a fost discutată această problemă la Conferință trebuie să fie înțeleasă de toată lumea. Că este o

cotitură în ce privește atitudinea noastră în Frontul Unic și problema nouă: ridicată: pregătirea Partidului, pregătire ideologică, politică a Partidului pentru realizarea acestui Partid Unic Muncitoresc.

Dacă noi privim caracteristica activității Frontului Unic până astăzi, noi trebuie să constatăm, că prea puțin a fost muncă politică de lămurire a masselor muncitorești în general, și a Partidului nostru, a membrilor noștri în special, munca noastră în rândurile muncitorilor membri ai Partidului Social Democrat, ca să dăm un adevărat caracter politic, principial, un caracter ideologic acestui Front Unic Muncitoresc. Mai mult, în Frontul Unic Muncitoresc noi am avut oarecum mai mult așa... discuții în toate ședințele pentru lichidarea conflictelor și împărțirea posturilor. Și desigur că dacă am merge mai departe pe baza aceasta în ce privește Frontul Unic, nicio dată nu am putea ajunge la un Partid Muncitoresc bazat pe principiile pe care se bazează munca clasei muncitoare pentru eliberarea ei, și s'ar putea face contopiri aici și nu ar fi un rezultat al unirii politice, ideologice, atât în ce privește org. Partidului acestuia, cât și în ce privește ideologia și scopurile acestui Partid Unic Muncitoresc.

Deci, după cum a fost discutat la Conferință, s'a văzut că unii tovarăși nu au înțeles bine și este necesar să rediscutăm aici, pentru a fi clari. Nu cumva să înțelegă cineva problema pusă de unul dintre noi, că trebuie lămurire, educație politică, luptă politică, ideologică, că acum o să începă o campanie contra Partidului Social-democrat, sau să începă formal undeva contopirea organizațiilor. Și iată, am făcut Frontul Unic și prin atacuri să lichidăm social-democrația și cu aceasta am făcut unitatea.

Deci noi punem, în primul rând: ce a provocat atitudinea noastră, lozincă aceasta a Partidului Unic Muncitoresc. Lozincă aceasta a P.U.M. a provocat un entuziasm masselor muncitoare și o reacțiune puternică din partea conducerii Partidului Social-Democrat. Nu în unanimitate bineînțeles dar, cum demult se observă, atitudinea unei părți din Part. Social-Democrat de a întări partidul împotriva comunistilor, de a arunca lozincile reacțiunii, de a ataca Partidul. Și aceasta a început să meargă până la încercarea de spargere a Frontului Unic. Lipsa noastră de tact în această luptă, ar provoca defecțiuni în Fr. Unic, iar rămânerea în poziția de apărare față de atacurile reacțiunii social-democrate, ne slăbește poziția noastră. Deci, fără a lua Partidul Social-Democrat așa și pe dincolo, fără a începe cu demascarea cutăruia sau cutăruia, trebuie începută munca în sânul muncitorimii, lămurite problemele ridicate de unii sau alții. E o întrunire publică, unde vorbește Titel Petrescu despre libertatea

țării? Trebuie arătat muncitorilor, că de greșit privește aceasta, că de greșită este lozincă: Libertate individuală și colectivă pentru toți. Și unde duce aceasta? de a da libertate fascistilor și tuturor reacționarilor de a submina acțiunea muncitorimii. Muncitorii social-democrați să fie conștienți, că ce spune Titel Petrescu este fals și contra intereselor clasei muncitoare.

Se pune problema de a merge separat în alegeri? La aceasta răspundem și lămurim muncitorilor pozițiile cucerite de democrație după 23 August, și până și după 23 August, care se datoresc tocmai unității de acțiune a clasei muncitoare. Am reușit în răsturnarea guvernelor reacționare, tocmai prin unitatea clasei muncitoare, în primul rând, și unirea forțelor democratice în FND, care ne-a garantat aceste succese. Din spargerea acestei unități, cine ar folosi? Ar folosi reacțiunea. Deci, menținerea acestora în alegeri și mai departe.

Deci, să înțelegem clar, că lupta noastră, ofensivă noastră împotriva elementelor reacționare, nu trebuie să se bazeze pe atacuri personale și fără conținut de epitelete, cum de obicei a fost în trecut, ci este o luptă ideologică, o lămurire a masselor muncitorești asupra tuturor problemelor care stau în fața clasei muncitoare în momentele actuale și lupta mai departe, perspectiva clasei muncitoare, nu poate fi decât prin unitatea sa. Este imposibil, ca cei care vorbesc de socialism să-l poată face împreună cu Maniu sau cu asemenea partide care nu fac socialism și împotriva Uniunii Sovietice și a Partidului Socialist. Socialismul poate fi opera întregii clase muncitoare, aprobată de majoritatea poporului - altfel nu se poate. Deci: ideologic, politică, toate lozincile lansate fără a intra direct în luptă, la început, cu acești oameni care răspândesc greșit aceste chestiuni.

Și în primul rând, tovarăși, nu noi comunistii trebuie să fim împotriva acestor reacționari din Partidul Social-Democrat, ci însăși muncitorii din Partidul Social-Democrat. S'a văzut că s'a întâmplat în Valea Jiului. A mers Titel Petrescu acolo și muncitorii social-democrați s'au ridicat împotriva lui și au arătat linia lui greșită, s'au manifestat împotriva tendinței de spargere a Frontului Unic. Vin rezoluțiile muncitorilor socialiști pentru menținerea Frontului Unic.

Noi trebuie să convingem muncitorii social-democrați despre interesele comune ale Partidului în sânul clasei muncitoare. Și trebuie în toate problemele, de zi cu zi, să ne apropiem de acești muncitori, să-i educăm, îndreptându-i împotriva elementelor reacționare, a spurcăturilor care există în P.S.D.

Partidul, C.C., Fr. Unic, trebuie să facă o platformă, adică o bază ideologică, organizatorică, politică,

în jurul căreia trebuie mobilizată întreaga clasă muncitoare. Aceasta bineînțeles va fi discutată cu conducerea Partidului Social-Democrat - sus, iar jos să fie sprijinul maselor muncitorești, prin explicarea, educarea politică a acestor mase, pentru ca să obținem dela aceste mase sprijinirea punctului nostru de vedere în ce privește problemele ideologice, organizatorice și politice ale acestui Partid Unic Muncitoresc.

Tovarăși, problemele care trebuie discutate aici, trebuie lămurite și în ce privește alegerile. Ce trebuie să facem noi în primul rând? Să cunoaștem bine atmosfera de jos, cum privesc muncitorii aceste probleme. De exemplu, să se meargă în F.N.D. sau în afară de F.N.D., cum ar fi mai bine ca să obținem succesul alegerilor. Această problemă trebuie studiată pe loc și dat tot materialul Biroului Politic al Partidului, ca să putem, pe baza acestui material, lua hotărârile cele mai juste în ce privește formula cu care mergem în alegeri. Sigur că trebuie pregătite și punctele programului alegerilor: dacă Partidul merge singur - și nu trebuie să ajungă așa, ci trebuie să meargă împreună cu toate forțele democratice - și programul împotriva încercărilor reacțiunii, ca să fie înțeles de mase, aprobat de mase. Trebuie pregătite masele pentru susținerea acestui program, ca să putem asigura victoria alegerilor care vor veni în curând.

Tov. Ana Pauker: Completez cu două vorbe. Pentru alegeri o să fie o instrucție specială, iar în chestia muncii pentru Partidul unic o să fie mai degrabă o instrucție făcută prin instructori, pentru că nu este bine să fie scris.

Social-democrații au și lansat chestia, că vor merge separat. Titel Petrescu a lansat multe lucruri, care au fost răsturnate printr-o serie de lucruri cu cap făcute de noi. Trebuie să știm, că englezii insistă mult ca social-democrații să meargă totuși singuri în alegeri. Dar dacă vor simți că nu merge, că nu vor vota cu dânșii membrii lor, nu vor merge.

Tovarăși, noi în munca noastră în regiuni, în județe, peste tot, trebuie să fim cu extrem de mare tact. Să-i antrenăm pe muncitorii social-democrați în acțiuni comune, să nu fim fără cap, mai cu seamă în acțiunile mărunte. Știm că cele mai multe necazuri pe care le avem cu social-democrații, sunt pe chestii mărunte. Dacă un om cumsecade, cinstit, care are popularitate între muncitori, poate ajunge în comitetul de fabrică și dacă un membru de Partid, - care poate lucra în altă parte - îi cedează locul, nu este nici o nenorocire că îi vom câștiga astfel.

Deci, trebuie să ne pregătim. Dacă nu vom obține printr-o presiune de jos să meargă împreună cu noi, să obținem ce au obținut tovarășii noștri din Franța,

ca într-o serie de locuri tovarășii social-democrați să meargă împreună cu ei.

/ vine tov. Popa Ilie /

Tov. Miron Constantinescu: A întârziat, pentru că a fost la C.F.R....

Tov. Ana Pauker: Răspunderea noastră în regiuni este tocmai extrem de mare, pentru că de asta depinde dacă vom reuși sau nu vom reuși, ca social-democrații să meargă împreună.

A doua chestiune: Noi am pus în statut scopul acesta al nostru final. Să ne ferim să facem supralicităție, socialismul tot nu îl vom înfăptui mai repede. În schimb, speriem pe ceilalți și nu facem lucru mare. Dacă noi am pus aceasta în statut, nu înseamnă să facem demagogia pe care o fac social-democrații. Am pus-o în statut, pentru că este scopul nostru final și trebuia pus, dar asta nu înseamnă să vorbim acum mai mult de socialism, mai mult decât înainte.

A treia chestiune: Tovarăși din C.C. care pleacă în provincie, să ne informeze asupra acestor fapte practice, pentru că noi vom trebui să discutăm chestiunea. Poate că noi va trebui să mergem cât mai mulți, poate că din contră. Deci, hotărârea pe care o luăm, să nu fie o hotărâre pripită, ci o hotărâre bazată pe realități. Poate că în unele regiuni, social-democrații sunt mai la dreapta; poate în unele regiuni țărani nu o să voteze cu Frontul Plugarilor. Noi trebuie să vedem, care este situația jos, și să nu ne biziim pe ce spune prietenul nostru, Groza la București.

Tov. Petrescu: Dacă alegerile vor fi în curând, care este situația militarilor în legătură cu aceasta?

Tov. Ana Pauker: Vor vota.

Tov. Petrescu: Va trece așa?

Tov. Ana Pauker: Noi sperăm că va trece.

Tov. Miron C-tinescu: Am o întrebare: dacă chestiunea alegerilor și a Frontului Unic o discutăm pe larg azi?

Tov. Ana Pauker: Nu, nu. Dacă nu a fost destul de clar în Conferință, o dezbatem mai clar aici.

Tov. Vasile Luca: Ba să discutăm, ca nu cumva să iasă neînțeles, că este periculos.

Tov. Apostol: Pe lângă problema alegerilor, a Frontului Unic și a Partidului Unic Muncitoresc, cred că trebuie pusă în discuție și problema unității sindicale. Pentru că, cu toate că s'a constituit această unitate sindicală, planul lor este acum să înceapă o muncă sistematică pentru distrugerea unității sindicale, în țările mici în special. Și la noi a început de acum. Ați văzut în Rezoluția aceea: "Campania pentru alegerea din nou a comitetelor de fabrică." Cred că trebuie pusă această problemă, ca s'o cunoască tovarășii când pleacă în provincie. Pentru că în problema

Document

Raportul secret al lui Nikita Hrușciiov

Continuare din numărul trecut

Este vorba doar de câteva fapte istorice. Dar se poate spune că Lenin nu ar fi hotărât să folosească chiar mijloacele cele mai severe împotriva dușmanilor revoluției dacă acest lucru ar fi fost necesar?

Nu, nimeni nu poate să o spună. Vladimir Ilici cerea o atitudine intransigentă față de dușmanii revoluției și de clasa muncitoare și, atunci când a fost necesar, el a recurs la o manieră forte. Nu trebuie decât să vă amintiți modul în care Lenin a combătut organismele socialiste revoluționare ale insurecției antisovietice, culacii contrarevoluționari, în 1918, și pe ceilalți. El folosea fără ezitare metodele cele mai extreme împotriva dușmanilor. Totuși, el nu recursese la aceste metode decât împotriva adevăraților dușmani de clasă și nu împotriva celor care comiteau păcate sau greșeli, dar era posibil să le recupereze prin influență ideologică și chiar să-și mențină posturile de conducere.

Lenin nu a recurs la metode severe decât în caz de extremă necesitate: atunci când clasele exploatoare existau și se opuneau cu putere revoluției, atunci când lupta pentru supraviețuire îmbrăca formele cele mai ascutite, inclusiv un război civil.

Stalin, pe de altă parte, a recurs la metode extreme și la represii masive atunci când Statul sovietic era consolidat, când clasele exploatoare erau deja lichidate, când relațiile socialiste erau solid înrădăcinate în toate sectoarele economiei naționale, atunci când partidul nostru era consolidat din punct de vedere politic și se întărise atât din punct de vedere numeric cât și ideologic.

Este clar că într-o serie întreagă de cazuri Stalin și-a demonstrat intoleranța, comportamentul brutal și a abuzat de puterile sale. În loc să dovedească justețea politicii sale și să mobilizeze masele, el a ales frecvent calea represiei și a anihilării fizice, nu numai împotriva adevăraților dușmani, ci și împotriva indivizilor care nu comiseseră nici o crimă contra Partidului și guvernului sovietic. Nu vedem în aceasta nici un semn de înțelepciune, ci doar o manifestare a acestei forțe brutale care, cândva, îl alarmase pe Vladimir Ilici Lenin.

Mai târziu, în special după ce fusese demascată banda lui Beria, Comitetul Central s-a aplecat asupra unei serii de procese înscenate de această bandă. Un tablou foarte urât se contura atunci din intențiile brutale și din atitudinea nejustificată a lui Stalin. Așa cum o dovedesc faptele, Stalin, folosindu-se de puterea sa nelimitată, și-a permis numeroase abuzuri, acționând în numele Comitetului Central fără a cere avizul membrilor Comitetului, nici măcar al membrilor Politburo-ului Comitetului Central; adesea el nici măcar nu îi informa despre deciziile sale personale în legătură cu probleme foarte importante ale Partidului și guvernului.

În ceea ce privește cultul personalității, trebuie mai întâi să arătăm fiecăruia prejudiciul pe care acesta l-a cauzat intereselor Partidului nostru.

Vladimir Ilici Lenin a insistat întotdeauna asupra rolului și importanței Partidului în calitate de conducător al guvernului socialist al muncitorilor și țăranilor, el vedea acolo condiția prealabilă esențială a unei edificări victorioase a socialismului în țara noastră. Subliniind marea responsabilitate a partidului bolșevic ca partid conducător al Statului sovietic, Lenin făcea apel la respectarea scrupuloasă a tuturor regulilor vieții de Partid; el făcea apel la punerea în aplicare a principiilor conducerii colective a Partidului și Statului.

Conducerea colectivă decurge din însăși natura Partidului nostru, care se bazează pe principiile centralismului democratic.

"Aceasta înseamnă, spunea Lenin, că toate problemele Partidului sînt rezolvate de către toți membrii - în mod direct sau prin reprezentanții lor - care, fără excepție, sînt supuși acelorași reguli; mai mult, toți membrii administrativi, întreaga conducere colectivă, toți cei care au o funcție în Partid, sînt aleși, ei trebuie să dea seamă de activitățile lor și sînt amovibili".

Se știe că Lenin însuși era un exemplu al celei mai stricte respectări a acestor principii. Nu exista o problemă, oricît de importantă, pe care Lenin să o decidă singur, fără a cere părerea și aprobarea majorității membri-

lor Comitetului Central sau membrilor Biroului Politic al Comitetului Central.

În perioadele cele mai dificile pentru Partidul și țara noastră, Lenin a considerat necesar să convoace regulat Congresele, conferințele Partidului și sesiunile plenare ale Comitetului Central, unde problemele cele mai importante erau toate discutate și unde rezoluțiile, minuțios puse la punct de către adunarea conducătorilor, erau aprobate.

Putem să amintim, de exemplu, anul 1918 – atunci când țara noastră era amenințată de un atac al intervenționiștilor imperialiști. În această situație, cel de-al VII-lea Congres al Partidului a fost convocat pentru a discuta o problemă vitală ce nu putea fi amânată: cea a păcii. În 1919, atunci când bîntuia războiul civil, cel de-al VIII-lea Congres s-a reunit și a adoptat un nou program al Partidului, a luat decizii asupra unor probleme la fel de importante precum cele ale raporturilor Partidului cu masele țărănești, ale organizării Armatei Roșii, a rolului conducător al Partidului în soviete, a modificării compoziției sociale a Partidului, și altele.

În 1920, cel de-al IX-lea Congres a fost organizat și punea bazele principiilor conducătoare ale politicii Partidului în domeniul dezvoltării economice. În 1921, cel de-al X-lea Congres adopta noua politică economică a lui V.I. Lenin și rezoluția istorică intitulată "Despre unitatea Partidului".

În timpul vieții lui Lenin, Congresele Partidului au fost convocate în mod regulat; întotdeauna, când o cotitură radicală în dezvoltarea Partidului sau a Națiunii avea loc, Lenin considera ca pe o necesitate absolută ca Partidul să discute în întregime toate problemele legate de politica internă sau externă și problemele privind evoluția Partidului și a guvernului.

Faptul că Lenin a adresat ultimele sale articole, ultimele sale scrisori și ultimele sale remarci Congresului, ca instanță supremă a Partidului, este caracteristic. În perioadele dintre Congrese, Comitetul Central al Partidului, acționînd ca autoritate colectivă supremă, respecta meticolos principiile Partidului și punea în aplicare politica sa.

Astfel se petreceau lucrurile în timpul vieții lui Lenin.

Aceste principii leniniste sacre ale Partidului au fost ele aplicate după moartea lui Lenin?

Dacă în timpul primilor ani care au urmat morții lui Lenin, Congresele și reuniunile plenare ale Comitetului Central au avut loc mai mult sau mai puțin regulat, atunci când Stalin a început treptat să-și instituie puterea, aceste principii au fost violate în mod brutal. Acest lucru

a fost deosebit de clar în timpul ultimilor 15 ani ai vieții sale. Era aceasta o situație normală atunci când în această perioadă Partidul nostru și Națiunea au trăit evenimente de o asemenea importanță? Aceste evenimente cereau în mod categoric ca Partidul să adopte rezoluții cu privire la apărare în timpul războiului patriotic și la reconstrucția pașnică de după război. Or, nici chiar după sfîrșitul războiului nu s-a ținut nici un Congres timp de mulți ani.

Ședințele plenare ale Comitetului Central nu au fost convocate decît foarte rar. Ar fi suficient de menționat că pe întreaga durată a războiului patriotic nu a avut loc nici măcar o singură ședință plenară a Comitetului Central.

Este adevărat că a existat o tentativă de convocare a plenarei Comitetului Central în octombrie 1941, membrii Comitetului Central din toate partidele țării fiind chemați la Moscova. Ei au așteptat două zile deschiderea plenarei, dar degeaba. Stalin nu voia nici să-și întîlnească pe membrii Comitetului Central, nici să le vorbească. Acest fapt arată cît de demoralizat era Stalin în primele luni ale războiului și cu cîtă aroganță și cît dispreț îi trata pe membrii Comitetului Central. Practic, Stalin ignora regulile vieții de Partid și călca în picioare principiul leninist al conducerii colective a Partidului.

Autoritarismul lui Stalin față de Partid și de Comitetul său Central s-a dovedit din plin după cel de-al XVII-lea Congres al Partidului, care a avut loc în 1934.

Avînd la dispoziția sa numeroase informații care făceau dovada intențiilor brutale față de cadrele Partidului, Comitetul Central a creat o comisie sub controlul prezidiului Comitetului Central; ea a fost însărcinată să ancheteze și să stabilească ce anume făcuse posibile represuniile în masă împotriva majorității membrilor Comitetului Central și a supleanților aleși la cel de-al XVII-lea Congres al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice.

Comisia a luat cunoștință de o mare cantitate de material din arhivele NKVD și de alte documente, stabilind numeroase fapte relative la "fabricarea" procesului contra comuniștilor, la acuzațiile false, la abuzurile strigătoare contra legalității socialiste – care au avut ca rezultat moartea nevinovaților. Devine evident că numeroși activiști de Partid, din soviete și din economie, care fuseseră considerați dușmani în 1936-1937, nu fuseseră, în realitate, nici dușmani, nici spioni, nici sabotori, ci întotdeauna comuniști cinstiți; ei au fost pur și simplu acuzați de aceste crime și adesea, incapabili să mai suporte torturile barbare, se acuzau ei înșiși (la ordinul judecătorilor de instrucție, falsificatorii) de tot felul de crime grave și improbabile. Comisia a prezentat prezidiului Comi-

tetului Central un material important și documentat relativ la represuniile masive contra delegaților la Congresul XVII al Partidului și contra membrilor Comitetului Central ales la acest Congres. Acest material a fost studiat de către prezidiul Comitetului Central.

S-a stabilit că dintre cei 139 de membri și supleanți ai Comitetului Central al Partidului care fuseseră aleși la Congresul al XVII-lea, 98 au fost arestați și împușcați, adică 70% (cea mai mare parte în 1937-1938).

(Indignare în sală)

Care era compoziția celui de-al XVII-lea Congres? Se știe că 80% dintre delegații la Congresul al XVII-lea aderaseră la Partid în timpul anilor de conspirație care precedaseră revoluția și în timpul războiului civil, adică înainte de 1921; din punct de vedere al originii sociale, delegații la Congres erau esențialmente muncitori (60% dintre votanți).

Din anumite motive, ar fi fost de neconceput ca un Congres cu o asemenea compoziție să aleagă un Comitet Central în care majoritatea să se dovedească constituită din dușmani ai Partidului. Singurul motiv pentru care 70% dintre candidații aleși la cel de-al XVII-lea Congres au fost denunțați drept dușmani ai Partidului și ai popoului a fost că comuniști cinstiți au fost calomniați, că acuzațiile aduse împotriva lor erau false și că legalitatea revoluționară a fost grav încălcată.

O soartă identică a fost rezervată nu numai membrilor Comitetului Central, ci și majorității delegațiilor la Congresul al XVII-lea; dintre cei 1966 de delegați, fie cu drept de vot, fie cu drept consultativ, 1108 persoane, adică mai mult decît majoritatea, au fost arestate sub acuzația de crime contrarevoluționare. Chiar acest fapt arată cît de exagerate și contrare bunului simț erau acuzațiile de crime contrarevoluționare aduse, după cum se poate judeca astăzi, unei majorități a participanților la Congresul XVII al Partidului.

(Indignare în sală)

Trebuie să amintim că cel de-al XVII-lea Congres este cunoscut din punct de vedere istoric sub numele de "Congresul învingătorilor". Delegații la Congres fuseseră artizani activi ai edificării Statului nostru socialist; mulți dintre ei suferiseră și luptaseră pentru cauza Partidului în timpul anilor pre-revoluționari în conspirație și pe fronturile războiului civil; ei își combătuseră dușmanii cu vitejie și adesea priviseră moartea în față. Cum se poate atunci presupune ca acești oameni puteau fi "cu două fețe" și se alăturaseră taberei dușmanilor socialismului în perioada care a urmat lichidării politice a zinovieviștilor, troțkiștilor și deviaționiștilor de dreapta și după marile realizări ale edificării socialiste?

Aceasta era consecința abuzului de putere a lui Stalin care începea să folosească teroarea de masă contra cadrelor Partidului.

Din ce motiv represuniile în masă contra activiștilor nu au încetat să sporească după Congresul al XVII-lea? Deoarece, în acea perioadă, Stalin se ridicase deasupra Partidului și Națiunii astfel încît încetase să ia în considerare Comitetul Central sau Partidul. Chiar dacă ținuse întotdeauna cont de opinia colectivității înainte de Congresul al XVII-lea, după totala lichidare politică a troțkiștilor, zinovieviștilor și buhariniștilor, în momentul în care această luptă condusesse la unitatea Partidului, Stalin încetase, tot mai mult, să țină cont de membrii Comitetului Central al Partidului și chiar de membrii Biroului Politic. Stalin credea că, de acum înainte, putea să decidă singur toate lucrurile și că figuranții erau singurii oameni de care să mai aibă încă nevoie; el îi trata pe toți ceilalți astfel încît ei nu mai puteau decît să i se supună și să îl proslăvească.

După asasinarea criminală a lui S.M. Kirov au început represuniile în masă și încălcările brutale ale legalității socialiste. În seara de 1 decembrie 1934, la inițiativa lui Stalin (fără aprobarea Biroului Politic, care a fost obținută întruimplător două zile mai târziu) secretarul Prezidiului Comitetului Central Executiv, Erukidze, semna următoarea directivă:

"1. Se dă ordin organismelor de instrucție să accelereze studiul proceselor celor ce sînt acuzați de pregătirea sau executarea actelor teroriste.

2. Se dă ordin organelor judiciare de a nu suspenda executarea sentințelor de condamnare la moarte relative la crimele din această categorie pentru a studia posibilitățile de grațiere, datorită faptului că Prezidiul Comitetului Central executiv al URSS nu consideră posibil să primească petiții de această natură.

3. Se dă ordin organismelor comisariatului Afacerilor interne să execute sentințele de condamnare la moarte împotriva criminalilor din categoria menționată imediat după pronunțarea acestor sentințe."

Această directivă a devenit baza actelor masive de abuz contra legalității socialiste. În cursul a numeroase procese, acuzații au trebuit să răspundă la întrebări despre "pregătirea" actelor teroriste; aceasta îi priva de orice posibilitate de reexaminare a proceselor lor, chiar și atunci când declarau în fața tribunalului că "mărturisirile" le fuseseră smulse cu forța și că, într-o manieră convingătoare, ei aduceau dovada falsității acuzațiilor îndreptate împotriva lor.

Trebuie să recunoaștem că pînă acum circumstanțele privind asasinarea lui Kirov ascund multe lucruri care sînt inexplicabile și misterioase și cer o examinare dintre cele mai atente. Există un motiv a crede că cel care l-a omorît pe Kirov, Nikolaiev, a fost ajutat de unul dintre cei a căror misiune era de a proteja persoana lui Kirov. Cu o lună și jumătate înaintea omorului, Nikolaiev fusese arestat din cauza atitudinii sale suspecte, dar a fost eliberat și nu a mai fost nici măcar filat. Faptul că cekistul însărcinat cu protecția lui Kirov, care trebuia să fie interogată pe 2 decembrie 1934, a fost ucis într-un "accident" de automobil, în care ceilalți ocupanți ai mașinii nu au fost răniți, constituie o circumstanță extraordinară de suspectă. După asasinarea lui Kirov, pedepse foarte ușoare au fost pronunțate împotriva a înalți funcționari ai NKVD din Leningrad, dar ei au fost împușcați în 1937. Se poate presupune că ei au fost împușcați pentru a face să dispară piste care ar fi condus la organizatorii asasinatului lui Kirov.

(Mișcări în sală)

Represiunile în masă au sporit în mod extraordinar începînd de la sfîrșitul lui 1936.

O telegramă a lui Stalin și Jdanov, datată la Soci pe 25 septembrie 1936, a fost adresată lui Kaganovici, Molotov și altor membri ai Biroului Politic. Textul telegramei era următorul:

"Apreciem ca fiind absolut necesar și urgent ca tovarășul Iejov să fie desemnat pe postul de comisar al Poporului pentru Afacerile interne. Iagoda a dat dovadă în mod definitiv că era incapabil să demascheze blocul troțkist-zinovievist. GPU are patru ani întîrziere în această problemă. Acest lucru a fost remarcat de către toți militanții și de majoritatea reprezentanților NKVD."

La drept vorbind, trebuie să subliniem faptul că Stalin nu îi înfîlșise pe militanți și că, prin urmare, nu putea să cunoască părerea lor.

Faptul că Stalin își exprimase părerea că NKVD avea patru ani întîrziere în aplicarea represiunii în masă și că era necesar să "recupereze" munca neglijată, împinse în mod direct funcționarii NKVD pe calea arestărilor și execuțiilor în masă.

Trebuie să spunem că această părere fusese impusă și la reuniunea plenară din februarie-martie 1937 a Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Rezoluția plenară o aprobă pe baza raportului lui Iejov:

"Lecciónile ce decurg din activitatea dăunătoare, din diversivitatea și spionajul agenților nipo-germano-troțkiști", declarînd că "plenara Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice consideră că

toate faptele dezvăluite de ancheta asupra problemei unui centru troțkist anti-sovietic și a partizanilor săi în provincia dovedesc că comisariatul Poporului pentru Afacerile interne are o întîrziere de cel puțin patru ani în tentativa de demascare a dușmanilor cei mai neînduplecați ai poporului."

În această perioadă, represiunile în masă erau îndeplinite sub cuvîntul de ordine al luptei împotriva troțkiștilor. Constituiau atunci troțkiștii un asemenea pericol pentru Partidul nostru și pentru Statul sovietic? Trebuie să amintim că în 1927, în ajunul celui de-al XV-lea Congres, opoziția troțkisto-zinovievistă nu strînsese decît 4000 de voturi, în timp ce 724.000 se pronunțaseră pentru linia Partidului. În timpul celor zece ani care s-au scurs între Congresul al XV-lea și plenara din februarie-martie a Comitetului Central, troțkismul fusese complet dezarmat; mulți troțkiști vechi își revizuiseră părerile anterioare și lucrau, în diverse sectoare, la edificarea socialismului. Este clar că în situația victoriei socialiste nu mai exista nici o bază pentru teroarea de masă în țară.

Raportul lui Stalin la plenara din februarie-martie 1937 a Comitetului Central, "Lacune în munca și metodele Partidului pentru lichidarea troțkiștilor și a altor ipocriți", conținea o încercare de justificare teoretică a politicii de teroare în masă, sub pretextul că, așa-zicînd, cu cît se avansează spre socialism, cu atît se intensifică lupta de clasă. Stalin afirma că istoria și Lenin îl învățaseră.

De fapt, Lenin învățase că aplicarea violenței este cerută de rezistența claselor exploatatoare și că asta se aplica în perioada în care clasele existau și erau puternice. Din momentul în care situația politică a Națiunii s-a ameliorat, atunci cînd în ianuarie 1920 Armata Roșie punea stăpînire pe Rostov și repute astfel o victorie foarte importantă asupra lui Denikin, Lenin i-a dat instrucțiuni lui Djerjinski pentru a pune capăt terorii de masă și a aboli pedeapsa cu moartea. Lenin justificase acest important gest politic al Statului sovietic în felul următor, în raportul său la ședința Comitetului Central Executiv din 2 februarie 1920: "Am fost constrînși să recurgem la teroare în funcție de teroarea practică de către coaliție în momentul în care marile puteri mondiale și-au lansat hoardele împotriva noastră, nefînd înapoi în fața nici unui mijloc. Nu am fi rezistat nici două zile dacă nu am fi răspuns actelor ofițerilor și gărzilor albe în mod nemilos; aceasta a însemnat folosirea terorii, dar am fost constrînși să recurgem la ea datorită metodelor teroriste ale Antantei."

Traducere de
Louis ULRICH

(continuare în numărul viitor)

Alegerile din Rusia

ALINA MUNGIU-PIPPIDI

Puține evenimente politice au fost anunțate de un cor mai sumbru de prevestitori ca ultimele alegeri prezidențiale din Rusia, dar puțini dintre ei s-au dovedit capabili să exprime cu precizie conținutul acestora. Dacă ar fi să facem o sinteză a temerilor legate de prezidențialele rusești, cel puțin a celor vehiculate în literatura cercului de sovietologi deveniți rusologi peste noapte, ele sînt bizare și destul de contradictorii: 1. Boris Elțin va pierde alegerile; 2. cînd își va da seama că le va pierde, nu le va mai organiza sau le va falsifica; 3. cele mai mari șanse de cîștig le are Jirinovski (Harvard, Russian Research Center) sau Zuganov; 4. dacă vor cîștiga, aceștia vor reveni la politica Războiului Rece, în primul rînd opunîndu-se extinderii NATO, practicînd o politică imperială față de fostele republici sovietice. Soluțiile recomandate pentru a întîmpina aceste amenințări confuze și contradictorii au fost perfect stereotipe, de genul: 1. sprijiniți răul cunoscut, chiar dacă acesta e reprezentat de un om cu o cardiopatie ischemică avansată, care poate muri în somn, năruind toate socotelile de politică externă într-o noapte; 2. tratați Rusia ca pe o mare putere și pe ruși nepartanistic: dacă dăm rușilor sfera de influență necesară unci mari puteri, nu se vor mai simți obligați să și-o ia singuri; 3. întăriți statul central rus, deoarece de la slăbiciunea sa pornesc toate problemele, indiferent cine e în fruntea sa: principalul e ca toate focurile să se afle într-o singură mînă, indiferent a cui e mîna; cea mai mare securitate din punct de vedere nuclear exista pe timpurile nostalgice ale URSS, de atunci situația degradîndu-se continuu.

Realizez că acest ton parodic poate părea nepotrivit, dar nu este. Dacă există un bun subiect de film comic în lume la această oră, acesta mi se pare a fi politica externă a occidentalilor, dar mai ales a SUA față de Rusia (Ken Jowitt îmi mărturisea că soția sa se îngrijora la început cînd îl auzea rîzînd singur – cu timpul, a înțeles că acestea sînt momentele cînd citește despre politica externă americană). Poate este din cauza grelelor experiențe personale prin care mi-a fost dat să trec ca bursier Fulbright la Harvard, unde participam la circa trei acțiuni pe săptămînă la prestigiosul Russian Research Center (unde am văzut pe aproape toată lumea demnă de văzut, de la primarul Leningradului la deputați democrați și generali de stat major; pe generalul Lebed se întîmplă să îl cunosc din Transnistria, de vreo cinci ani). Dacă informația obținută acolo, mai ales prin contactul direct cu oameni de primă mînă din Rusia era absolut extraordinară, univer-

sul sărac și previzibil în care experții americani plasau discuția era greu de îndurat. Numai la Wilson Center, în Washington, mi s-a părut că situația e mai deprimantă și atmosfera de nostalgie după Gorbaciov sau chiar Brejnev mai solidă. Dar concurența era mare: la Harvard numai n-am făcut chetă pentru directorul Institutului de Studii Strategice din Moscova, un pensionar care îi scrisese discursuri inclusiv lui Hrușciov, ca și tuturor succesorilor acestuia, și care ne-a stors lacrimi povestind cum inflația a scăzut bugetul institutului; iar la Wilson Center, redactorul-șef al *news-letter*-ului lor a căutat să mă convingă că rușii au vrut să-i civilizeze pe afgani. Anecdotele acestea pot părea neserioase dată fiind gravitatea subiectului, dar simt nevoia să le povestesc deoarece, fără asemenea experiențe directe, e riscant să încercăm a interpreta politica occidentală față de Rusia și să facem pronosticuri asupra viitorului Rusiei ca putere mondială.

În orice caz, doar din enumerarea cu totul anecdotică se poate observa lesne că politica pe care o vor practica adversarii lui Elțin – se tem occidentalii – este deja practică de Elțin: opunerea la extinderea NATO, concedierea reformiștilor, războiul din Cecenia, reconstrucția sferei de influență. La urma-urmei, dacă Zhuganov a pierdut, acesta este principalul motiv. În timp ce Duma se preocupă de anularea actului de desființare a URSS, Elțin, mult mai eficace, semna reînnoirea Bielorusiei. În vreme ce Jirinovski și Zhuganov scriau sute de pagini delirante (amîndoi au ambiții literare – dezvoltînd teme antioccidentale și anticapitaliste), Elțin concedia pe Kozîrev, se opunea extinderii NATO, hotărînd de unul singur invadarea Ceceniei; dar, în tot acest timp, obținea sprijin financiar și politic din Occident. La ce bun să falsifici alegerile cînd poți folosi banii statului ca să faci mii de grupuri *focus*, reclame, clipuri, să menții subvențiile pentru energie și să promiți noi subvenții și locuri de muncă?! Față de politica dusă de Elțin, cea propusă de național-comuniști are în plus doar aroganța unei retorici depășite, contrazisă de realitățile cotidiene. Nici un rus cu capul pe umeri nu mai crede că Rusia poate trăi fără Occident: îndoielile față de Elțin țin de incapacitatea, nu de politica lui, care pare pragmatică. În fond, Elțin procedează la fel ca Gorbaciov: fără a ceda din putere, se deplasează imediat către orientarea politică de care se simte amenințat. Alegerile din Rusia nu puteau schimba mare lucru și nici n-au schimbat ceva. La urma-urmei, principalii perdanți ai alegerilor sînt democrații și, prin ei, noi

toți: noul guvern va concilia toate tendințele cu excepția celei liberal-reformiste, iar în politica lui Elțin influența adversarilor săi din dreapta național-comunistă este foarte puternică. Cea mai scăzută influență politică, corespunzătoare nivelului resurselor lor politice, o au deci democrații; situație față de care nimeni nu se sinchisește în Occident, deși singura cale de a avea o Rusie care să nu mai dea coșmaruri comunității internaționale ar fi una guvernată de democrați. Cei care s-au temut pentru soarta lui Elțin păreau să uite că în spatele său erau toți liderii strategici ai noilor timpuri, marii profitori ai tranziției, deveniți apologeti ai unei economii neconcurențiale de piață, acest hibrid post-comunist. În spatele lui Grigori Iavlinski însă nu a fost nimeni – doar electoratul său, cel mai educat dintre toate. În nici un caz nu s-au aflat occidentali – nimeni dintre cei care contează. Deplorabil este faptul că Iavlinski, candidatul democrat rus, nu a fost sprijinit de nici un guvern și de nici un partid democratic din Occident, ci doar de câteva publicații. Dintre acestea, ziarul *establishment*-ului, ca *The New York Times*, l-au preferat pe Lebed. Generalii, care le dădeau frisoane în America de Sud, par a fi tocmai buni astăzi pentru a păzi focoarele nucleare post-sovietice.

Amărăciunea firească față de această incredibilă continuitate a politicii occidentale față de Rusia nu are la bază doar frustrarea noastră, condamnați la ranchiună cronică. După cum am mai exprimat, nu mai cred în puterea expansionistă a Rusiei. O armată care își vinde MIG-urile între două etaje în lifturile elvețiene, în care rațiile de mâncare sînt reduse, iar în pauza unui asalt asupra unui sat ceceni soldații descarcă mitralierele omorînd ofițeri din trupele speciale KGB este o armată care nu-și mai poate permite invazii. În ce privește forța economică a Rusiei, paradoxul este că aceasta ar crește de abia dacă la putere ar reveni reformiștii. Subvențiile pentru energie mențin Rusia doar în starea de decrepitudine în care se găsește astăzi. Ca atare, nemulțumirea noastră în fața atitudinii occidentale față de Rusia are acest prim motiv: occidentali permit Rusiei să ducă o politică externă pentru care nu mai are mijloace, îi mențin artificial statutul de mare putere, întrețin imperialismul rusesc. În cazul cel mai rafinat – deși nu prea subtil – vor să și-l alieze (vezi Institutul de Studii Strategice deschis de Sam Huntington la Moscova – nu mai rețin dacă în interviul lui Huntington din *Sfera Politicii* am transcris cea mai mare enormitate pe care mi-a spus-o, aceea că Rusia trebuie să fie pentru America, în Europa de Est, ceea ce e Israelul în Orientul Apropiat, agentul ordinii americane). În cazul cel mai simplu, vor să se retragă din nou în superbul izolaționism american, încurajînd crearea unei forțe de securitate continentală, sprijinind organizații formale (ca OSCE și UEO etc.). La *Washington Post*, un editorial din trei,

pledează pentru desființarea NATO, iar voga NATO din Polonia sau din alte țări est-europene îi aduce la disperare pe adepții retragerii americane din ordinea mondială. Politica occidentală față de Rusia nu e inadecvată doar din punctul de vedere al *real politik*-ului, deși e derizoriu să-ți recreezi adversarul cu care ești obișnuit doar pentru că nu ai resurse să schimbi la timp o generație de diplomați, ci și din punct de vedere moral, creînd un precedent extrem de periculos. Reînvierea Rusiei ca mare putere se face pe baza respingerii categorice a oricărei culpabilități a acesteia. Spre deosebire de Germania – și azi responsabilă de trecutul nazist, responsabilitate care influențează masiv toate politicile sale, de la integrarea europeană la participarea în procesul de pace iugoslav –, Rusia nu se face și nu e făcută de nimeni responsabilă pentru trecutul sovietic, a cărui moștenire politică și economică grevează și astăzi fostele republici sovietice și blocul din Europa de Est. Redactorul-șef de la *Moskovskie Novosti*, Alexei Pushkov, un favorit al mediilor politice americane (singurul membru est-european în colegiul de redacție de la *Foreign Policy*) a construit o teorie pentru a explica politica Rusiei față de fostele republici sovietice. Conform acestei teorii, care nu a stîmmit nici o dezaprobară în mediile politice americane odată publicată în *Foreign Policy* acum vreo doi ani, Rusia e îndreptățită să trateze dur fostele republici care vor independență: dacă sînt dependente economic și vor independență politică, să plătească pentru ea în valută convertibilă. Nicăieri nu se amintește că aceste republici sînt dependente economic din cauza moștenirii sovietice. Ce deosebire față de Germania și de comportamentul Germaniei față de țările care au avut de suferit în timpul nazismului!!

În această lume, cu un partener politic (SUA) și două jumătăți (UE și Rusia), ce politică poate urma România? Doar pe aceea a construirii condițiilor unei prosperități economice interne. Vremea unor opțiuni externe sentimentale a trecut. Integrarea în UE nu trebuie să fie pentru noi decît obiectivul pragmatic al devenirii noastre interne. Teama de Rusia, în sine, nu este justificată. Ceea ce îmi dă coșmaruri este atitudinea occidentală față de Rusia, care va sfîrși prin a recrea o Rusie de care vom avea de ce să ne temem. □

ALINA MUNGIU PIPPIDI – A Ph.D. in Social Psychology. She is formerly a Fulbright Fellow at Harvard University. She is author of *România după '89 – istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, 1995.

Currently, she is scientific secretary of the Center for Political Studies and Associated Professor at the Faculty of Political Science, Bucharest University.

Între mirajul imperiului și supraviețuirea prin modernizare

ARMAND GOȘU

Se prăbușește un imperiu

Direcțiile expansiunii Rusiei au fost determinate, în primul rînd, de natura acestui teritoriu imens, care s-a dovedit imposibil de asimilat de către o populație puțin "pedicat permanent realizarea unei infrastructuri de tip vest european. Noile achiziții teritoriale au servit, de fiecare dată, ca echivalent al întinselor colonii create vreme de cîteva secole de către statele occidentale, asigurînd astfel Rusiei accesul în clubul marilor puteri.

Înconjurată de state inferioare din punct de vedere militar, ce dispuneau doar de modeste capacități economico-demografice de a susține cu succes războaie de lungă durată, lipsită de accesul liber la mările și oceanele lumii (Marea Baltică era controlată de flotele britanică, daneză și suedeză, iar strîmtorile Mării Negre de Poarta otomană) Rusia și-a creat cu vremea un imperiu colonial cu o masă teritorială covîrșitoare.

Încheierea existenței tipului de state multinaționale a marcat sfîrșitul primului război mondial. Imperiile teritoriale – categorie din care făcea parte și cel rus –, cum era cel otoman și austro-ungar s-au prăbușit, iar pe ruinele acestora au apărut mai multe state naționale. După cel de-al doilea război mondial au dispărut și imperiile coloniale maritime – mai curînd pașnic, fără vărsare de sînge în cazul celui britanic, în urma unor războaie costisitoare – cel francez.

Doar Rusia părea că nu se supune acestei evoluții. Departe de a simboliza începutul unei noi ere în istoria omenirii, cum se afirma pînă nu demult, bolșevismul a asigurat perpetuarea existenței Imperiului rus. În fapt, comuniștii au împiedicat crearea unei noi ordini politice în spațiul euro – asiatic. Înlocuirea vechii ideologii imperiale ruse, născute prin contopirea elementelor cînchizhanide cu cele bizantine – ortodoxe, de către ideologia luptei de clasă a marxism – leninismului, a oferit un nesperat suport ideatic războiului dus de Kremlin împotriva aspirațiilor naționale ale altor popoare. Și totuși, regimul comunist nu a rezolvat, așa cum se credea, problema națională, ci doar a amînat un deznodămînt de neevitat: acela al dispariției ultimului imperiu colonial.

Reformele inițiate la mijlocul deceniului trecut de către Mihail Gorbaciov au fost determinate de sesizarea

colapsului economic al sistemului comunist ca și de pierderea de viteză înregistrată de Uniunea Sovietică în cursa înarmărilor. Neputînd să țină pasul cu Statele Unite în competiția militară, Kremlinul a ieșit învins din "războiul rece" și a pierdut, în fapt, statutul de superputere.

Perestroika gorbaciovistă, dacă nu a devenit suportul relansării economice, a oferit, în schimb, prilejul reizbucnirii conflictelor naționale. Acestea au fost de două tipuri: primul, mai puțin reprezentativ, marcat de confruntările dintre naționalități și etnii neruse (cel mai violent a fost războiul dintre armeni și azeri); al doilea tip de conflict, care a atins forme violente doar în Țările Baltice, i-a opus pe etnicii ruși, receptați în opinia colectivă ca ocupanți, autohtonilor, fie ei estonieni, lituanieni sau letoni, fie ucrainieni ori moldoveni.

Criza generală în care se găsea Uniunea Sovietică, renașterea mișcărilor naționale, prezența unor grupări care avansau idei naționaliste și chiar șovine a obligat conducerea de la Kremlin să se concentreze cu prioritate, începînd din 1990, asupra problemei salvării, a ceea ce se mai putea salva, din întinsul imperiu roșu. Aceasta s-a urmărit prin reformarea structurilor osificate ale URSS. Mihail Gorbaciov, primul și, în același timp, ultimul președinte sovietic, a înțeles imperativul și a preluat inițiativa, organizînd la 17 martie 1991 un referendum privind soarta Uniunii. Rezultatele au indicat dorința electoratului ca Uniunea să fie menținută (71% în Federația Rusă; 70% în Ucraina; 82% în Belarus și peste 90% în republicile sovietice din Asia Centrală). În următoarele luni au avut loc negocieri între Gorbaciov și liderii republicilor unionale și s-a căzut de acord asupra textului viitorului tratat. Acesta urma să fie semnat la 20 august 1991 de majoritatea republicilor sovietice.

Numai că între 19 și 21 august 1991 s-a consumat la Kremlin tentativa de lovitură de stat inițiată de o parte din vîrfurile nomenclaturii comuniste. Ea a avut efectul unui cataclism, provocînd declarații de independență în mai toate republicile sovietice. Totuși, în acel moment, doar în Țările Baltice s-a putut depista voința fermă de ieșire din uniune. Puciștii din august 1991, care au avut drept obiectiv proclamat salvarea vechii URSS, prin înfrîngerea lor, au condus spre compromiterea definitivă a șanselor practice ale oricărei formule de salvare a Uniunii.

Destrămarea URSS s-a consumat în mod surprinzător, discret, fără incidente majore și fără vărsare de sânge. În Europa sfârșitului de secolul XX s-a încheiat după toate aparențele, procesul formării statelor naționale. Experiența istorică evidențiază faptul că vechile state multinaționale au fost condamnate la dispariție și că doar statele naționale consolidate se pot integra în noile structuri supranaționale. Europa de Est traversează acum, în chip evident, o perioadă de restructurare a statului-națiune. Și asta, în vreme ce în Occident, structurile statului-națiune au fost deja înlocuite de structuri supranaționale.

Rusia între modernitate și autohtonism

Dezintegrarea Uniunii Sovietice a deschis drumul reformelor structurale. Pe această cale, au pășit decisiv doar Țările Baltice și Federația Rusă.

După o zbatere de trei veacuri între modernitate și autohtonism, când ciclurile reformatoare au fost determinate de înfrângeri militare care puneau în discuție, în primul rând, statutul Rusiei de mare putere și imperiu universal (Petru cel Mare inițiază un vast proces de reforme după înfrângerea de la Narva – toamna 1700; după pierderea războiului Crimeei, au loc reformele lui Alexandru II, iar după usturătoarea înfrângere din războiul cu Japonia, P.A. Stolîpin a inițiat reforme care au produs mari transformări sociale în lumea rurală), Rusia se află astăzi, din nou, în fața dilemei care-i opunea pe occidentalisti slavofililor. Deci, încotro ar trebui să se îndrepte acum Rusia? Înspre Occident, ori să-și păstreze o cale proprie, autohtonă de dezvoltare?

Și în ciuda disputei care mai continuă în mediile culturale, liderii politici au optat pentru modelul european. Miza modernizării Rusiei rămâne însă aceeași ca întotdeauna: crearea unei suficient de puternice baze economice, care să suporte povara costurilor unui statut de superputere. După cum Petru cel Mare și Alexandru II au acordat un loc de prim rang în economia procesului modernizator reformelor militare, tot așa, astăzi, președintele Boris Elțin inițiază o serie de măsuri legislative menite să conducă la crearea unei armate noi, moderne și performante.

Gestiunea acestui ciclu reformator i-a revenit acum lui Boris Elțin. Liderul de la Kremlin este o personalitate complexă și controversată. Cu trăsături, comportament, slăbiciuni și excese care ar portretiza, mai degrabă mușul rus, el a cucerit simpatia inteligenței prin retorica sa democratică și violent antitotalitară. Și totuși, cel care astăzi glorifică astfel virtuțile libertății și drepturile omului, s-a numărat, pînă nu de mult, printre demnitarii

PCUS. Boris Elțin ni se înfățișează ca un caz special în devenirea nomenclaturii comuniste. După o ruptură brută de marxism și o demisie spectaculoasă din partid, Elțin face o a doua carieră politică, de această dată luptînd împotriva comunismului. Observatorii scenei politice ruse afirmă că evoluția acestuia ar fi fost decisivă de sancționarea sa pe linie de partid în 1987. După aceasta, Elțin a lucrat la demolarea sistemului sovietic cu o vigoare dată de sentimentul că era o victimă a unor războaie personale din partid.

Actualul lider de la Kremlin gestionează efectiv anarhia și haosul post-comunist. El a devenit "tătucul" care conduce cu mîna forte tranziția de la un regim totalitar al sărăciei generale către democrație și bunăstare. Prin deciziile curajoase din domeniul reformei economice, Boris Elțin și-a dovedit atașamentul față de principiile economiei de piață. Progresul realizat în acești ultimi patru ani este evident. Praful de pe rafturile magazinelor a fost înlocuit de o mare varietate de produse. Din chirie ai apartamentelor comunale, rușii devin proprietari ai acestora. În doar cîțiva ani s-a produs prin privatizare un mare transfer de proprietate de la stat către individ.

Toate aceste transformări economice sunt însoțite de mutații sociale spectaculoase. De tranziție beneficiază, în primul rând, fosta nomenclatură. Aceasta a delapidat, a furat și jefuit practic tot ce se putea. Administrația, mai ales cea tehnică, deținînd gestiunea unor importante sectoare economice, s-a transformat, în doar patru ani, în elită economică capitalistă. Interesele acestor grupuri nu sînt însă întotdeauna convergente. Dacă cei din sfera extracției de materii prime și resurse energetice, precum și în domeniul bancar militează, de pildă, pentru liberalizarea totală a economiei și pentru privatizare, cei care acționează în industria prelucrării și a construcției de mașini și utilaje solicită, în schimb, un protecționism de stat și se manifestă împotriva privatizării totale, care i-ar lipsi de subvențiile statului. Aceștia din urmă și-au înființat, pe lîngă întreprinderile pe care le conduc, firme particulare, care au același obiect de activitate cu cele de stat și cărora evident le revin câștigurile, în vreme ce pierderile economice sînt trecute în contul întreprinderilor de stat.

În vidul legislativ din Rusia, orice pare a fi posibil. Corupția, infracțiunile economice, criminalitatea par a fi la ele acasă. Acestea, prezente într-un spațiu unde ar trebui să domnească legile, nu sunt totuși produsul exclusiv al mult hulitei tranziții. Aproape toate aceste tipuri de infracțiuni au existat și în regimul comunist. Însă doar odată cu desființarea cenzurii ele au ieșit la lumină.

În privința mutațiilor sociale, polarizarea societății ruse în foarte bogați și foarte săraci – cei din urmă

depășesc procentul de 90% din totalul populației – este rezultatul erorilor celor care gestionează reforma. Neîncurajarea micilor întreprinzători, nivelul foarte ridicat al impozitelor, care oricum nu prea sînt plătite (în Rusia sustragerea de la plata impozitelor a devenit o "știință"). În ultimii doi ani au apărut cărți despre cum s-ar putea "legal" evita plata impozitelor), mafiele care stăpînesc sectoare ale economiei și întreaga piață de desfacere, toate acestea au condus la pauperizarea elementelor firave ale clasei de mijloc existente în 1992-1993.

Rusul mediu, cel mai adesea, nu vede nici o relație cauzală, între politică, situația economică și nivelul său de trai. După puciul eșuat din august 1991 și scoaterea PCUS în afara legii, noile grupări politice înființate, deși relativ numeroase, semănau mai degrabă cu niște cluburi de discuție. Ele nu purtau denumirea de partid, această noțiune fiind discreditată în cele peste șapte decenii de comunism, cînd "partidul", fără nici un alt calificativ, desemna PCUS, într-un sistem politic al partidului unic. În locul unor mișcări politice structurate, considerate, oriunde în lume, fundamente ale democrației, partidele ruse semănau mai degrabă – unele și astăzi mai seamănă încă – cu niște grupuscule informale, în permanentă schimbare, înființate doar pentru a promova ambițiile unor indivizi. Adesea receptate în acest fel de către societate, grupările politice nu puteau decît să nască ostilitatea populației față de ele.

În prima fază, mișcările politice nu s-au structurat pe ideologii ci pe tipul de raportare la putere. Partidele sînt în primul rând pro sau anti – eliene după acest criteriu devenind pro sau anti – comuniste. În ciuda susținerii oferite de unele din aceste grupări politice, Boris Elțin nu poate fi, totuși identificat cu un partid anume. El navighează cu multă dezinvoltură, în ultimii patru ani, prin hățușul acestor mișcări politice.

Conceptele de dreapta, stînga și centru, rămîn în consecință, puțin operabile atunci cînd ne referim la viața politică din Rusia. Din polul improvizat proreformist, anticomunist și proprezidențial fac parte astăzi trei mișcări politice importante.

Casa Noastră Rusia a premierului Viktor Cernomîrdin este percepută ca un partid al puterii, care înregistrează fosta, dar mai ales noua nomenclatură politică și administrativă. Înființată cu mai bine de un an în urmă, această grupare este una a tehnocrațiilor care guvernează țara. Cu o ideologie cețoasă, unde alături de idei liberal-moderate stau și concepte conservatoare privitoare la creșterea rolului statului în gestionarea proceselor economice, acest partid, cu toate cele zece procente obținute la alegerile parlamentare din decembrie 1995, este de parte de a fi o grupare politică structurată. Nomenclatura

care astăzi populează palierele partidului va părăsi probabil această formațiune, în momentul în care Cernomîrdin ar fi îndepărtat din guvern.

Opțiunea democratică a Rusiei, grupare politică condusă de Egor Gaidar a fost primul partid al puterii. De numele lui Egor Gaidar, care în 1990 conducea departamentul economic în redacția ziarului "Pravda", oficiosul PCUS, se leagă prima parte a reformei economice și anume, terapia de șoc. Provenit și el dintr-o familie de nomenclaturiști comunisti, Egor Gaidar a avut o carieră atît științifică cît și politică de excepție. În anii 1992 și 1993, cînd a ocupat funcții în guvern, Gaidar a gestionat, practic, reforma. Măsurile sale, evident impopulare, au asigurat, totuși, succesul primei etape a tranziției. Apologet al liberalismului, un inițiat în procesele economiei de piață, Egor Gaidar și mișcarea sa politică *Opțiunea democratică* este mai degrabă o excepție de la tipicul rusesc. Să-ți afirmi crezul liberal, să aperi valorile democrației, să invoci individualismul într-o lume tradițional colectivistă, pare o sinucidere politică. Dacă la alegerile din decembrie 1993, *Opțiunea democratică*, care era considerată favorită, a obținut totuși 16%, în iarna anului trecut formațiunea politică condusă de Egor Gaidar nu a mai reușit să depășească bariera celor cinci procente, pentru a pătrunde în Dumă. Este puțin probabil ca *Opțiunea democratică* și liderul acesteia, cu discursul politic liberal și intelectualist promovat, să mai poată juca în scurt timp vreun rol politic important.

Formațiunea politică *Iabloko* (Mărul), condusă de Grigorii Iavlinski, deși anti-comunistă și proreformistă se deosebește de *Casa Noastră* și *Opțiunea democratică* prin faptul că este percepută public ca o grupare de opoziție care nu o dată l-a criticat pe președintele Elțin și programul său de reforme. De formație economist, Iavlinski făcuse parte din echipa Gorbaciov, de unde a lansat și un celebru program de reforme ce viza restructurarea economică. Extrem de ambițios și orgolios, Grigorii Iavlinski s-a făcut remarcat, mai curînd, prin pretențiile sale politice. La orice negociere politică, el solicită invariabil, pentru sine, postul de prim-ministru. Chiar dacă l-ar primi, Iavlinski ar pune mai apoi și alte o sută de condiții, pe care nimeni nu le-ar putea accepta. Cînd vreme *Iabloko* nu obține decît 7% din voturile exprimate (ca în alegerile din decembrie 1995) este dificil de crezut că liderul acestei formațiuni va putea fi numit de președinte în fruntea guvernului. Cu un discurs liberal-moderat, cu apelul permanent la principii și cu denunțarea revenirii la miturile imperialismului, atît în plan extern cît și intern, Iavlinski face o notă aparte în acest peisaj politic. El este simpatizat mai cu seamă de către intelectualitate. Într-o țară în care o treime din electorat își schimbă într-

un mod derutant simpatiile politice, *Iabloko* este totuși singura formațiune politică care are un electorat loial, chiar dacă acesta nu depășește procentul de 8%. Cît despre programul său economic, o îmbinare de elemente liberal-moderate și social-democrate, pus în practică de către guvernatorul de Nijni Novgorod, Boris Nemțov, a dat rezultate neașteptat de bune. Tinerețea lui Iavlinski cît și faptul că în acești ultimi cinci ani s-a aflat constant în opoziție sînt atuurile liderului *Iabloko*. Abordînd un discurs mai puțin intelectual, pentru a se putea face înțeles de majoritatea electoratului, mai atenuîndu-și din orgolii, Iavlinski ar putea deveni, într-un viitor nu prea îndepărtat, unul din cei mai importanți oameni politici din Rusia.

De cealaltă parte a spectrului politic se află partidele anti-reformă, anti-elțiene și pro-comuniste. Numărul acestora este destul de mare, iar evoluția lor în timp este greu de urmărit. În 1993, *Frontul Salvării Naționale* se anunța ca cel mai redutabil adversar politic al lui Boris Elțin. Numai că evenimentele de la începutul lunii octombrie 1993, atacurile excesiv de dure publicate în officiosul acestei formațiuni au dus la interzicerea mișcării. Din acel moment, rolul de lider al opoziției a revenit *Partidului Comunist din Federația Rusă*. Reînființarea acestui partid (PCUS a fost intezis după puciul eșuat din august 1991), refacerea structurilor organizatorice din teritoriu a fost o sarcină facilă pentru "duri" ultimului Comitet Central. Dar acest succes, relativ ușor dobîndit, a întărit pozițiile "dinozaurilor" din structurile de decizie ale partidului care s-au opus firavelor încercări de social-democratizare. Ei sunt, în fapt, continuatorii în timp ai celor care au blocat curentul reformist născut în procesul de destalinizare început de Hrușciiov în 1956. Tot datorită lor, trioul reformator Gorbaciiov – Iakovlev – Șevarnadze a eșuat în tentativa social-democratizării PCUS de la congresul din iulie 1990.

Căutînd succese politice spectaculoase în prezent, comuniștii ruși par să compromită șansele partidului în viitor. Peste 50% din simpatizanții acestei formațiuni sînt pensionari și persoane de vîrsta a treia. Printre tinerii cu drept de vot, mai ales printre cei cu studii superioare, audiența *Partidului Comunist* este foarte redusă, cele mai multe sondaje indicînd o cifră de pînă în 10 procente. În condițiile în care media de viață în Rusia scade vertiginos, comuniștii riscă să piardă, într-un interval de timp nu prea îndelungat, jumătate din propriul electorat.

Nefericită pentru comuniști, pare să fie și prezența lui Ghenadii Ziuganov în fruntea partidului. Integrat de tînr în mișcarea comunistă studențească, Ziuganov a atins apogeul carierei politice în anul 1989, cînd a fost numit membru în Comitetul Central și șef-adjunct al comi-

siei ideologice a CC al PCUS. El s-a alăturat, în scurt timp, grupului antigorbaciiovist. Odată cu eșuarea puciului din august 1991, se încheie și prezența lui Ghenadii Ziuganov pe culoarele de la Kremlin. Puterea de muncă și dibăcia cu care poartă negocieri de culise l-au impus în momentul în care au fost refăcute structurile partidului. La alegerile din decembrie 1993, Ziuganov a obținut un rezultat peste așteptările observatorilor politici. Din întregul spectru al grupărilor neo-comuniste, partidul lui Ziuganov a fost cel mai bine clasat. În cei doi ani de pînă la alegerile din decembrie 1995, Partidul Comunist s-a conturat, în percepția electoratului; drept cea mai importantă formațiune politică din opoziție. Cu cele 22,3 procente cîștigate, cu rezultatele bune înregistrate și la votarea pe listele uninominale, comuniștii lui Ziuganov, împreună cu naționaliștii lui Jirinovski, au ajuns să controleze astăzi, cu o majoritate simplă, și deci fragilă, Duma de Stat.

Înfrîngerea lui Ghenadii Ziuganov, în alegerile prezidențiale recent încheiate, va determina probabil un val de reorganizări în structurile superioare ale partidului. Dar cu actuala conducere, orice tentativă de reformare și transformare a *Partidului Comunist* într-unul social-democrat pare a fi sortită eșecului. Mai probabilă este varianta conform căreia *Frontul popular patriotic*, din partea căruia a candidat Ziuganov la președenție, alcătuit din peste 200 de organizații ce gravitează în jurul comuniștilor, se va transforma într-un partid politic. Aceasta ar fi o conjunctură favorabilă în care s-ar putea reforma *Partidul Comunist*. Însărcinarea lui Nikolai Rîjkov, fost premier al Uniunii Sovietice, cu formarea noului partid politic indică o tatonare, cel puțin, a ideii de restructurare a partidului.

Și *Partidul Agrarian, Rusia Muncitoare* sau *Femeile Rusiei* se înscriu în categoria formațiunilor neo-comuniste. Unele au cochetat cu puterea, au sprijinit guvernul Cernomîrdin și au votat proiectele de legi avansate de acesta. Așa s-a întîmplat cu *Femeile Rusiei*. Cel mai spectaculos este partidul *Rusia Muncitoare* și liderul acesteia Viktor Ampilov, cu sediul său situat într-o magheriță de pe o stradă lăturalnică și cu micul cor de femei care intonează imnul partidului și cîntece revoluționare la toate mitingurile și demonstrațiile organizate în capitală de Opoziție. De un pitoresc tragic a fost marșul din 1 mai 1993, încăierarea dintre miliție și simpatizanții lui Ampilov soldîndu-se cu morți și cîteva zeci de răniți.

În fapt, toate formațiunile politice procomuniste, antireformatoare și antiprezidențiale se găsesc, mai mult sau mai puțin, sub umbrela *Partidului Comunist*. Discursul politic promovat este unul antioccidental, antiamerican, și adesea antisemit (nu o dată s-au auzit, de la politicieni

îndeajuns de respectabili, pledoarii împotriva "complotului iudeo-masonic" al cercurilor financiare mondiale). Adesea se adoptă motive religioase ortodoxe, apelîndu-se totodată la bogata mitologie a vechiului naționalism rus. În fapt, acest tip de discurs politic seamănă mai degrabă cu cel al slavofililor autohtoniști și antimodernizatori din veacul trecut. Referirile la Stalin și mai puțin la Lenin sînt rar prezente în mesajul politic produs de aceste grupări. Cît despre Marx și Engels, național-comuniștii de azi par nici să nu fi auzit vreodată.

Vladimir Jirinovski, liderul *Partidului Liberal-Democrat* de orientare naționalistă, pare mai degrabă o diversiune pe scenă politică rusă. Exoticul Jirinovski, funcționînd ca un "paratrăznet politic", atrage un segment important al electoratului negativ care, îndreptîndu-se spre comuniști, ar fi putut să dea mai mult de furcă puterii actuale. Liderul naționalist a fost extrem de util Kremlinului prin faptul că a sprijinit proiectul de Constituție, adoptată în urma referendumului din decembrie 1993, și a funcționat și pe post de "sperietoare" pentru Occident. Aflat într-o evidentă pierdere de viteză (după ce obținuse 22% la alegerile din decembrie 1993, în 1995, PLD a primit doar 11 procente din voturile exprimate) – aceasta și pe fondul maturizării politice a electoratului rus –, Jirinovski se pare că, nu peste mult timp va intra într-un con de umbră.

Din compararea rezultatelor mai multor sondaje de opinie realizate în ultimii doi ani, rezultă faptul că aproximativ o treime din electorat simpatizează cu polul politic reformator și anticomunist, o treime o reprezintă electoratul negativ, antioccidental, naționalist, antimodernizator și procomunist. În acest caz viitorul Rusiei pare să depindă de ultima treime a electoratului, cea a nehotărîților, a celor care își schimbă simpatiile politice și intențiile de vot cu o dezinvoltură imprezvizibilă.

Calculul postelectorale

Victoria președintelui Boris Elțin în cel de-al doilea tur al alegerilor prezidențiale din Federația Rusă reprezintă un mare succes al polului politic reformist. Dar prezența sa la Kremlin nu este totuși o garanție că procesul de modernizare și europenizare a Rusiei se va încheia curînd și cu succes. Dacă Boris Elțin, ar pune în practică măcar jumătate din promisiunile sale electorale referitoare la "corectarea reformelor" acest proces ar putea fi serios încetinit. Și apoi, precedentele istorice indică faptul că, în Rusia, într-o societate care n-a ajuns să producă bunăstare generală, ci numai privilegii, regimurile politice sînt puternic personalizate, iar suflul înnoitor este prezent doar în primii ani după fiecare nouă schim-

bare de lider. Obiectivul invariabil îl constituie, în consecință, structurarea unui nou aparat politic în jurul conducătorului și reîmprospătarea, cu oameni noi și leali, a etajelor superioare ale nomenclaturii. Odată încheiat noul aparat, acesta prezintă tendința de a-și osifica propriile structuri, mergînd pînă la blocarea circulației elitelor la nivelurile inferioare. Din progresist și reformator, aparatul politic odată constituit se transformă treptat și aproape firesc într-o structură conservatoare. Tipul de administrație elțiană, unde relațiile dintre funcționarii superiori și liderul de la Kremlin nu sînt numai profesionale ci și personale, are toate caracteristicile și înclinațiile acestui model.

Marea necunoscută rămîne, totuși, sănătatea lui Boris Elțin. La cei 65 de ani ai săi, președintele depășește cu aproape 7 ani media de viață, la bărbați, înregistrată în Moscova. Boala cardiacă are drept consecință o insuficientă irigare a creierului, lucru care ar putea genera dificultăți în luarea unor decizii. Cele două (după alții, chiar trei) preinfarcturi nu prevestesc nimic bun. Lipsa de informații oficiale despre starea sănătății președintelui lasă loc liber zvonurilor de tot felul. Unii observatori afirmă că Boris Elțin nu-și va putea încheia mandatul. În acest caz, conform articolului 92, paragrafele 2 și 3, din Constituția Federației Ruse, primul ministru va prelua temporar funcția de președinte și va organiza alegeri prezidențiale în trei luni din momentul încetării mandatului fostului președinte legal ales. În aceste momente, funcția de șef al guvernului poate deveni mai importantă ca niciodată. Președintele Elțin l-a însărcinat deja pe premierul Viktor Cernomîrdin cu formarea noului guvern. Numirea sa ar putea obține și acordul Dumei de Stat, cu toate că ea este dominată de comuniști și naționaliști.

În desemnarea urmașului lui Boris Elțin un rol esențial ar putea juca și generalul în rezervă Aleksandr Lebed, cel care, în urma plasării în primul tur al prezidențialelor pe locul trei cu aproape 15% din voturi, a fost cooptat imediat în echipa președintelui în calitate de consilier pentru probleme de securitate, fiind numit și în funcția de secretar al Consiliului de Securitate al Federației Ruse. În unele declarații făcute de Boris Elțin în ultimele zile ale campaniei electorale dinaintea primului tur al alegerilor, acesta a lăsat să se înțeleagă că Aleksandr Lebed ar urma să fie candidatul anului 2000 la președenția rusă. Chiar dacă asemenea declarații nu ar fi decît conjuncturale, și deci menite să-l cîștige pe general de partea sa în perspectiva celui de-al doilea tur de scrutin, este totuși greu de crezut că elita politică deja structurată în jurul actualului lider de la Kremlin l-ar putea accepta, cu ușurință pe intrus. Este puțin probabil ca

stingherul general să se adapteze acestui mediu, în care vine doar cu sloganurile populiste despre cinste, inco-ruptibilitate și fără o apetență specială pentru compro- misuri. Până acum, Aleksandr Lebed nu a făcut, de altfel, proba abilității sale în complicatele jocuri de culise de pe palierul superior al puterii. A reușit însă, în scurt timp de la instalarea lui în noile funcții, printr-o serie de de- clarări fără acoperire, să-l stămească pe Viktor Cerno- mîrdin împotriva sa. În eventualul conflict dintre cei doi, cuvîntul președintelui Elțin ar marca un nou jalon în evoluția structurii centrale a puterii de la Kremlin.

Printre crizele ce pot interveni între actualele com- partimente ale puterii din Rusia ar fi și aceea privind evoluția relațiilor dintre președinte, guvern și Duma de Stat. În cazul în care nu se va putea stabili o minimă co- laborare între executiv și legislativ, președintele ar putea dizolva Duma în conformitate cu prevederile Constitu- ției (art. 84 și 109). Unii observatori anticipează deja fap- tul că în decembrie 1997, se vor organiza noi alegeri par- lamentare. Dar reformarea Partidului Comunist, acesta putînd atunci atrage un segment mai larg al electoratului, pe fondul scăderii nivelului de trai, al unei corupții și cri- minalități ridicate, ar putea, la rîndul ei, determina Duma să forțeze alegeri anticipate în speranța că obținerea unei majorități de 2/3, i-ar înlesni o încercare de a demite președintele și schimba Constituția.

Alături de miza imensă pe care o are încheierea cu succes a tranziției economice, a modernizării, a instaură- rii unei democrații autentice și a constituirii unei puternice societăți civile, Rusia mai are de trecut și printr-o altă probă dificilă – cea a transformării într-un stat-națiune viabil, de tip european.

Statele federale din fostul lagăr comunist s-au dez- integrat. Cehoslovacia a urmat o cale pașnică în vreme ce Iugoslavia a fost cuprinsă de vîlvătaie războiului. Singură Federația Rusă pare să fi evitat demantelarea. De fapt, statul moscovit, încă de la mijlocul veacului al XVI-lea, după cucerirea Kazanului și Astrahanului, devine un im- periu multiethnic. Rușii au fost întotdeauna cel mai im- portant grup etnic (la sfîrșitul secolului XIX, 45% din populație, iar în URSS-ul anului 1989, 50%). În urma destrămării Uniunii Sovietice, ultimul imperiu colonial de tip teritorial, Federația Rusă, care este din punct de vedere etnic relativ omogenă (81% etnici ruși) are șansa de a se constitui într-un stat-națiune.

Pînă în prezent însă, în locul bunăstării, securității economice și sociale care ar putea constitui liantul dintre diferitele comunități, rușii s-au grăbit doar să înlocuiască mitul comunist al "fratelui mai mare" (poporul rus, evi- dent) cu mitologia imperialismului rusesc, condimentată cu sloganuri și simbolistică ortodoxă.

În Rusia ființează, aproape în anonimat, comunități etnice care în ultimii ani și-au inventat un alfabet, o isto- rie, un folclor (care este rezultatul exclusiv al aculturației). De fapt aceste popoare își construiesc din nimic o identi- tate proprie. Un filolog pasionat de istorie a publicat bu- năoară, într-o capitală a unei republici de pe Volga, o bro- sură în care explică faptul că o anumită etnie, nu contea- ză care, ar fi înrudită nici mai mult nici mai puțin decît cu incașii Americii precolumbiene.

Dacă în Tatarstan tensiunile naționale s-au aplanat fără vărsare de sînge, această republică obținînd un statut special în Federația Rusă, grație și abilității președintelui Mantimer Șaimiev, Cecenia, căreia Boris Elțin i-a refu- zat un statut similar, a urmat calea diferită a războiului cu Rusia, pentru independență. Într-un viitor nu foarte în- depărtat, în republicile de pe Volga, unde din cei 15 mil- ioane de locuitori doar o treime sînt etnici ruși, ar putea izbucni și alte mișcări naționale. Or, axa de comunicații ce leagă Moscova de Siberia trece pe aici. Acesta este și tra- seul pe care se transportă resursele energetice, în special petrolul extras în Siberia și în republicile din Asia Centrală. La populația majoritar musulmană de pe Vol- ga, se observă deja tentația independenței. Disponînd de imense resurse naturale, republicile în cauză s-ar putea trînsforma în bogate "emirate." În nordul Caucazului, locuit de numeroase grupuri etnice musulmane, cu o bogată tradiție de luptă împotriva ocupației ruse, curent- ul independentist ia amploare. Pînă și în Siberia se aud voci care cer desprinderea acelor zone din federație.

Rusia de astăzi combină o șansă de modernizare, care încă nu s-a consumat, cu un mare potențial de criză. Aceste stări conflictuale, evidente sau latente, sînt greu de pronosticat în manifestarea lor viitoare, mai apropiată sau mai îndepărtată. Soarta Rusiei va depinde, în bună măsură, de felul în care locatarul de la Kremlin va ști să gestioneze crizele prezente și viitoare. □

ARMAND GOȘU – He graduated from the History Department, University of Bucharest. Currently, he works as a Fellow Resercher at the Institute of History "Nicolae Iorga". He holds as scholarship in Russian Studies in Moscow.

Rusia între aparență și realitate

ANDREI MOCEAROV

Evaluarea situației din Rusia reprezintă un exercițiu complicat, iar dificultatea majoră a analistului poli- tic este de a separa aparențele de realitate. În Ru- sia, teatrul a fost întotdeauna la modă. Principala proble- mă a lui Elțin și a elitelor politice din jurul Kremlinului a fost și este menținerea la putere în condițiile păstrării u- nei legitimități aparente. După desființarea neconstitu- țională, în septembrie 1993, a parlamentului, urmată de bombardarea cu artileria grea a clădirii acestuia pentru a-i "convinge" pe deputați că nu-i de glumit cu "democra- ția", legitimitatea lui Boris Elțin și a elitei politice care îl înconjură s-a destrămat complet. Considerat de majori- tatea unei populații ce resimțea din plin costurile sociale ale terapiei-șoc drept un trădător, care desființase ilegal fosta URSS, Elțin a adăugat la dosarul său – și așa în- cărcat – această brutală intervenție.

Improvizarea unor alegeri în pripă, în care opoziția reală a fost scoasă, sub diferite pretexte, din procesul e- lectoral și înscenarea votării unei constituții puternic pre- zidențiale au creat aparența unui cadru legal, necesar mai ales pentru a evita o mișcare impredictibilă a elitelor mili- tare nemulțumite pentru că au fost atrase în jocuri poli- tice și nevoite să recurgă la forță. Cu această ocazie a avut loc lansarea lui Jirinovski, un actor desăvîrșit, care a jucat rolul ultranaționalistului. Pe lîngă sarcina princi- pală, de a aduce lumea la vot, dînd lumină verde unei constituții autoritare, Jirinovski a îndeplinit încă două misiuni: una pe plan intern, și anume "scoaterea aburilor de sub capacul sub presiune"; și altul extern – menține- rea la cote ridicate a amenințării rusești, a fricii față de ruși. Tot cu ocazia alegerilor din 1993 a fost discret lansat Ziuganov, dar rolul său principal urma a fi jucat ulterior.

Cu un parlament lipsit practic de putere de decizie, Elțin a condus prin decrete. El a luat cîteva măsuri cosme- tice, printre care îndepărtarea lui Gaidar din guvern (care fusese deja înlocuit din funcția de prim-ministru, cu un an mai devreme, de "conservatorul" Cernomîrdin). De ase- menea, guvernul a fost părăsit și de ultraliberalul minis- trul de finanțe Fiodorov. Imaginea alunecării spre stînga o dată creată, Elțin și guvernul au continuat, sub priviri- le pline de admirație ale FMI, rețeta monetaristă a lui Gaidar. Încă odată realitatea se distanța clar de aparențe.

Caracteristic acestei perioade rămîne profunda cri- ză socială și economică, care a dus la o accentuare a di- vizării societății rusești și la o continuă pierdere de legi- timitate a elitei de la Kremlin, prin creșterea faliei dintre guvernanta și guvernați.

Puterea reală în Rusia este deținută de clanuri care își împart diverse zone de activitate și influență. Majori- tatea elitelor actuale provine din nomenclatura sovietică (peste 80%).

Sunday Telegraph constata, în februarie, existența a cinci asemenea clanuri și anume: clanul gazului, cu "na- șul" Cernomîrdin; clanul Korjakov, cu legături în com- plexul militar-industrial și în industria pietrelor prețioa- se; clanul agrarian; clanul Moscova, al cărui șef este pri- marul Moscovei, Lujkov; clanul occidental, cu legături în domeniul bancaro-financiar și cu organizațiile finan- ciare internaționale. Aceste clanuri sunt mulțumite de un președinte-marionetă gen Elțin. Acest sistem funcționa- ză, fiind deranjat doar de necesitatea ținerii alegerilor, pentru a obține aprobarea occidentală, dar mai ales pen- tru a crea o oarecare senzație de democrație populației. Pentru acest sistem, alegerile sînt totuși o pacoste. Dacă supraviețuiește alegerilor, el poate funcționa în conti- nuare, eventual atrăgînd noii veniți. În lipsa unei varian- te mai bune, clanurile au pus la punct organizarea ace- stei teribile farse: alegerile prezidențiale. Regia este însă internațională și se poate spune că am asistat la o super- producție multinațională. Analistii politici au apreciat că articolul secretarului de stat Warren Christopher (apărut în revista *Time* din 27 mai a.c.) reflecta intenția foarte conturată a Administrației americane de a nu lăsa ca alegerile din Rusia să se desfășoare în voia soartei. Bani, specialiști americani în campanie electorală trimiși la Moscova pentru a-l ajuta pe Elțin, închiderea ochilor în fața unei campanii prin mass media complet asimetrice, care nu a asigurat un minim de *fair play* și, probabil, alte acțiuni de sprijin mai puțin vizibile au fost din plin fo- losite pentru a asigura victoria favoritului Occidentului.

Decizia pentru ținerea alegerilor nu s-a datorat pasi- unii pentru democrație a clanurilor rusești, ci pericolului de instabilitate pe care instalarea pe față a unui regim au- toritar l-ar fi produs. Victoria lui Elțin în cadrul unor ale-

geri libere și corecte se dovedea imposibilă. Dosarul guvernării sale este într-adevăr impresionant. Nu se cunoaște în istorie o situație similară ca pe timp de pace o țară să sufere o asemenea prăbușire. Ruinarea economică – declinul economic în fiecare dintre anii de domnie a lui Elțin a fost de două ori mai accentuat decât cel al SUA în timpul "mării depresiuni" din anii 1930 –, distrugerea potențialului științific, dezmembrarea armatei și abandonarea echipamentelor militare, scurgerea a sute de miliarde de dolari în străinătate (realizați prin jaful fără precedent al resurselor naturale) și, nu în ultimul rând, degradarea morală și fizică a populației reprezintă parametrii unui adevărat genocid. Practic, mafia rusească a înlocuit statul, care este în avansată dezmembrare, incapabil să ridice impozitele. Economii populației au fost spulberate, iar salariile nu se plătesc cu lunile. Cine nu fură nu mai poate supraviețui. Exemplul cel mai elocvent pentru starea de prăbușire biologică a națiunii ruse îl reprezintă scăderea speranței de viață de la 65 de ani la 58 de ani în numai cinci ani. Aritmetic, situația este comparabilă cu represiunile staliniste, cu diferența că ele au produs același rezultat în 30 de ani. Indiferent însă de rezultatul urnelor, patronii lui Elțin au luat decizia să-l declare învingător. Într-un moment de sinceritate, Serghei Beliaev, liderul grupului parlamentar "Casa Noastră-Rusia" a fost foarte clar: "Noi nu intenționăm să predăm puterea și nu o vom face niciodată. Nu trebuie să existe iluzii în această privință".

Rămânea doar de scris scenariul și apoi de regizat organizarea unor alegeri aparent corecte și care în final să explice cum Elțin, deși inițial foarte nepopular și pornit în cursă de pe o poziție fără speranță, a izbutit totuși să triumfe.

Campania electorală s-a organizat "științific". Sondajele de opinie au arătat o creștere permanentă a popularității lui Elțin, care, chipurile, a știut să vină în întâmpinarea preocupărilor majorității rușilor. Lista de îngrijorări cuprindea războiul din Cecenia, criminalitatea și neplata salariilor. Mai nimic din acestea nu s-a rezolvat. În Cecenia, războiul e în plină desfășurare, crima organizată e la ea acasă, iar salariile restante nu s-au plătit integral. O altă poveste difuzată de comentarii ruși a fost că populația rusă s-a dovedit a fi mai speriată de întoarcerea la comunism decât de Elțin, cu toate greșelile lui. Poate cel mai elocvent argument că lucrurile nu stau așa este modul în care a fost tratat Gorbaciov în campania electorală. Nu faptul că a obținut doar 0,5% dintre voturi (de fapt, nimeni nu va ști vreodată rezultatul real al acestor alegeri), ci felul cum a fost întâmpinat de-a lungul și de-a latul Rusiei: cu înjurături, huiduieli și chiar palme.

Imaginea lui Elțin în rândul rușilor nu este departe de cea a lui Gorbaciov.

O mutare bine gândită a fost aducerea lui Lebed în prim-plan. Cu două săptămâni înaintea primului tur, generalului, adept al "legii și ordinii", i s-a făcut loc într-o mass media acaparată complet de Elțin. Mesajul lui a fost foarte simplu: trebuie instaurată ordinea și legea. Programul lui economic prelua o idee mai veche a lui Gaidar, conform căreia lucrurile merg prost din cauză că acumularea capitalului s-a făcut în mânăile fostei nomenclaturi și a directorilor întreprinderilor de stat. Trebuie lăsate forțele pieții, care vor forța trecerea capitalului de la "capitaliștii răi" la "capitaliștii buni". Pe fondul acestei platforme, lui Lebed i s-au atribuit 15% din voturi. Invitat repede la Kremlin să ocupe postul de secretar al atotputernicului Consiliu al securității, Lebed și-a luat rolul în serios, făcând ceva valuri pe culoarele Puterii. Elțin a declarat rapid că în turul doi se prezintă cu sinteza celor două programe, al lui și al proaspătului promovat la Kremlin. Deși voturile pentru Lebed, atâtea câte au fost, au reprezentat voturi de protest împotriva regimului reprezentat de Elțin, aducerea lui Lebed în tabăra Puterii a oferit o explicație pentru victoria lui Elțin în turul al doilea. Explicația, de altfel naivă, mai întretine o aparență. Lebed joacă rolul lui Jirinovski din 1993, dar este mult mai primitiv și, categoric, lipsit de harul actoricesc al liderului Partidului Liberal Democrat. "Omul de Cro-Magnon", cum îl descrie pe Lebed John Simpson de la *The Sunday Telegraph*, a fost desemnat să îndeplinească aceleași sarcini ca și Jirinovski: o supapă de siguranță prin care să se relaxeze tensiunea acumulată în societatea rusă și menținerea la cote înalte a percepției pericolului rusesc. Karaganov, consilierul pentru politică externă a lui Elțin, îl consideră un soldat loial. Lebed nu este un factor de decizie, ci un simplu pion în mânăile celor care conduc cu adevărat Rusia. Dacă va face imprudența să-și ia rolul în serios, Lebed va fi alungat de la Kremlin tot atât de rapid precum a fost adus. Pentru simplu motiv că luarea rolului în serios, și anume introducerea ordinii și eradicarea corupției, ar însemna atacarea chiar a patronilor săi actuali. Cernomîrdin i-a atras deja atenția, imediat după alegeri, asupra limitelor puterilor sale, amintindu-i de soarta lui Ruțkoi, pe fondul risetelor ziariștilor prezenți.

Lovitura de grație a fost dată însă chiar prin intermediul lui Ziuganov. După conflictul dintre președinte și parlament din 1993, scriitorul rus Eduard Limonov, care a locuit în Franța în perioada sovietică, dezvăluia o teză oarecum stranie. Balaurul care conduce Rusia are mai multe capete. În afara lui Elțin, Limonov îi pomenea pe Jirinovski, Iavlinski și Ziuganov. Înainte de a dezvălui

rolul jucat de Ziuganov în această piesă de teatru, merită amintit faptul că, dincolo de sondajele evident contrafăcute din campania electorală privitoare la șansele candidaților, au existat și investigații sociologice serioase efectuate de institute de specialitate din Rusia și străinătate. Ele dau o imagine destul de clară asupra stării de spirit și opțiunilor electoratului rus. Funcție de sondaj, partea conservatoare a populației, sau blocul roșu, este estimată între 50% și 70%, în timp ce adepții economiei de piață și sprijinitorii reformelor se situează între 10% și 30%. Restul îl reprezintă centrul și cei fără o opțiune clară, dar și ei total nemulțumiți de prestația lui Elțin. Aș aminti doar sondajele "Eurobarometru", efectuate la comanda Uniunii Europene în 1994 și 1995, care arată că 63%/65% dintre ruși resping economia de piață. Aceste date, fără a mai lua în considerare prestația penibilă a lui Elțin cu diverse ocazii sau starea sănătății lui, ofereau practic șanse nule acestuia de a mai obține un nou mandat printr-un scrutin cît de cît corect.

Declararea victoriei lui Elțin în aceste condiții echivala cu anularea alegerilor și cu instalarea pe față a unui regim represiv autoritar. Perceperea de către populația rusă a falsului grosolan risca o puternică instabilitate socială și politică.

Comportarea naturală a candidatului Opoziției ar fi fost o contestare a alegerilor, acțiune care ar fi primit sprijinul masiv al populației. Ziuganov însă, nu numai că n-a contestat alegerile, dar a recunoscut opțiunea făcută, chipurile, de ruși. El n-a organizat o numărătoare paralelă a voturilor, dînd senzația că are deplină încredere în Comisia electorală, al cărei președinte nu s-a sfiit să-l sprijine fără jenă pe Elțin. În felul acesta, Ziuganov a ajutat enorm la încercarea de a crea impresia că alegerile au fost corecte. Pentru cetățenul rus, deruta este totală: deși știe că majoritatea prietenilor și vecinilor au votat cu Ziuganov constată că favoritul lor recunoaște public înfrîngerea. Mai mult decât atât, speriat chiar și el de numărul mare de voturi pe care risca să le obțină, Ziuganov a avut o atitudine pasivă în partea finală a campaniei electorale și între cele două tururi de scrutin. Comentatorul politic de la Reuter, John Morisson, își intitula sugestiv articolul din 23 iunie: "Pasivul Ziuganov – încercă el într-adevăr să câștige?". Ziaristul aprecia că Ziuganov apare ca un *sparing partner* căruia i s-a spus să se retragă din luptă și să-l lase pe supergreul campion Boris Elțin să-și apere cu succes titlul. Apariția lui Ziuganov, cu câteva zile înaintea turului doi, într-o discotecă din Moscova nu putea decât să provoace uluială și nedumerire în rândul suporterilor săi conservatori, fără să atragă pe nimeni din tabăra adversă.

Dincolo de starea de spirit a rușilor, care făcea imposibilă obținerea de către Elțin a 40 de milioane de voturi, ideea farsei electorale este susținută și de alte câteva detalii. Ciubais, fost responsabil cu privatizarea și în prezent consilier la președinție, o persoană care deține o putere reală în Rusia, a dezvăluit cu câteva zile înaintea alegerilor, într-o discuție discretă cu câțiva ziariști americani, că Elțin va obține un avataj mic, de câteva puncte, în primul tur și va câștiga confortabil în turul al doilea cu 10-15 puncte. Ceea ce s-a și întîmplat, cu o stranie precizie... Ziariștii americani au fost surprinși de siguranța lui Ciubais, care a consumat foarte puțin timp cu analiza șanselor și s-a concentrat asupra noului guvern Cernomîrdin, pe care îl vede mai reformator, dînd impresia că rezultatul alegerilor reprezintă deja un lucru tranșat.

Persoane bine informate din străinătate erau și ele la curent cu punerea la cale a farsei. Doamna Helene Carrere D'Encausse estima încă din 20 februarie a.c., la Forumul de la Paris, că extinderea NATO își va găsi o soluție negociată după alegerile prezidențiale din Rusia, cînd "vor interveni o serie de înțelegeri privind securitatea Europei, la care Rusia va fi părtașă". Această viziune optimistă, care presupunea obligatoriu victoria lui Elțin, era oferită într-un moment cînd președintele rus se afla, în sondajele de opinie, undeva pe locul 4 sau 5, departe în urma lui Ziuganov.

"Primele alegeri democratice" din Rusia după 1000 de ani s-au dovedit a fi cea mai mare farsă din ultimii 1000 de ani.

În exterior, nimeni nu este deranjat de acest dezno-dămînt, ci din contră. Pentru SUA și aliații săi occidentali, opțiunea realistă de a sprijini actuala echipă autoritară, dar care garantează scoaterea Rusiei din jocurile mondiale și care evită o întoarcere la sovietism, s-a dovedit mai atrăgătoare decât încurajarea unui proces democratic în Rusia, care putea fi plin de capcane și cu rezultate imprevizibile.

În Europa Centrală, unde frica reziduală, după o vecinătate de secole deloc confortabilă cu imperiul rus și sovietic, rămîne prezentă, toată lumea a răsuflat ușurată pentru simplu motiv că Elțin este deja cunoscut și, deci, previzibil în mare măsură.

Pentru Rusia, principala consecință a alegerilor este întărirea regimului autoritar și creșterea șanseii ca regimul să recurgă din ce în ce mai des la măsuri represive.

Pe termen scurt, liderii de la Kremlin vor profita de deruta din rîndul Opoziției și a populației pentru a reinstala rapid pe Cernomîrdin ca prim-ministru și a mai completa câteva reforme după pauza impusă de campania electorală. Ziuganov și cei din jurul său optează pen-

tru varianta compromisului și validarea lui Cernomîrdin în postul de prim-ministru de către Duma de Stat, unde comuniștii și aliații lor dețin majoritatea. Dar, trezite din capcana în care au fost atrase, multe dintre componentele blocului electoral al lui Ziuganov se vor desprinde de acesta. De asemenea, este probabilă o scindare a Partidului Comunist într-o aripă social-democrată și una marxistă.

Politica externă a Rusiei nu va suferi modificări majore. Va rămâne predominant pro-occidentală, căci clanurile rusești care dețin puterea sînt interesate de o relație bună cu Occidentul, de care depinde prosperitatea afacerilor lor.

Premoniția doamnei DiEncausse are toate șansele să se împlinescă și în curînd vom fi, probabil, martorii unui acord Rusia-NATO, prin care Rusia va accepta extinderea alianței și va căpăta în schimb statutul de partener politic. Conform "Planului pentru Europa", expus de Zbigniew Brzezinski în *Foreign Affairs* din ianuarie/februarie 1995, acordul va cuprinde probabil și o recunoaștere explicită de către Rusia a independenței Ucrainei.

În rest, va continua discursul zgomotos de mare putere, din ce în ce mai contrastant cu realitatea. Încet, dar sigur, Rusia se va retrage din probleme globale. Este practic scoasă din ecuația procesului de pace din Orientul Mijlociu, iar în Bosnia joacă rolul de partener ascultător al diplomației americane.

Principala problemă a Rusiei este una internă: încercarea de a consolida coeziunea teritorială rusă. Importanța acestui obiectiv este limpede, cînd criza cecenă continuă să dovedească riscurile separatiste care pîndesc Rusia. Găsirea unor soluții moderne pentru federalismul rus este o prioritate de prim rang. Deocamdată, Elțin a încheiat, de multe ori din motive electorale, cîteva tratate cu unii subiecți ai Federației, care oferă acestora chiar drepturi ce contravin Constituției. Unele republici au proclamat dreptul lor constituțional de a declara război sau pace sau de a oferi azil politic fără să notifice Moscova. Igor Stroeov, președintele Consiliului Federației, Camera superioară a parlamentului, se întrebă: "Ce fel de federație construim noi: bazată pe Constituția Rusiei sau pe baza acordurilor și tratatelor individuale?" și atrage atenția că, mergînd pe calea urmată pînă acum, există riscul destrămării Rusiei după modelul deja verificat al URSS-ului.

A doua problemă cu care se confruntă Rusia este relația cu fostele republici sovietice. Și în acest caz, diferența dintre aparență și realitate este remarcabilă. Confruntat cu o puternică presiune de jos, și nu doar în Rusia, Elțin a menținut un discurs pro-integraționist, dar în realitate a făcut foarte puțin în acest sens. Majoritatea hotărî-

rilor luate în cadrul CSI n-au fost puse în aplicare, iar Uniunile cu Belarusia și apoi cu Kazahstan și Kîrghistan au avut un caracter pur electoral. Prost pregătite, ele sînt pline de contradicții și au șanse minime de fi puse în aplicare. Totuși, sub presiunea populațiilor și din rațiuni economice, procesul de integrare va evolua, dar nu va depăși probabil dimensiunea economică. Integrarea militară este puțin probabilă, cu excepția cîtorva colaborări punctuale, iar de cea politică nici nu poate fi vorba.

Rusia are interese importante în Caucaz, Balcani și Asia Centrală, în special pentru a deține controlul asupra rutelor de transport a petrolului și gazelor.

O zonă de interes în creștere este regiunea Asiei de Sud-Est, unde Rusia încearcă să penetreze piața de armament.

Relația cu China va evolua probabil normal, fără șocuri. Totuși, în condițiile diminuării puterii Rusiei și relaxării controlului asupra regiunilor ei orientale, China ar putea încerca o penetrare economică și demografică.

Actuala conducere de la Kremlin nu va merge pe calea unei alianțe chino-rusești anti-americane, poate coșmarul cel mai negru pentru SUA.

Influența în Europa Centrală va continua să se diminueze, Rusia nefiind în situația de a influența decisiv opțiunile țărilor din această zonă.

De altfel, principalele componente ale puterii rusești actuale, deținerea armelor nucleare, mărimea teritoriului și resursele naturale, precum și existența unei populații educate vor evolua pe o curbă descendentă.

În ceea ce privește evoluția internă din Rusia, întrebarea este legată în primul rînd de resursele actualului regim autoritar de a se menține la putere și de reacția populației la "strîngerea inevitabilă a șurubului", în condițiile în care cu actualele politici economice șansa de refacere este mică. Teoretic, sînt posibile două variante: fie depriarea și pasivitatea unei populații lipsită de speranțe, care să accepte pe un timp nedeterminat soarta ingrătă, fie acumularea unor tensiuni care să conducă la mari mișcări sociale, cînd orice este posibil, inclusiv declanșarea unui război civil cu consecințe greu de evaluat. □

ANDREI MOCEAROV (1954) – He graduated from the Politechnical Institute of Bucharest.

Currently, he is parliamentary expert at the Department of International Relations, Direction of Analysis, Synthesis and Parliamentary Documentation of the Chamber of Deputies.

Izolaționismul cultural

– lumini și umbre –

ADRIAN MARINO

Problema "minorităților" culturale și literare, a izolării și "insularității" lor, în genere a "multiculturalității" în interiorul culturii și literaturii "majoritare", a încetat, în epoca actuală, să mai constituie o temă de discuții doar academice, pur culturale și literare. Ele cunosc, mai ales în ultima perioadă, o puternică ideologizare și politizare. De nu ar fi decît să ne amintim de două recente documente internaționale de mare răsunset, ce le-au stimulat într-o largă măsură: *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare* (1992) și *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale* (1994). Ambele texte au cunoscut o intensă publicitate, chiar dacă lectura lor atentă rămîne încă o raritate.

Ele au produs numeroase controverse, confruntări politico-diplomatice, tratative și polemici, dezbateri și negocieri, deocamdată inconcludente. Nu este însă nici competența, nici preocuparea noastră – în acest cadru – de a ne ocupa de astfel de aspecte de acută actualitate. Ele sînt și rămîn, în primul rînd – ca rezolvare practică imediată – de competența strict politică a guvernelor interesate.

Doar că întreaga problemă a "insularității" culturale și literare – dar la fel de bine ar putea fi numită și "parohială", "închisă" sau "locală" – are și o dimensiune mult mai largă. Ea interesează nu numai politologia, dar și filosofia culturii, sociologia și chiar teoria literaturii. Or, din această perspectivă, la fel de legitimă ca și cea pur ideologico-politică – fără a ignora cîtuși de puțin toate conexiunile și interdependențele sale – progresele reflecției organizate nu sînt încă mari. Nu poate fi totuși vorba de a rezolva, în doar cîteva pagini, întreaga problemă. Dar unele idei limpezi și lipsite de orice spirit partizan și prejudecăți pot fi enunțate, chiar de pe acum, cu destulă claritate și fermitate.

Erori de abordare

Mai întîi, trebuie îndepărtată, și cu toată hotărîrea, eroarea – profundă – conformă careia "izolarea" și "in-

sularizarea" cultural-literară ar fi o problemă specifică, să spunem, doar Europei Centrale și de Răsărit. Ea constituie, dimpotrivă, un fenomen specific, chiar dacă în proporții variabile, tuturor culturilor din Vest și din Est, dezvoltate și subdezvoltate, majoritare și minoritare, aflate pe diferite trepte de dezvoltare istorică. Realitatea grupurilor mici, de o deosebită coeziune și influență, cu structuri specifice și "șefi" carismatici (lideri, vedete etc.) – constituite în interiorul marilor cadre sociale – a fost observată și studiată anterior de "microsociologia" americană a lui Jacob L. Moreno, 1892-1974 (un mic detaliu anecdotic: originar din... România). Mai aproape de noi, se discută, pe larg, despre "cultura politică parohială" (dar notele sale esențiale sînt specifice, de fapt, oricărui tip de cultură denumită parohială), în lucrarea de mare autoritate (tradusă recent și în românește, cu o bună introducere de Dan Pavel) *The Civic Culture* (1963), de Gabriel A. Almond și Sidney Verba. A pretinde că o problemă de semnificație și dimensiuni universale este specifică și aplicabilă doar unei singure regiuni (chiar dacă există, desigur, și particularități locale) constituie un exclusivism evident. El nu are nimic în comun cu obiectivitatea științifică.

O a doua eroare, la fel de serioasă, este de a vedea – ca să ne exprimăm astfel – doar jumătatea plină a sticlei, nu și pe cea goală. Altfel spus, numai o față a medaliei, aversul și nu reversul său. Trebuie subliniat, mai întîi și cu toată tăria: izolaționismul și "insularismul" în cultură și literatură reprezintă o formă indiscutabil legitimă de rezistență și combatere a oricăror discriminări pe baze etnico-lingvistice, pe de o parte, și de preservare a identității naționale specifice, pe de alta. Spiritul și literatura documentelor internaționale amintite sînt foarte explicite în legătură cu acest obiectiv esențial. El este și rămîne riguros inatacabil, în esență, oricum l-am defini: "auto-apărare", "recuperarea și păstrarea conștiinței naționale", a "patrimoniului cultural național", "apărarea și cultivarea memoriei colective", "naționalismul cultural legitim", "naționalismul civic" etc.

Asupra acestui aspect nu poate fi vorba de nici o obiecție sau controversă legitimă: toate minoritățile din

lume au astfel de drepturi imprescriptibile și inalienabile. Ele au deci dreptul de a se opune, prin mijloace constituționale și strict democratice, oricăror forme de nivelare, asimilare și omogenizare cultural-etnică din partea Statului-Națiune.

Doar că, în acest punct – dacă nu definim cu toată claritatea posibilă și noțiunile în discuție – putem intra într-o zonă de ambiguități, confuzii și interpretări abuzive, care – până la urmă – se pot dovedi profund negative și sterile pentru toți partenerii confruntării. Și, pentru cei care au astfel de revendicări (repetăm: perfect justificate), dar și pentru cei ce li se opun (din rațiuni istorice, ideologice și politice).

În esență, orice *ism* (izonlaționism, particularism, insularism, în genere naționalism) introduce, în mod inevitabil, ideea de disociere, separare și chiar de izolare, de alteritate bine subliniată, în orice împrejurare. O revistă de bun nivel ideologic, editată recent de Liga Pro Europa (I, 1-2, 1995), are chiar acest titlu semnificativ – *Altera*. Noi înșine, într-o carte de iminentă apariție (*Politică și Cultură. Pentru o nouă cultură română*), vorbim, între altele, și de *Cultura oficială, cultura alternativă*. Două forme ireductibile, antagoniste, ale culturii posttotalitare, libere.

Culturi majoritare – culturi minoritare

Întrebarea care se pune imediat și cu toată forța evidenței este următoarea: când o astfel de disociere și alteritate – respectiv, față de cultura majoritară, dominantă – este legitimă, perfect îndreptățită, și când ea riscă să cadă, inevitabil sau nu, de bună credință sau nu, în excesul contrar. Iar acesta poate fi le fel de negativ: izolare totală, un fel de monadă cu ferestrele riguros închise, refractară și impermeabilă oricăror forme de comunicare cu exteriorul, respectiv cu mediul cultural înconjurător. De unde și refuzul nu numai al oricăror influențe străine, care pot – într-adevăr, în unele situații precise – lovi în conservarea și dezvoltarea unor atribute specificității naționale de o legitimitate indiscutabilă, dar și un real exclusivism în sens invers. În numeroase împrejurări, influențele culturale străine pot fi și binefăcătoare, fecunde, extrem de pozitive. Unei intoleranțe condamnabile i se răspunde cu un alt tip de intoleranță (la fel de condamnabilă). Apare, în acest mod, o situație blocată, care se opune evoluției normale și progresului real în rezolvarea conflictului inevitabil.

Etnocentrismul, xenofobia, șovinismul cultural se pot dezlănțui, cum se întâmplă uneori, în toate sensurile. A ignora și respinge orice cunoaștere, contact și dialog posibil cu o altă cultură și sub orice aspect – indiferent dacă este “majoritară” sau “minoritară” într-o țară oarecare – reprezintă, orice s-ar spune și oriunde s-ar manifesta, o formă de subdezvoltare, intoleranță și un total anacronism la sfârșitul secolului 20. Într-o perioadă când *multimedia* reprezintă tot mai mult o realitate universală, când am intrat efectiv, cel puțin deocamdată, în lumea occidentală, în perioada lui *global village* (după formula lui Marshall McLuhan), când chiar documentele internaționale amintite sînt redactate, în mod evident, în spiritul și litera lui *one world*, izolaționismul cultural și literar radical, intransigent și definitiv, nu mai este posibil. Sub nici o motivație sau pretext istoric, ideologic ori cultural. Societatea modernă, liberă și democratică respinge, inclusiv în termenii constituționali și ai Statului de Drept, o astfel de izolare.

Multe ambiguități, interpretări abuzive și conflicte decurg din faptul că problema “insularității” culturale este discutată, mai întotdeauna, doar în termeni foarte generali. Atît la nivel oficial, cît și particular. Între instituții și instanțe centrale și regionale. Între “purătorii de cuvînt” de toate categoriile și spiritele critice libere, fără afiliere și încadrare, dar cu drepturi nu mai puțin egale de analiză critică și expresie liberă. În acest spirit, credem că este utilă și evocarea unor aspecte particulare. Mai mult, discutarea unor date precise – unele inevitabil iritante – devine strict necesară. Dacă asupra drepturilor minorităților culturale, de orice etnie, nu poate fi nici o discuție, modul cum ele pot fi combătute sau apărate în realitate, în mod curent și – detaliu esențial – în primul rînd în practica zilnică, prezintă aspecte negative.

Fără a pretinde, cîtusi de puțin, o rezolvare teoretică integrală și o documentare exhaustivă, credem a fi identificat, într-o formulare schematică, cinci obstacole esențiale în calea rezolvării obiective și fără prejudecăți a acestei probleme. Unele pot părea “minore”, privite de la mare altitudine, din nu știm ce Sirius diplomatic. Dar, în contextul imediat, real, actual, inclusiv românesc, al acestui tip de confruntări, ele se dovedesc de fapt hotărîtoare. Mici cauze, mari efecte. Și unele și altele, de pri vit cu luciditate și într-o totală libertate de spirit.

Nu sîntem “avocații” nimănui și schimbarea de regim din 1989 nu valorează – trebuie spus – doi bani dacă nu avem dreptul (și uneori chiar datorita) de a exprima și în astfel de situații observații și idei personale, pînă la capăt și fără inhibiții. Tot în acest spirit trebuie recunoscut deschis și energic că un stat, respectiv o cultură “ma-

ioritară”, are mult mai multe posibilități de acțiune și dominare practică, decît cultura “minoritară”, totdeauna în defensivă. Ceea ce nu înseamnă că aspectele lor negative nu sînt calitativ egale și deci pot fi puse în același mod, echilibrat, în balanță. În domeniul adevărului nu există priorități, privilegii și jumătăți de măsură. De nici un fel și din nici o direcție.

Specifismul și etnicismul

“Majoritar” sau “minoritar”, handicapul esențial este și rămîne – în orice împrejurare și la orice nivel – *specifismul* și *etnicismul* ireductibil și intolerant. Este o ideologie de origine romantic-naționalistă, orientată spre exacerbarea valorilor etnice, de orice categorie și pe toate planurile. Respectiv, proclamarea superiorității lor indiscutabile și în toate domeniile. În același timp, respingerea și combaterea altor valori etnice. Ceea ce duce la convingerea superiorității absolute a valorilor etnice, când acestea intră, în mod inevitabil, în conflict ori concurență, directă sau indirectă, cu alte valori etnice. Raportul de forță se transformă într-un raport valoric de superioritate și inferioritate, în cazul când, pe teritoriul Statului-Națiune, valorile etnice majoritare sînt superioare cantitativ valorilor etnice minoritare. De unde, o cauză continuă de exclusivisme, antagonisme și conflicte. Deoarece orice valoare proclamată nu numai ca dominantă, dar și absolută, devine întotdeauna dogmatică, intolerantă și restrictivă.

În felul acesta, ortodoxismul – asimilat abuziv cu spiritul românesc, expresie a unei inexistente și mitizate “unități spirituale a neamului” – respinge catolicismul, biserica unită, protestantismul; etnicismul devine rasist, xenofob, antisemit; ruralismul și satul românesc sînt o puse orașului, spiritului și culturii citadine etc. Evident, într-o astfel de perspectivă, în conflict direct cu statul laic, constituțional, de drept, minoritățile religioase, etnice și culturale – dincolo sau dincoace de orice garanții reale ori posibile – nu pot avea o existență comodă. Și nici posibilități reale de dezvoltare. Ceea ce atrage, printr-o reacție firească de autoapărare, o conștiință de “victimă” și un “patriotism local”, în sens opus, uneori la fel de rigid și intolerant.

Procesul se reface periodic. Un observator bine situat, reține o astfel de situație actuală: “Există o comunitate de retorică între naționalismul maghiar și cel român sau, dacă vrei, între extremiștii ambelor părți” (Andrei Roth, *Altera* 2/1995, p. 68, în cadrul mesei rotunde: *Un naționalism “bun”, un naționalism “rău”?*). Nimeni, din-

tre spiritele cu adevărat democratice, indiferent de etnie, nu poate fi satisfăcut de această situație evident negativă. Se pot da și destule alte exemple.

Efectul imediat al acestui *etnicism* – care stă la baza închiderii virtual ermetice a oricărei comunități etnice, culturale și lingvistice – este teoria și practica *izolaționismului*. “Majoritară” sau “minoritară”, o astfel de comunitate se închide în sine, se izolează cu fermitate și, plină de resentimente, tinde să rupă punțile cu exteriorul.

Observăm foarte bine acest mecanism, atît în ideologia de extremă dreaptă, între cele două războaie mondiale, cît și în cea de extremă stîngă, în perioada totalitarismului comunist, inclusiv în varianta național-ceaușistă. Doar un singur citat – exemplar totuși – din prima categorie. Nae Ionescu cerea, între altele (într-un articol cules în *Roza Vînturilor*, București, 1937, p. 286): “... o închidere a noastră *cît mai departe împinsă* (sublinierea lui N.I., n.n.), în granițele noastre”. Deci izolare politică integrală, dar și culturală și economică (utopică) totală.

Această politică de izolare – de această dată de “imperialismul american”, “capitalismul burghez”, “cultura decadentă occidentală” etc. – a fost teoretizată și – mai grav! – aplicată cu mare eficacitate și sub regimul comunist. Un observator atent al acestor fenomene, profund negative, politologul Vladimir Tismăneanu, reține, într-un text din 1986: “... În ultimii ani a căpătat drept de cetate o viziune reduționistă-provincială asupra dezbatelor de idei contemporane, care amenință să ducă la completa izolare a intelectualității române, la distrugerea legăturilor firești cu circuitul valorilor mondiale” (*Noaptea totalitară*, București, 1995, p. 189). Ideea revine și după 1989: “Simpatiile ci – ale aparatului represiv, Securitatea, n.n. – sînt de natură clar autarhică, izolaționistă” (*Balul mascat*, Iași, 1996, p. 177). Ceea ce era, de altfel, de mult, o evidență.

Pentru a ne restrînge doar la efectele negative în sfera culturală și literară a acestei ideologii restrictiv-izolaționiste notăm fugitiv trei urmări esențiale și profund nefaste.

a) Concepția, teoria și practica Statului-Națiune, centralizat, strict unitar și represiv, devine dominantă. Statul este considerat ca expresia pură a identității, instinctului de conservare și specificului național. El nu poate fi decît conservator, închis, autarhic, izolaționist, centralizat și potențial polițist. O singură religie-națională, ortodoxă în speță (variante modernă a principiului medieval *cuius regio eius religio*). Ea se opune în mod direct principiului constituțional modern, al statului laic, al bisericii separată de stat. O singură cultură unitară și uniformă, care

excluse sau tolerează la limită, pe teritoriul statului național, instituții culturale într-o altă limbă decât cea națională, majoritară. Astfel de structuri sînt considerate ca "străine", potențial "neloiale" și, nu o dată, atentate indirecte sau directe la identitatea și integritatea națională.

b) Virtual represivă, această mentalitate naționalistă se traduce prin două stereotipuri ideologice. Primul consideră orice critică adusă de un autor român unui aspect sau altul al istoriei, societății sau psihologiei românești, nu numai ca un act de "trădare", dar și drept o expresie directă a unui tenebros și periculos complot internațional antiromânesc. De pildă, despre eseistul H.-R. Patapievic, autorul unui recent volum de articole *Politice* (București, 1996) – declarat de Uniunea Vatra Românească din Cluj drept "un mare dușman al poporului român" – se afirmă fără nici cea mai mică dovadă că "a fost instruit și programat să se întoarcă în țară pentru a sprijini demolarea acestei națiuni", "a desființa acest popor". Cecea ce, nici nu trebuie subliniat, constituie o crasă enormitate, o aberație. Al doilea stereotip este – invariabil – represiv. Se cere imperios tuturor autorităților "să se sesizeze din oficiu și să adopte măsurile ce se impun, inclusiv împotriva Editurii Humanitas etc. etc." (*Adevărul de Cluj*, 28 mai 1996). Deci se recomandă, pe față, reintroducerea cenzurii și a politicii ideologice.

c) De pe versantul opus se constată reacții anologice sau identice, nu mai puțin semnificative și la fel de tipice. Prima constă dintr-o apologie publică și directă a izolaționismului cultural. La un colocviu al revistei *Familia* din Oradea (6 mai 1993), de pildă, un publicist maghiar – ni s-a afirmat, de importanță secundară – a declarat sincer: "Dumneavoastră nu aveți ce face cu noi, iar noi nu avem ce face cu dumneavoastră". Cu alte cuvinte, aceste două culturi se pot ignora foarte bine reciproc. Ele nici nu cîștigă, nici nu pierd ceva din cauza acestei izolări în dublu sens. Trebuie precizat imediat și cu toată claritatea că o astfel de declarație a fost făcută fără nici cea mai mică umbră de agresivitate și spirit polemic. Se enunța, în intenție, doar un simplu adevăr, considerat ca evident, de netăgăduit. O realitate elementară, de prim ordin și nimic mai mult. Un mod îngust și profund greșit, totuși, de a defini relațiile dintre două culturi vecine, care – dimpotrivă – pot profita reciproc.

A doua reacție, de același gen, se poate încadra în

categoria boicotului publicistic spontan, instinctiv și inocent. Un mic exemplu personal. Sub regimul ceaușist, directorul editurii *Kriterion*, G. Domokos, ne-a solicitat o prefață pentru volumul *Confluente literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară* de Köllö Károly. Nu a putut să apară în acea perioadă. Volumul a fost editat abia în 1993. Dar nici atunci nu a interesat pe nimeni. În publicațiile românești, specializate sau nu, tăcere totală. În cele maghiare, cu excepția unei note amical-caritabile, într-un ziar local, același dezinteres desăvîrșit.

Dovadă evidentă că studiile – chiar dacă de interes limitat, strict documentar – pe teme de traduceri, influențe, contacte literare reciproce româno-maghiare nu prezintă mai pentru nimeni, decocamdata cel puțin, nici o atracție. Aceste literaturi – mai bine spus, exponenții săi publiciști – se mulțumesc, s-ar spune, doar să coexiste și să se dezvolte în mod paralel, în insularitatea lor specifică, fără contacte, legături și condiționări reciproce de nici un fel. Deși realitatea istoriei literare dezmente, peste tot și în mod categoric, acest izolaționism total nefiresc. Unde și cînd s-a citit numai într-o singură limbă? Cînd nu s-au făcut și traduceri în și din alte limbi? Cînd nu s-au constatat și influențe și adaptări? Cînd a existat vreodată, în literatura universală, o singură literatură închisă ermetic, total izolată? Evident, niciodată. Impermeabilizarea reciprocă este și imposibilă și absurdă și dăunătoare. Psihologie izolaționistă radicală și îngustă, cu motivație ideologică profund alterată.

Latura psihologică

Probabil cele mai acute și inevitabile antagonisme de acest gen sînt generate și se consumă la un nivel pur psihologic și al relațiilor interumane.

Această realitate este însă rareori luată în considerație, deși, în cele mai multe împrejurări, ea se dovedește determinantă. Intervin un număr de complexe tipice, cu atît mai periculoase cu cît ele prezintă multe aspecte greu perceptibile la prima vedere:

- se pot camufla ușor și în mod insidios în motivații ideologice obiective;
- generează în permanență conflicte interminabile, dar care nu își dezvăluie niciodată adevărata cauză și motivație;
- determină manifestări agresive, prin salturi continue și adesea imprevizibile de la starea latentă, potențială, la manifestări polemice deschise.

Ierarhii locale

O deformare gravă, cu efect profund negativ al acestor tendințe culturale provincialiste și izolaționiste, este și existența, nu mai puțin agresivă și intolerantă, a *ierarhiilor locale*. Este vorba de un fenomen provincial-cultural tipic. Dar și un efect direct al izolării culturale, al lipsei experienței internaționale, urmare a regimului restrictiv-totalitar. Valorile locale, regionale, sînt proclamate (direct sau indirect) superioare valorilor recunoscute la scară națională. Diferiți *guru*, magiștri și "genii" locale exercită adesea, în sfera lor redusă de influență, o autoritate total disproporționată cu valoarea, opera și importanța lor reală. Deși un autor minor, mediocru, de mîna a treia, este iremediabil minor – indiferent de etnie și de limba în care el se exprimă – nu puține sînt cazurile cînd amorul său propriu literar se ascunde îndărătul unei mari gesticulații și costumații naționale. În consecință, el își atribuie rolul de exponent și de cel mai calificat apărător al literaturii "în pericol".

Aceasta ar fi în mare primejdie, doar fiindcă audiența unor astfel de veleitari și "purători de cuvînt" nu trece dincolo de un moc cerc local, îngust, de o redacție obscură, de un cenaclu oarecare, adesea de nivel de cămin cultural. Recepție și recunoaștere generală nu există în astfel de cazuri. Tonul este însă, mai întotdeauna, superior și inabordabil. "Sînt cel mai mare poet liric din Apahida", declară unul. Sînt "cel mai formidabil poet epic din Miercurea Ciuc", declară – cum emfază – altul. Sînt "cel mai mare critic din orașul Y", declară un al treilea.

A fi, a te proclama, a fi chiar recunoscut, uneori, "drept cel mai mare" scriitor într-o etnie oarecare, dar totdeauna doar la un nivel strict provincial, reprezintă nu mai puțin o dublă eroare:

- deoarece toate valorile literare, în orice limbă națională, se clasifică în funcție de ierarhia întregii literaturi naționale;
- deoarece, chiar și în cazul literaturilor etnice "minoritare", valorile literare, fie ele și locale, de această categorie, dintr-o țară sau alta, urmează a fi, în mod necesar, raportate la întreaga literatură exprimată în limba respectivă, vorbită și scrisă, de pretutindeni.

În cazul scriitorilor maghiari din România, de pildă, unii de real talent, pentru care avem toată stima, evaluarea lor obiectivă nu poate fi făcută decât în funcție de ierarhia întregii literaturi maghiare, începînd cu cea din Ungaria. După cum ierarhia scriitorilor români din Basa-

Nu există conflict etnic, de nici un tip și localizare, care să nu aibă în proporții variabile și un astfel de *background* psihologic determinant.

Enumerarea acestor complexe parcurge o curbă ascendentă. La nivelul cel mai de jos se constată o reacție evidentă de ordin defensiv și autist, de izolare, chiar o psihoză de "asediat" și "victimă". Teama de "asimilare", de "atentat la existența națională" este permanentă. Uneori, ea cunoaște și unele aspecte morbide. S-a vorbit, în astfel de împrejurări, pînă și de un adevărat "masochism".

Un "studiu de caz", pe materialele din presa româno-maghiară din Tîrgu Mureș, după 1989 (Bodo-Cosmeanu-Máteffy-Mărgineanu), "Alter și Ego în minoritate (Majoritate, minoritate, victimitate)", publicat în *Alter* (1 și 2, 1995) este instructiv și revelator. Pentru cine a trăit în astfel de medii ardelene, experiența reală, cotidiană am spune, confirmă din plin astfel de observații.

Situația este în același timp produsă, stimulată și exacerbată și de un anume "localism" sau "patriotism local". S-a vorbit, în acest sens, chiar de un anume "tîrgmureșenism". Un complex deci, al specificității locale, în continuă stare de vigilență sau de alarmă.

Ceea ce generează aspectul cel mai supărător și periculos dintre toate: deformarea psihologică numită complexul de superioritate și inferioritate. Umilița reală sau presupusă izbucnește frecvent, prin crize de aroganță și megalomanie, de "aroganță exclusivistă" (recunoscută și de studiul amintit). Și, cu cît această stare de spirit pătrunde, se manifestă și proliferază în mediile intelectuale, în "viața literară", ea devine tot mai acută și mai agresivă. Aspectele regretabile se multiplică.

Egocentrismul se intensifică. Vanitățile de autor sînt exacerbate. Obsesia marginalizării și nerecunoașterii operei (atribuită, evident, unor motive de adversitate etnică; nimeni nu poate recunoaște, pur și simplu, că ar fi lipsit de talent) face tot mai mari ravagii. Viața culturală a unor centre ardelene este adesea viciată și de astfel de complexe. Cu atît mai periculoase și durabile, cu cît ele au, în primul rînd, o bază general-umană, apoi etnică. Ele se camufliază și se deghizează, inocent sau nu, în mod reciproc. Orgoliul și vanitatea literară ulcerate folosesc din plin alibiul etnic.

Soluții reale și mai ales definitive, pentru astfel de conflicte, de fapt, nu există. Se poate totuși spera într-o controversă civilizată, documentată și cît mai onestă posibil.

rabia se cere raportată la ierarhia întregii literaturi române, din care ei fac parte în mod natural. A fi "cel mai mare poet" din Cluj, Tîrgu Mureș sau Bălți nu este nici pe departe suficient și relevant. Orice autor trebuie situat și evaluat în funcție de întregul context al literaturii din care el face parte. Același principiu se aplică, în mod riguros, și barzilor naționali tricolori, drapași, din proprie inițiativă, în "tribuni naționali". Politologii americani Almond și Verba rețin, de altfel, și faptul că orice "cultură parohială" se grupează în jurul unor "șefi de trib", de "clan" etc. Când acești "șefi" sînt sau trec drept "maestri literari" și fac "literatură", ierarhia locală – falsă, abuzivă, exclusivistă – domină în mod inevitabil, deși viciată în esență.

Dimensiuni ale fenomenului

Nu trebuie uitat, în sfîrșit, nici faptul că întreaga problemă a izolaționismului cultural are nu numai o dimensiune națională, dar și una internațională. Din perspectiva strictă a "literaturii universale", orice izolare a oricărei "literaturi naționale" din lume reprezintă nu mai puțin un fenomen "parohial", "insular", negativ. Din perspectiva "canonului literar" european, cel francez, să spunem, apare ca inevitabil "provincial". Dar, din perspectiva universalistă, a "canonului universal", chiar și întreaga literatură europeană, eurocentrică, poate face figură, nu mai puțin, "provincială" etc.

Problema, foarte actuală în studiile "multiculturaliste", îndeosebi americane, ca și în ultimele orientări ale "literaturii comparate", este intens dezbătută. Noi înșine am discutat-o, în acest sens, în mai multe împrejurări, Recent în "European" and "World Literature": A New Comparative View, în *Proceedings of the XIIIth Congress of the ICLA, Tokyo '91* (versiune românească în *Pentru Europa*, Iași, 1995, pp. 130-140). Izolaționismul, specificul etnicist, ierarhiile strict locale, primatul valorilor "absolute", baricade orgolioase într-o limbă de circulație redusă, sînt într-un evident și iremediabil declin în epoca actuală. O concluzie plină de implicații teoretice și practice, nu întotdeauna trasă cu toată claritatea.

Ceea ce nu înseamnă că partida, mai ales în zona noastră, este definitiv cîștigată. Obstacolele sînt încă enorme. Considerabile în orice caz. O conștiință, o politică și practică a descentralizării culturale reale lipsesc. Prejudecățile, în toate sensurile, sînt încă mari și rezistente în toate zonele minorităților naționale. De unde importanța, mai mult decît strict documentară, a grupajelor

tematice de studii despre literaturile și interferențele culturale ale Europei Centrale, publicate, de pildă, în revista *Aurora* (2-6, 1993-1996, Oradea) sau a programului "Punți între cultura română și maghiară" al Fundației Soros. S-au editat, pînă acum, cu acest obiectiv constructiv, două volume ale publicației *cumpăna* (1 și 2, 1994 și 1995, Cluj), o antologie în limba română a revistei de cultură *Korunk*. Sînt inițiative deosebit de notabile. Să nu uităm, în sfîrșit, nici importanța relațiilor personale. Și ceea ce Vladimir Tismăneanu nu ezită chiar să numească, la modul figurat, "o conspirație internațională a intelectualității critice" (*Balul mascat*, p. 200). Din orice țară și, în primul rînd, din această zonă. Inclusiv de solidarizare și apărare a tuturor valorilor, care se opun și rezistă efectiv izolaționismului cultural, în totalitatea aspectelor sale negative. Ideologia izolaționistă este și rămîne o profundă eroare. Dificultatea enormă constă însă în marea sa rezistență, inclusiv prin răspîndirea sa pe plan internațional. Cînd combaterea "expansiunii culturale și spirituale a Occidentului" și "invazia de filme occidentale" tinde să devină o politică izolaționistă de stat – cum se proliferază în unele zone estice apropiate – nu putem avea decît cele mai serioase și legitime motive de îngrijorare pentru confruntările – ideologice, dar nu numai – ce devin inevitabile. □

ADRIAN MARINO (1921) – Critic, literary, historian, theoretician of literature, ideologue.

Free lance writer during the communist regime. He published 20 books out of which 7 published abroad.

Founder of *Cahiers d'Etudes Littéraires*. In 1985 he was awarded the Herder Prize.

În jurul "cazului" Patapievici

O surpriză post-decembristă

În opinia mea, Horia-Roman Patapievici este una dintre surprizele de care nu am fi avut parte dacă Revoluția n-ar fi avut loc, poate chiar cea mai mare surpriză. I-am întîlnit numele prima oară în *Constrapunct*, seria inițială, apoi în *România literară*, *Dilema* și 22. Textele sale m-au atras de la bun început prin calități aparent contradictorii. Erau, în același timp, riguroase și speculative, serioase și jucăușe, întotdeauna profund angajate – existențial și comunitar. Patapievici părea că se poate exprima despre orice, dar o făcea întotdeauna cu competență. Am aflat că este fizician, dar că preocupările sale depășesc cu mult limitele unei profesii. De altfel, *Zbor în bătaia săgeții* (Humanitas, 1995) mi-a confirmat vocația enciclopedică juvenilă a autorului, vocație ce ne-a bîntuit pre mulți pe vremea "regimului de tristă amintire". Pot confirma că am trecut și eu prin experiența prin care a trecut domnia-sa, iar dacă regret ceva e chiar faptul că nu am jînut un "jurnal al formării". Oricum, oricînd aș subscrie la o descriere a situației noastre, a situației generației noastre – între mine, colegii mei și Patapievici nu este o distanță biografică foarte mare –, în trecutele vremi: "În ciuda constrîngerilor sociale care decurgeau firesc din statutul meu de sclav salariat, pe care îl împărțeam cu orice alt cetățean, a existat un spațiu privat al libertății, în care s-a desfășurat adevărata noastră viață. Acesta e paradoxul formării noastre sub comunism: o mizerabilă constrîngere socială, combinată cu o supraveghe polițienească perpetuă și omniprezentă s-au împlinit miracu-

los, în cercurile de prieteni care nu au fost infectate de delatori, cu o libertate personală extraordinară". Cum să nu fiu de acord cu aceste afirmații cînd îmi amintesc discuțiile nesfîrșite, schimburile de cărți și reviste, răbufnirile explozive ori depresiile colective prin care am trecut vreme de 15-20 de ani alături de Dan Petrescu, Sorin Antohi, Liviu Cangeopol, Luca Pițu, Al. Călinescu, Dan Alexe ș.a.? Nu numai eu, dar și prietenii mei cred că se regăsesc în jurnalul d-lui Patapievici. Și cine știe cîte asemenea grupuscule intelectuale nu-și regăsesc acolo propriile experiențe... Poate că această "regăsire în Patapievici" a funcționat cu mult înainte de tipărirea jurnalului domniei-sale și din acest motiv m-am simțit atras de scrișul său încă de la lectura primelor articole, în iarna lui 1990.

Patapievici – pro și contra

Primit relativ "uniform" pe vremea cînd era numai autor de articole și eseuri, Patapievici a intrat într-o lumină orbitoare odată cu apariția cărților, în 1995. Atunci, receptarea s-a radicalizat, au început să apară opiniile pro sau contra cu o vehemență de nimic semnalată de perioada anterioară. Pe mulți i-a iritat și transformarea d-lui Patapievici într-un fel de "profet național", oarecum la antipodul d-lui Brucan, invitat la toate emisiunile de televiziune sau de radio, solicitat să se pronunțe în toate chestiunile. Poate nici dl. Patapievici nu a avut tăria necesară pentru a refuza măcar o parte din aceste invitații. Intervenția "căpitanului Soare" a avut darul să-i sporească popularitatea. De altfel, căpitanul luminescent avea, în felul său, dreptate – un

om atît de inteligent, de informat, de lucid în analizele sale, de exact în diagnosticalele privind situația din țară este aproape neverosimil și serviciile secrete trebuiau să scormonească pentru a afla de unde, cum și prin ce miracol a putut să apară pe bîndețele noastre plaiuri mioritice. Mai ales că spiritul public de pe aceste vesele plaiuri de-abia dacă este în stare să "recupereze" valorile interbelice, îndeosebi pe cele ale dreptei intelectuale "criterioniste" și/sau "gîndiriste". Dintr-un asemenea *malentendu* provine de altfel celebrul "anti-Patapievici" al d-lui Dan Stanca, între altele și intens frecventator al lui Evola, unul dintre idoliile criterioniștilor. Dl. Stanca a avut amabilitatea să-l ierte pe dl. Patapievici la apariția jurnalului, găsind acolo un teren comun. Doar că dl. Stanca nu sesizează că jurnalul reprezintă un stadiu depășit. Patapievici de după 1989 fiind cu totul altceva, anume un "capitalist" și un "individualist liberal", care nu are prea multe lucruri în comun cu "tradiția ezoterică" de la care se revendică excelentul prozator al "Bucureștilor lui Halaicu". Virgil Ierunca are dreptate: "Cu H.R. Patapievici nu te poți întîlni decît într-un *eveniment de adevăr*. După ce ai înțeles de ce emigrează în distanță: spre a converti mereu onestitatea-i intelectuală în pasiune. Este greu de ghicit ce va deveni. Un epistemolog de vîrste noi? Un hermeneut îngrijorat? Sau încă altceva? Știm de pe acum că e *capitalist*. are o inimă dreaptă. Așa este – o "inimă dreaptă", mai precis "de dreaptă liberală". Pe dl. Stanca îl uimește ceva – anume, că un "capitalist", un liberal și un individualist poate să aibă acces la transcendență, că poate

“să aibă un Dumnezeu”. Mă tem că discipolul lui Evola și Guenon a rămas cu o imagine a modernității de multă vreme depășită. Nu mai sîntem pe vremea “cultului Rațiunii”, nici a Terorii, dar asta nu înseamnă că nu am rămas moderni – cu dl. Patapievici în frunte! De altfel, fizicianul nostru fugăr în filosofie și politologie a păstrat ceva din rigoarea formației inițiale, are bunul gust să disocieze mereu valorile: “Firește, nimeni nu trebuie să aștepte de la capitalism ce așteaptă de la o religie. Din nefericire, mulți laici rătași în creștinism au așteptat de la socialism (care distruge inevitabil sistemul de piață) exact ceea ce nu au știut să primească de la religie. Capitalismul nu poate naște și nici întreține fervori mistice. Este o soluție modestă (dar extrem de interesantă) la o problemă epistemologică circumscrisă, problemă care pînă acum a dat numai soluții incapabile să împace logica numerelor mari (căci sîntem foarte mulți oameni pe planetă) cu cerința unei demnități personale minimale. După opinia mea, capitalismul este întîiul sistem care o face”. Este și opinia mea. De ce se întîmplă acest lucru, ne putem întreba? Pentru că, pînă acum, numai capitalismul a putut produce normalitatea socială. Iarăși, de ce? Pentru că este singurul sistem – dacă putem folosi termenul – care ia omul așa cum este el, iar valorile prezervate sînt întrutotul conforme omului generic: adevărul, binele, frumosul (venite din umanismul clasic), sentimentul sacralului (sosit în Europa pe linia umanismului creștin), cărora li se adaugă valorile “sociale” promovate de revoluțiile moderne: legalitatea (mai ales prin Revoluția lui Cromwell și prin cea americană), libertatea, egalitatea și solidaritatea (aduse la nivel de deviză de Revoluția franceză). Orice societate care

respectă aceste valori este o societate normală, pentru oameni normali. Cînd aceste valori sînt ocultate, se iese din normalitate, societatea respectivă devine pre-modernă ori extra-modernă, cum se întîmplă în comunism, fascism ori alte forme de fundamentalism. Sînt lucruri pe care, în felul său, ni le spune și dl. Patapievici, atît în *Cerul văzut prin lentilă*, cît și în recenta *Politice*.

Gafa domnului Liiceanu

“Gafa” căpitanului însoțit a avut, de fapt, un rol benefic pentru dl. Patapievici – i-a mărit popularitatea, a transferat interesul asupra scrisului său de la nivelul elitei intelectuale către marele public cultivat. Dl. Patapievici nu este un autor pentru “masele largi, populare”, dar merită un public mai numeros decît elita intelectuală *stricto sensu*. Acum, prin grija solarului nostru personaj, are acest public. Iată că, uneori, agenții neantului pot avea și un rol benefic! În schimb, dl. Liiceanu, poate în contra-pondera la gafa căpitanului, a comis o gafă ce putea să-i fie fatală d-lui Patapievici – cu prilejul lansării primei cărți de la *Humanitas*, l-a botezat “un Kierkegaard român”. O asemenea comparație putea să-l strivească pe dl. Patapievici. E un mare noroc că este o fire tare și nu și-a pierdut cumpătul. Dacă această incredibilă gafă a d-lui Liiceanu nu l-a strivit pe autor, ea l-a supus pe acesta unei confruntări cu ridicolul. Nu poți compara ostilitatea masivă a publicului marelui danez cu acțiunea neghiobă a d-lui Soare și a superiorilor acestuia. Cum nu-l poți compara pe Kierkegaard-ul ajuns la capătul drumului cu foarte inteligentul și foarte talentatul Patapievici aflat deabia la început de drum. Pentru a

* Horia-Roman Patapievici, *Politice*, Editura Humanitas, 1996, 299 pag.

face asemenea comparații, e bine să lăsăm să treacă timpul, să-i dăm șansa celui aflat la început să-și continue drumul fără perturbații. Vorbesc ca un om care-l admiră pe dl. Patapievici, care – fără să-l cunoască – îl și iubește. De altfel, în mediul nostru, atît de original, comparația i-a atras d-lui Patapievici și o anume ostilitate din partea confrăților, care a răbufnit mai ales după apariția *Politicelor*. Dl. Liiceanu ar fi trebuit să aibă înțelepciunea să-l scutească pe autorul său de asemenea experiențe penibile. Dacă n-o fi fost vreo “strategie de marketing”! Nu cred că era nevoie – în general, cărțile d-lui Patapievici se vînd bine, adică foarte repede. Chiar și eu am alergat după ultima carte a domniei-sale!

Scandalul Patapievici

Însă, veritabilul “scandal” Patapievici a apărut de-abia foarte curînd, odată cu volumul *Politice*, lansat în această vară la Tîrgul de carte de la Iași. La prima vedere, nici nu-ți dai seama din ce motiv a apărut scandalul. Cartea face un pandant perfect cu cea de anul trecut, editată tot de Humanitas. De fapt, nu cartea în întregul său a provocat scandalul, ci doar primele cîteva zeci de pagini, mai precis secțiunea de scrisori trimise în prima parte a anului 1990 d-lui Al. Paleologu, la Paris. Mai întîi, ne putem întreba dacă se poate face scandal în jurul unor scrisori, pînă la urmă niște documente personale. Se poate, din momentul în care nu mai sînt simple scrisori, ci au devenit texte, prin chiar actul publicării. Bineînțeles că dl. Patapievici a dorit să provoace prin tipărirea acestor epistole, mai mult a dorit să-și pună la încercare confrății și să verifice spiritul public. Nu s-a înșelat. După publicarea volumului, atacurile au sosit din toate părțile, cu o intensitate care, bănuiesc, a depășit

cele mai optimiste așteptări ale autorului. Nu cred să fi citit vreun articol în care dl. Patapievici să nu fi fost făcut denigrator al poporului român, om lipsit de patriotism, infantil și exhibiționist, dacă nu și dușman al poporului! Dacă nu ar fi de plîns, aș rîde! Cred că pentru prima oară o carte și un autor au avut cinstea să fie înjurați pe prima pagină a *Adevărului*. Dl. Cristian Tudor Popescu pare să-și fi pierdut cîmpul umorului comentînd cartea d-lui Patapievici. Situația e de-a dreptul comică. Nimic din ce spune dl. Patapievici nu este o noutate absolută. De la Drăghicescu la Motru ori Cioran, cam toate afirmațiile dure la adresa propriilor noastre defecte s-au tot spus. Ce diferă? Probabil, stilul, cruditățile limbajului d-lui Patapievici. Pentru că, în ce privește afirmațiile în sine, nu mi se pare că Cioran ar fi fost mai blînd. Comentarii noștri, apucați de fiorosul avînt patriotic, par să fi uitat un lucru elementar – acela că nu există libertate de opinie în absența libertății de expresie. Că nu poți obliga un autor să scrie în stilul în care scrii tu ori în cel cu care te-a obișnuit vulgata națională. Mai mult, luați de val, comentarii nu sesizează durerea ce străbate prin imprecățiile d-lui Patapievici, nu sînt în stare să perceapă suferința ce i-o provoacă neputințele și eșecurile noastre colective. Ei, da! Românul, cu tot cu cele șapte inimi din pieptu-i de armă, nu poate fi atins nici măcar cu o floare. Dacă nu e trandafir, probabil!

Nu se pot aduce, totuși, obiecții d-lui Patapievici în legătură cu respectiva secțiune epistolară? Ba da, însă cu totul în altă parte, din cu totul alte puncte de vedere.

Un individualist organicist?

Dl. Patapievici este un “capitalist”, prin urmare, un liberal și un individualist. În scrisorile către Al. Pa-

leologu însă, domnia-sa discută în termeni organicisti, de altfel, despre “poporul român”, despre calitățile – puține – și defectele – multe – ale acestuia. Viziunea este foarte asemănătoare cu cea din *Psihologia poporului român* de Drăghicescu ori din *Schimbarea la față a României* de Cioran. Însă, un liberal-individualist cu apetente organiciste este un fel de contradicție în termeni. Dacă i se poate reproșa ceva d-lui Patapievici în privința respectivelor scrisori, nu poate fi vorba decît despre această inconsecvență, de această lipsă de coerență a propriilor texte și, deci, viziuni. Este vorba despre o fisură importantă în sfericitatea gândirii d-lui Patapievici. Dacă scrisorile ar fi rămas nepublicate, cred că ar fi fost mai bine. Însă, exclusiv din acest punct de vedere, nu din cauza pretinsului lor caracter denigrator, care nu există. Din acest punct de vedere, autorul *Politicelor* este un cioranian. Ar putea spune oricînd: “Iubesc România cu o ură grea”. Numai iubirea contrariată, numai așteptările neîmplinite pot provoca astfel de erupții lexicale și ideatice.

O metodologie depășită

Organicismul din scrisori îl îndreaptă pe dl. Patapievici către o metodologie depășită încă de la apariția ei – este vorba despre etno-psihologie. Din punct de vedere științific, etno-psihologia este o curiozitate și e greu de înțeles cum un spirit, în fond, științific, cel puțin în epoca de formare, a putut fi atras de inexistentele sale virtuți explicative. Dacă nu cumva vor fi prevalat seducțiile stilistice ce pot fi întîlnite la Drăghicescu, la Cioran și chiar la aparent anostul Motru. Nu doar etno-psihologia este depășită din punct de vedere teoretic și metodologic, ci și acel gen de filosofie a culturii pe care o practica un Lucian Blaga, chiar

dacă filosoful român a încercat să rafineze – cît s-a putut – organicismul morfologilor culturii germane, apelînd la Jung, la Cassirer ori la filosofii ruși de la începutul secolului. Asta înseamnă că nu avem nici un mijloc pentru a aborda colectivitățile, inclusiv popoarele? Ba da, dar ele sînt de găsit în cu totul altă zonă epistemică. Mă refer la sociologie, la istoria mentalităților, la studiul imaginarelor sociale, la istoria ideilor etc. Adică la instrumente pe care, de obicei, și dl. Patapievici le frecventează!

Iar dacă e să fiu cinstit pînă la capăt, voi recunoaște că această “rătăcire” metodologică a d-lui Patapievici nu mi-a displicut întrutotul. Uneori, și pe mine mă interesează mai mult calitatea literară a unui text decît relevanța sa epistemică. Cine nu are slăbiciunile sale?

LIVIU ANTONESCU

▼ O mărturie

Acum un sfert de veac, la Geneva, am avut ocazia de a-l zări pentru o clipă pe domnul dr. Alexandru Șafran. Firava siluetă a bătrînului ce urca încet pe rude de Marignac s-a asociat în mintea mea cu anii teribili care au încheiat istoria celeilalte României, cea pe care am pierdut-o. Venerabilul rabin-șef al Genevei, figură respectată în lumea savantă (pentru studiile sale asupra Cabalei) nu mai puțin decît în cea religioasă de astăzi, în care Israel are un cuvînt mai ascultat ca oricînd, a fost cîndva, în tinerețe, conducătorul spiritual al comunității evreilor din România, care număra pe atunci 800.000 de membri. El este, așadar, un martor, după ce a fost printre protagoniștii unei epoci nefaste.

Cartea sa de amintiri se referă la viața comunității evreiești din țara noastră între 1939 și 1947. În 1940, la nici treizeci de ani, autorul a fost ales Șef Rabinul României, funcție a cărei importanță oficială se vede din faptul că era senator de drept, iar în 1947 a fost expulzat. Această plecare, impusă de presiunile Comitetului Democratic Evreiesc – cozile de topor ale ocupației sovietice –, era pînă nu demult interpretată ca o dezertare. Legitimitatea succesului, rabinul Moses Rosen, depindea de verdictul asupra acestor împrejurări, ceea ce a dus la aprige acuzații reciproce. Chiar apariția autobiografiei lui Moses Rosen, *Primejdii, încercări, miracole* (la Londra, în 1989), pare să fi fost determinată de publicarea la Ierusalim, în 1987, a primei versiuni a memoriilor rabinului Șafran: a se vedea îndeosebi ultimele pagini din ediția românească a *Primejdiilor*. Pentru cine citește documentele de ambele părți, pentru cine înțelege în ce situație se găseau evreii din România în 1947-1948 și mai ales pentru cine l-a cunoscut pe răposatul dr. Rosen – personaj de o viguroasă și suplă inteligență, parcă menită să ilustreze folclorul moralizator al unui *stet* de odinioară, dar absolut lipsit de grandoare – nu este greu să decidă în favoarea domnului Șafran.

Dar poate că e bine să ne aducem aminte de rabinul din anecdotă care, după ce a dat dreptate pe rînd celor doi adversari, cînd soția sa îi atrage atenția că este imposibil ca amîndoi să spună adevărul, îi răspunde acesteia: "Și tu ai dreptate"...

În realitate, cele două cărți trebuie citite împreună, una în continuarea celeilalte, subiectul lor fiind

* Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor*, traducere Țicu Goldstein, cu o introducere de J. Ancel, Editura Hasefer, 1996, 406 pag.

același: supraviețuirea minorității naționale evreiești în condițiile extrem de grele pe care antisemitismul și antisionismul le-au creat pentru misiunea istorică a conducătorilor acestei comunități, atît în timpul Holocaustului, cît și sub regimul comunist.

O primă parte a amintirilor rabinului Șafran descrie o țară în derivă. Este de reținut scena întrevederii cu M. Ghelmegeanu, la 26 iunie 1940, dovadă că manifestările ostile ale populației evreiești din Basarabia și din nordul Bucovinei erau *prevăzute*, deci destinate a fi utilizate ca o diversivă, de către ministrul de interne – care avea să devină după cîtăva vreme demnitar comunist. Cei cu care avea de-a face nefericitul rabin constituie o tipologie destul de variată, de la bestii ca legionarul Radu Budișteanu – care a hotărît închiderea cimitirelor evreiești, recomandînd aruncarea morților în Dunăre! – și pînă la tehnocrați ca Petre Nemoianu, Mircea Canciov sau Mircea Vulcănescu, datorită cărora situația evreilor, global intolerabilă, a fost cîteodată înlesnită. Autorul cărții a fost personal în pericol în momentul pogromului de la București, din ianuarie 1941. În cursul aceluiași an și al celui următor, intervențiile rabinului Șafran au izbutit să împiedice deportările în masă ale evreilor din România, cu ajutorul reginei-mamă Elena și al mitropoliților Tit Simețea și Nicolae Bălan. Dacă aceste fapte erau notorii, deși au început să fie comentate doar recent, în schimb era mai puțin cunoscută atitudinea generoasă a nuntului papal Andrea Cassulo.

După 23 august 1944, bunele relații ale rabinului cu familia regală (dar reședința unde era primit nu se afla la Mogoșoaia, ci la Palatul Elisabeta), l-au expus, ca și fermitatea cu care a rezistat ingerințelor sovie-

țice și comuniste, unor șicane sistematice. Mărturia autorului este deosebit de interesantă în paginile despre Conferința Păcii de la Paris, unde reprezentanții României, comuniști sau nu, au fost de acord să minimalizeze responsabilitatea statului român pentru persecuțiile suferite de evrei în vremea războiului.

Ultimul gest diplomatic pe care domnul dr. Șafran l-a putut săvîrși în favoarea țării sale a fost în 1947, la Washington, unde a depus toate stăruințele ca România să capete ajutorul american. Dar, pe cînd la Washington era măgulit de un fin intelectual ca M. Ralea, ambasadorul nostru în SUA, la București era vizitat de emisarii aroganți și brutali ai CDE, care se jucau cu revolverul și amenințau fățiș. Refuzul său de a se alătura celor care cereau moartea "fascistului" Maniu este consecvent cu întreaga sa comportare, demnă și omenoasă. Dar portretul pe care i-l face lui Iuliu Maniu este puțin simpatice, deși cu siguranță adevărat (comparația cu monseniorul Seipel, din aceeași școală vieneză).

Ar fi prea mult spus să pretindă cineva că în această carte sînt schițate profiluri memorabile. În general, figurile care se perindă au contururi vagi; totuși, nota distinctivă a fiecărei personalități este verosimil evocată. De pildă, arhiepiscopul de Canterbury, Geoffrey Fisher, pe care autorul l-a rugat în zadar să sprijine emigrarea evreilor europeni în Israel după război, apare ca insensibil, obstinat și corect. Fiul său, Sir Henry, care era, cînd l-am întîlnit, președintele colegiului Wolfson din Oxford, era exact la fel.

O carte ca aceasta completează informația cu privire la o perioadă către care gîndurile noastre se întorc cu amărăciune și a cărei imagine continuă să fie deformată, supusă tuturor răstălmăcirilor. Nu s-au văzut chiar falsele "confesiuni" ale lui

Radu Lecca, pretinzînd că el i-a salvat pe evreii din România?! Fără a ne face iluzia că un participant la evenimente ar deține privilegiul obiectivității, înțelepciunea vîrstei și chiar îndepărtarea în timp conferă memoriilor rabinului Șafran o seninătate ușor umbră de mîhnire.

ANDREI PIPPIDI

▼ Intuiții politice

Istoria literaturii române va înregistra probabil cu oarecare uimire numărul mare de jurnale și de confesiuni apărute în prima parte a anilor '90. Explicația acestei explozii memorialistice nu va fi totuși greu de găsit pentru un sociolog al culturii, obligat să constate nevoia de informație despre regimul comunist, sucombat la sfîrșitul lui '89. Pe de altă parte, multe dintre aceste jurnale și mărturii pot fi utilizate ca obiecte ale cercetării politice, în condițiile în care autorii lor au fost declarați indezirabili în timpul regimului comunist, aflîndu-se astfel în situația de a contura un punct de vedere critic despre realitatea politică. Ultima carte a dlui. Stelian Tănase*, un jurnal ce acoperă perioada 1986-1989 (încheindu-se, de fapt, cu relatarea participării la revoluție a autorului, în chiar "miezul ei", p. 190), este o suită de notații extrem de diverse, care permit și o astfel de lectură din unghiul analizei politice.

Sîntem obligați să lăsăm de o parte numeroasele însemnări din jurnal referitoare la scrierea/rescrierea unor romane, chiar dacă ambiția autorului de a alcătui adevărate fresce istoric-semnificative ascunde o lectură politică a istoriei românilor, pe

* Stelian Tănase, *Ora oficială de iarnă*, Institutul European, Iași, 1995, 200 p.

care puțini literați de la noi o riscă așa cum face dl. Tănase, adică pornind de la documente istorice. Jurnalul e însă incomplet ("Cînd notez în jurnal scriu cu îndoială/certitudinea că va fi scotocit. De poliție. Din cauza asta extrem de multe lucruri sînt nenotate sau puse cifrat.", p. 100); în aceste condiții, o analiză care să plece de la romanele dlui. Tănase și de la sursele lor istoriografice mărturisite pentru a trage concluzii despre viziunea politică a autorului este practic imposibilă. Înregistrăm totuși aici cîteva note din portretul făcut românului, rezultat al unor asemenea lecturi istorice, confirmate neîntîrziat de constatarea directă: "Fanariotismul, concurența dintre muscali, habsburgi și șalvari a creat probabil tipul românului cum îl vedem azi, supus și melancolic, dispus să piardă totul dacă-i lași în schimb viața, viețăș de profesie acceptînd moartea, nepătimaș, fatalist și înțelept cînd pierde" (p. 27). În alte ocazii, autorul reține că "la români, reflexul de adaptare la orice împrejurare este puternic. Îi dai o palmă, zice mulțumesc că nu l-ai călcat în picioare, îi calci pe picioare, zice mersi că nu i-ai rupt o mînă, îi rupi o mînă, zice mulțumesc că i-ai lăsat restul întreg." (p. 119) sau că "am căpătat o psihologie de peron: așteptăm răbdători, așezați pe valizele noastre sărăcăcioase" (p. 139). Interesant este însă, în acest context, faptul că autorul găsește resurse pentru a trage concluzii despre prezentul comunist nu într-o istorie unică, fără fisură, ineluctabilă (viziune curentă despre istorie), ci într-una pe care o consideră "fragmentară, neorganică" (p. 145).

Vom menționa tocmai de aceea existența, în jurnal, a mai multor pasaje care descriu realitatea comunistă (8-9, 12, 20, 131, 161 etc.), pentru a semnala și explicația pe care

Stelian Tănase o dădea necesarei uitări, peste ani, a acelor vremuri: uitarea e datorată, în opinia sa, exclusiv unui mecanism psihologic, mai precis imposibilității de a-ți aminti ceea ce e incredibil (p. 104).

Trebuie spus apoi că jurnalul înregistrează cîteva murmure sedițioase (pp. 101-102) și, de asemenea, rarele acte de revoltă (de pildă, Brașov-1987 la p. 61 sau "scrisoarea celor șase", considerată însă ca o revoltă a vechii gărzi, p. 111). Mărturisirea temerii de a fi ucis de către autoritățile comuniste (p. 34), supravegherea autorului (pp. 128-130; 133; 146-147) și relatarea unor episoade din dificila închegare a unei opoziții românești în ultimii ani ai dictaturii (pp. 143, 154, 174) completează tabloul general al jurnalului cu note foarte personale.

Părțile cele mai interesante ale textului rămîn însă cele în care autorul îi cheamă în ajutor pe scriitori pentru a sugera sensul evenimentelor pe care le trăiește și, pe de altă parte, cele în care avem de-a face cu tentative de a explica realitatea dictaturii. În privința autorilor citați/citați de dl. Tănase, rușii se bucură, de departe, de cea mai mare trecere, diversitatea felului în care ei sînt invocați fiind adeseori surprinzătoare: astfel, Dostoievski e citat pentru a sugera aerul unei discuții din anii '70 (p. 9), Gogol, pentru a patrona spiritual "epopeea procurării unei pungii de tacîmuri" (p. 11), dar și modelul unei cărți despre bolșevism (p. 16), în vreme ce Soljenițin apare citat pentru a explica dialogul dintre scriitor și cenzor plecînd de la descrierea interogatoriului din *Arhipelagul Gulag* (pp. 23-24) sau "ca manual de tactică în războiul nervilor cu Secu și puterea" (p. 95). Se alătură scriitorilor ruși autori foarte diverși, ca Orwell și Procopius (pentru conturarea unei "lumi aburoase

și bizantine" – p. 7) ori Flaubert (pentru descrierea unui "mecanism bovaric în anii '80 la comuniști" – p. 45). Între atîta scriitori, "intervine" în jurnal și un pictor, unul singur, Hyeronimus Bosch, pentru a întări imaginea unui oraș în care "morții sînt încolonați și defilează" (p. 160). Trebuie notat aici că "amestecul viilor cu morții" apare la dl. Stelian Tănase ca o adevărată emblemă a lumii comuniste, devenind o adevărată obsesie a autorului, cîta vreme imaginea traversează întreg jurnalul (pp. 23, 27-28, 32, 180), avînd parte și de "episoade" speciale, aproape delirante, cum este cel referitor la "interzicerea morții" de către autoritățile comuniste (p. 51), sau cel în care apare secvența "mortului sărbătorit și-plîns" de către cortegiul funerar la aflarea veștii căderii lui Ceaușescu (p. 177).

Tezele politice, bazate toate pe intuiții ale autorului, și nu pe mult mai apreciată, azi, cercetare empirică, includ cîteva puncte de vedere interesante. Într-o încercare de clasificare, pot fi deosebite trei categorii distincte de afirmații: primele, cele mai consistente în opinia noastră, se referă la problema statutului individualității într-un regim totalitar; în a doua categorie intră observațiile referitoare la cenzură, multe din ele fiind concluzii ale experienței personale, întrucît dl. Tănase s-a aflat în imposibilitatea de a-și publica romanele după 1983; în ultima categorie, ar intra previziunile autorului legate de soarta sistemului comunist. Le vom analiza aici pe scurt.

În ceea ce privește statutul individualității, Stelian Tănase alternează prezentarea critică a punctului de vedere ideologic al bolșevismului, ce viza "anularea individului ca prezență în lume" (p. 151; vezi și pp. 13 și 107) cu înfățișarea realității comuniste, în care individul este "proprie-

tatea statului", aparținînd acestuia de la naștere și putînd fi, în consecință, ușor de distrus (p. 8). Autorul nu detaliază modul în care se trece de la ideologie la realitate, adică de la "anularea prezenței" individuale la "proprietatea statului" asupra individului, preferînd să invoce teme intens vehiculate în discuțiile sovietologilor, devenite azi clișee ale discursului gazetăresc: așa sînt mentalitatea monologică a bolșevismului (p. 14), dar și magia dindărătului lui (p. 17) sau rolul fricii, ca mecanism ce declanșează și întreține teroarea (p. 16). Merită reținută aici interpretarea dată declanșării terorii, aceasta fiind datorată, în opinia autorului, conflictului dintre ceea ce am putea numi revendicarea socială a bolșevicilor (ce "acționează în numele analfabetilor, săracilor, poporului mistic") și revindicarea lor intelectuală, mai precis viziunea "centralizatoare, industrială, cultă, rațională" (p. 17).

Tratamentul rezervat chestiunii cenzurii trebuie replasat în contextul definiției pe care autorul o dă epocii în care funcționează ea, într-unul din pasajele cele mai impresionante ale cărții: "dacă dăm o definiție (cu tot ce are ucigător o definiție) epocii pe care o trăim, prima însușire ar fi: vulgaritatea. Altă însușire: disoluția. O-satura valorilor s-a rupt. Contururile au dispărut. Azi valorile se amestecă cu propria lor negație și distrugere. Ideologia are un rol esențial în acest proces de degradare. O grabă inaugurală (Diavolul începe întotdeauna ceva, el nu împlinește niciodată, n-are ființă), o răsufare întretăiată din cauza efortului zadarnic. Obsesia de a reperta succese, de a păși grăbiți spre viitor. Accelerarea, arderea etapelor (invenția asta de literatură Jules Verne aplicată pe întregi societăți la instigarea lui Lenin în *Statul și revoluția*) este o fugă înainte, reprimarea prezentului vinovat

că e prezent (deci limită, concret, relativ). Rezultatul: un prezent continuu, dezosat, inconsistent. O viclenă dialectică a istoriei face ca tocmai lipsa de contururi și conținut să pretindă ultimativ supunere, aliniere. Deloc o epocă tolerantă, această furie. Supunere oarbă la nimic. Un «nimic» controlînd pîrghiile existenței individuale" (pp. 48-49). Cenzura e analizată apoi din mai multe perspective: "autorul introduce în discuție, mai întîi, o schemă a structurării sistemului totalitar, într-o componentă "pasivă, auxiliară, secundară (poliția) și una activă, esențială (cenzura)" (p. 103). Puțin mai jos (p. 112), autorul revine, pentru a descoperi în cenzura însăși un rol pasiv ("împiedicarea reflectării ideilor guvernaților") și unul activ ("propagarea vederilor regimului"). Cenzura e luată în seamă finalmente în funcție de scopul urmărit (acela de a ne face acefali, p. 19, dar și acela de a face din întreaga realitate un secret, p. 159, pentru a instaura o pararealitate, p. 163), dar și pornind de la formele sale (de pildă, conspirația tăcerii în jurul unui autor, p. 158). Un pasaj care excelează prin claritate exprimă rațiunea de a fi a cenzurii: "Rațiunea cenzurii este de a tăia legăturile cu societatea civilă. Încercînd să distrugă tot ce există în afara statului. Gradul de civilizație este contrapuz de cenzură. Nu există societate civilă acolo unde e înconjurată de zidurile cenzurii. Cenzura taie legăturile între diferitele părți ale societății și în felul acesta reușește să întrerupă funcționarea societății civile" (p. 159).

În ceea ce privește pronosticurile, ele se referă doar la doi "actori" politici: la poporul român, respectiv la comuniștii din echipa lui Gorbaciov. Pesimismul domina viziunea autorului referitoare la evoluția perestroikăi, dl. Tănase crezînd că istoria sovietică e epuizată de alternanța te-

roare-represiune (p. 34); verdictul acesta e corectat însă pe măsură ce autorul înregistrează modificările din timpul lui Gorbaciov, fără însă ca *leader*-ul de la Kremlin să devină model pentru opoziții lui Ceaușescu (p. 59).

Un jurnal nu rezistă însă prin pronosticuri, fie ele toate corecte. Jurnalul dlui. Stelian Tănase e interesant dintr-un cu totul alt unghi: e vorba de un cinism al observației, care reușește de altminteri să dea și unitate însemnărilor, altfel foarte diverse, închise între copertile sale. Cinismul acesta e, în mod cert, derivat dintr-o sensibilitate liberală, pe care autorul a revendicat-o după 1989 în mod explicit.

CRISTIAN PREDA

▼ O analiză

"Orice i-ar rezerva României viitorul, această țară va fi legată în imaginația populară de tirania lui Nicolae Ceaușescu pentru mulți ani de acum încolo". Cu această frază debutează cartea* lui Tom Gallagher, profesor la Universitatea Bradford. Bazată pe o cercetare de teren ce a durat nu mai puțin de trei ani, lucrarea încearcă să explice ce a împiedicat ca promisiunile revoluției române din 1989 să fie îndeplinite.

Statul lui Ceaușescu a fost mai aproape de modelul dictaturii totalitare decît oricare altul dintre statele-partid ale Europei Răsăritene. A porni de la dictatură spre democrație, fără nici o fază de tranziție sau fără sprijinul unor organisme externe precum cele care au supervizat introducerea democrației în Germania și Japonia postbelică, a însemnat o întreprindere formidabilă.

*Tom Gallagher, *Romania after Ceaușescu*, Edinburgh University Press, 1995.

Naționalismul este pentru autorul volumului de față una dintre coordonatele fundamentale ale României post-comuniste și unul dintre vectorii care au structurat și, din nefericire, continuă să structureze viața politică internă, jocul de interese și poziția României în raport cu Europa.

Gallagher a înțeles că fără demontarea mecanismelor care au dus la instaurarea regimului comunist și fără deconstrucția "experimentelor democratice" eșuate ale României interbelice (capitolul I) este aproape imposibilă explicarea revoltei din decembrie 1989 și a evenimentelor din prima jumătate a anului 1990.

Dacă primul capitol nu este altceva decît o succintă trecere în revistă a evoluției unui naționalism românesc cosubstanțial istoriei moderne a României, capitolul al doilea examinează modul în care comuniștii români și-au căutat legitimitatea dincolo de marxism, mobilizînd trecutul pentru a-și atinge acest obiectiv. Abilitatea comunismului românesc de a-și cîștiga autonomia față de stăpînul sovietic este studiată de Gallagher și datorită faptului că regimul Iliescu încearcă să stabilească o relație autonomă în raport cu Occidentul prin folosirea unor tactici similare.

Primele luni ale anului 1990 și modul în care Frontul Salvării Naționale și-a consolidat puterea îmbrățișînd în mod ostentativ valorile naționale și încurajînd forțele ultra-naționaliste din Transilvania constituie temele de reflecție ale celui de-al treilea capitol. Ciocnirea violentă dintre români și maghiari la Tîrgu-Mureș este reconstruită în detaliu, ea marcînd un punct de cotitură în evoluția relațiilor interetnice.

Capitolul al patrulea examinează natura tranziției de la regimul totalitar. Apărut ca un campion al intereselor naționale românești și ca ga-

rant al stabilității în mijlocul instabilității regionale, Frontul Salvării Naționale nu a făcut însă altceva decît să-și caute legitimitate prin promovarea valorilor naționaliste ale perioadei pre-comuniste, încercînd să abată atenția publicului de la abuzurile erei comuniste.

Evoluția și realizările partidelor democratice reapărute după 1989 sînt analizate în paginile capitolului al cincilea. Gallagher examinează în special slaba strategie concepută și utilizată de aceste partide pentru a face față ultra-naționaliștilor. O mare parte a capitolului este consacrată luptei electorale din 1992 de la Cluj, unde mass media și forțele armate și-au dat mîna pentru a asigura victoria naționaliștilor împotriva reformiștilor moderați care le amenințau interesele.

Capitolul al șaselea conturează profilul partidelor ultra-naționaliste. Originile și evoluția acestor partide sînt examinate împreună cu capacitatea lor de a dobîndi putere și influență prin intermediul mass mediei, al sectoarelor administrației locale și procesului de privatizare. În partea ultimă a cărții sînt analizate perspectivele unei rezolvări a conflictului interetnic. Sînt revăzute acele elemente ale culturii politice românești care pot contribui la depășirea diviziunii etnice precum și rolul factorilor externi în influențarea direcției politicii românești. Mai mult decît atît, Gallagher imaginează posibilele viitoare scenarii de evoluție a României dacă naționalismul continuă să fie una dintre trăsăturile determinante ale politicii românești, așa cum se împlîm din 1989 încoace.

Deși este o lucrare ce poate suscita interminabile discuții în România, punctele de vedere ale autorului nefiind întotdeauna echidistante față de o realitate ca însăși diferită de la o zi la alta, apariția sa nu poate fi decît salutară.

Louis ULRICH

GILLES LIPOVETSKY

Amurgul datoriei
traducere și prefață:

Victor Dinu Vlădurescu,
București, Editura Babel, 1996,
lei 8000, pag.320

Reflecția etică a lui Lipovetsky se înscrie în gândirea postmodernă a epocii actuale. Secolul nostru a cunoscut o nouă secularizare a eticii. Autorul, în *Amurgul datoriei*, nu mai admite imperativul categoric, fie el și laicizat; noua cultură a "eticii nedureroase" nu se mai reclamă de la o transcendență religioasă sau laică, ci gravitează în jurul drepturilor individuale, privilegiind sfera îngustă a subiectului postmodern.

GIANNI VATTIMO

Aventurile Diferenței.

Ce înseamnă a gândi în accepția lui Nietzsche și Heidegger.

traducere: Ștefania Mincu,
Constanța 1996, Editura
Pontica, Colecția "Biblioteca
Italiană", lei. 4000, pag. 224

Colecția "Biblioteca Italiană" a Editurii Pontica a mai oferit publicului câteva din cărțile filozofului italian Gianni Vattimo: *Sfârșitul Modernității* (1993), *Dincolo de subiect* (1994), *Societatea transparentă* (1995). În *Aventurile Diferenței*, Vattimo reunește câteva din studiile sale apărute în deceniul opt în diferite reviste de specialitate. Toate aceste studii abordează o unică temă, aceea a *Diferenței*, abor-

dată din perspectiva filozofiei lui Nietzsche și Heidegger.

ADRIAN MARINO

Politică și cultură.

Pentru o nouă cultură
română, Iași, Editura
Polirom, Colecția "Plural",
lei 8500, pag. 372

Cartea profesorului Adrian Marino propune noi perspective pentru societatea și viața intelectuală a României. Este o carte fundamentală critică față de trecut, implicată în realitate imediată și proiectată totodată spre viitor. Imaginea despre structura și dezvoltarea politică a României actuale pe care o propune Adrian Marino se deosebește de dogmele, clișeele și stereotipurile formate sau preluate din perioada comunistă.

Teorii ale Dreptății

Editor Adrian Miroiu
București 1996, Editura
Alternative, Colecția
"Filosofie & Societate",
lei 8000, pag. 280

Cartea este o antologie de texte reprezentative pentru gândirea etică contemporană, reunind autori de prestigiu din acest domeniu: Hanna F. Pitkin, John Rawls, Ronald Dworkin, Michael Sandel, Alasdair Macintyre, Susan Moller Okin, David Gauthier și Brian Barry. Este de asemenea prezentă o introducere a lui Adrian Miroiu despre teoriile contemporane ale dreptății sociale.

În partea de final este prezentată disputa în ceea ce privește cea mai bună traducere în limba română a termenilor englezi *Justice* și *Right*.

MARC BLOCH

Societatea feudală

Formarea legăturilor de
dependență vol. I.

traducere: Cristiana Macarovi-
vici, Cluj-Napoca, Editura
Dacia, 1996, lei 6500, pag. 324

Marc Bloch, unul din fondatorii revistei "Annales", întemeietor al istoriei mentalităților este prezentat publicului român cu una din cările sale esențiale. Contestând direcția pozitivistă din domeniul cercetării istorice, Marc Bloch, lărgeste câmpul investigației istorice orientând cercetarea spre economic, social și mental, spre comparativism, spre multidisciplinaritate.

CURZIO MALAPARTE

Tehnica loviturii de stat

traducere: Mihaela Gliga
București, Editura Nemira,
Colecția "Politica", 1996,
lei 4500, pag. 174

Scrisă în 1939, pe când autorul era director al ziarului *Stampa*, cartea a cunoscut o foarte mare popularitate. Interzisă în Italia până în 1948, cartea a apărut prima dată în Franța 1931, apoi în Germania 1932 unde în bună măsură cele scrise de autor sau adevărit în ianuarie 1933 când Hitler a luat puterea

și mai ales în iunie 1934, când a lichidat în "noaptea cuțitelor lungi", aripa extremistă a Partidului Național Socialist German, reprezentată de Batalioane de Asalt.

LUCIEN FEBVRE

Religia lui Rabelais.

Problema necredinței în
secolul al XVI, vol. I
traducere: Horia Lazăr
Cluj-Napoca, Editura Dacia,
Bibliotheca Romanica, 1996,
lei 6500, pag. 256

Cofondator alături de Marc Bloch a revistei "Annales", Febvre este de asemenea unul din părinții istoriei mentalităților. *Istoria lui Rabelais* reprezintă o punere în aplicare a metodei "Școlii de Annales", prin aceea că autorul examinează nu istoria politică, ci modul în care se reflectă problemele credinței în opera autorului lui Gargantua și Pantagruel.

IGNAȚIU DE LOYOLA

Exerciții spirituale

traducere: Christian Tămaș
Iași, Editura Polirom,
Colecția "Plural" 1996,
lei 6000, pag. 132

Cartea lui Ignățiu de Loyola, *Exerciții spirituale* este una din cele mai importante lucrări ale spiritualității creștine. Importanța ei rămâne actuală. Exercițiile s-au vrut un manual, un ghid spiritual, un *auxilium* necesar găsirii și regăsirii de sine.

2. <i>In memoriam Ghiță Ionescu</i>	Stelian Tănase	The Professor
3.	Alina Mungiu – Pippidi	Ghiță Ionescu
4. <i>NATO</i>	Iulia Motoc	Short Attempt of a Definition
8.	Maarten Hoff in dialogue with Anca Ionaș	A Point of View
10.	Adrian Pop	Central-european Project
12.	Cristiana Terenche	The Principles of a New Euro-atlantic Cooperation
14.	Árpád Nemes	The Hungarian Minority and the Euro-atlantic Integration
17. <i>Mass-media and Public Opinion</i>	Dumitru Sandu	Trust as a Resource of Transition
22.	Carmen Bendovski	Talk-show-ul – a Way of Influencing Public Opinion
24.	Radu Bușneag	The Electoral Campaign Reflected by News Agencies
29. <i>The Anatomy of Communism</i>	Document	The Plenary Session of CC of the RCP, October 22, 1945
35.	Document 1956	The Khrushchev Report
39. <i>International Politics</i>	Alina Mungiu – Pippidi	The Russian Elections
41.	Armand Goșu	Between the Illusion of the Empire and the Survival through Modernisation
47.	Andrei Moccarov	Russia between Appearance and Reality
51. <i>Up-to-Date</i>	Adrian Marino	The Cultural Autarchy
57. <i>Books and Authors</i>	Liviu Antonesei	H-R. Patapievic, <i>Politice</i>
59.	Andrei Pippidi	Alexandru Șafran, <i>Un tăciune smuls flăcărilor</i>
61.	Cristian Preda	Stelian Tănase, <i>Oră oficială de iarnă</i>
63.	Louis Ulrich	Tom Gallagher, <i>Romania after Ceaușescu</i>
64. <i>Books Reviews</i>		